

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Filozofická fakulta

Archeologický ústav

**Pohřební výbava mrtvých na novověkých pohřebištích
(Hmotná kultura měšťanského prostředí na příkladu
pohřebiště u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích)**

Diplomová práce

Autorka práce: Veronika Hanušová

Vedoucí práce: Doc.PhDr.Rudolf Krajíc, CSc.

2010

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím literatury uvedené v seznamu.

27. července 2010

Veronika Hanušová

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu docentu Doc.PhDr.Rudolfu Krajíci, CSc. za vedení práce a cenné rady. Dále děkuji Mgr.Zuzaně Thomové za poskytnutí materiálu, prof. PhDr. Josefu Ungerovi, CSc. Mgr. Martinu Omelkovi Ph.Dr. za poskytnutí informací a konzultace. Poděkování patří v neposlední řadě i mé rodině za podporu a umožnění mého studia.

Obsah

1. Abstrakt	6
2. Úvod	8
3. Měšťanské prostředí	9
3.1. Život a smrt	22
3.2. Ve světle testamentů ze 16.–18. století	34
3.3. Ikonografické prameny a pohřební ritus	40
3.4. Náboženské poutě	49
4. Inventář hrobů	51
4.1. Růžence	52
4.2. Medailony	55
4.3. Kříže	60
4.4. Mince	63
4.5. Prsteny	64
4.6. Ozdoby hlavy	66
5. Oděv a jeho součásti	68
6. Plomby	73
7. Rakve a jejich součásti	74
8. Kostel sv. Mikuláše	75
8.1. Pohřebiště	78
9. Poloha a vztah devocionálií vzhledem k pohlaví	80
10. Antropologický exkurz	81
11. Archeologické nálezy ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích ...	83
11.1. Archeologický výzkum 1971	84
11.2. Archeologický výzkum 2001	91
11.3. Archeologický výzkum 2005	116

12. Závěr	147
13. Literatura	151
14. Přílohy	158

1. Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá měšťanským pohřebním ritem a pohřební výbavou v období 16.–18. století. K tomuto účelu byly využity výzkumy z pohřebiště u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích z let 1971, 2001 a 2005, při kterých bylo nalezeno velké množství artefaktů pocházejících z hrobů. Záměrem je popsat pohřební ritus a pohřební výbavu mrtvých na tomto pohřebišti na základě archeologických, historických, etnografických a také antropologických pramenů. Velká pozornost je věnována především devocionáliím, které představovaly předměty, jež provázely mrtvé na tomto i onom světě. Devocionálie jsou dnes nacházeny na mnohých pohřebištích v České republice i v Evropě. Vzhledem k pohřebišti u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích je práce zaměřena hlavně na jižní Čechy v 16.–18. století, avšak pro komplexnější pohled na tuto problematiku mnohdy přesáhla územní i časovou hranici.

Abstract

Submitted work is dealing with burgher burial rite and burial equipment during the 16th – 18th centuries. The research of a graveyard near the St. Nicholas Church in České Budějovice from 1971, 2001 and 2005 was used for this purpose. There were many artefacts coming from the graves. The aim of my thesis is to describe the burial rite and the burial equipment of the dead from this burial place on the basis of archeological, historical, ethnographical and anthropological sources. Big attention is paid to devotional articles that represented things which went along with the dead in this world and in the other world. The devotional articles can be found today on many burial places in the Czech Republic and in Europe as well. In relation with these findings, identification and age determination were done. Because the burial place at the St. Nicholas Church is located in České Budějovice, the thesis is focused on Southern Bohemia during the 16th – 18th centuries, although it stretched beyond the borders of the given area and time to give a more complex point of view.

2. Úvod

Období 16. až 18. století, kterého se tato práce týká, bylo ve střední Evropě velmi nestabilní. Zahrnuje dobu politických, náboženských i hospodářských nepokojů. Téměř celé toto období se táhly spory o vyznání, především mezi katolíky a evangelíky, jejichž neshody se z velké části týkaly právě pohřbívání. V neposlední řadě jde o dobu plnou epidemií, které provázela bída a hladomory, víra v čarodějnice a vampýry. Byla to ale také doba četných poutí, kultů svatých a vzniku mnoha církevních bratrstev. Všechny tyto faktory ovlivňovaly život, ale i smrt lidí. Způsob pohřbívání byl velkou měrou ovlivněn také finančními prostředky, kterých v těchto složitých dobách nebyla přemíra. Rovněž vlivy renesance, baroka a osvícenství zasahovaly do myšlení lidí a převracely jejich náboženské hodnoty.

Pro toto období je charakteristický nárůst pohřební výbavy. Do hrobů byly vkládány různé devocionálie (křížky, medailony, růžence atd.), ale i šperky či součásti oděvů (čelenky, čepce).

Město České Budějovice ležící poblíž česko-rakouské hranice, bylo místem, kde se setkávaly a navzájem ovlivňovaly domácí a cizí kultury, což je možno sledovat na různých pramenech i na historickém vývoji města. V rámci života, ale i pohřebního ritu však bylo městem katolickým.

V této práci jsem se snažila popsat městské prostředí s důrazem na jižní Čechy a České Budějovice. Při mém bádání nad tímto tématem jsem použila historické, etnografické, antropologické a samozřejmě archeologické prameny. Popsány byly události spojené se smrtí a pohřbíváním, od testamentární praxe až po skončení doby smutku. Značná část práce obsahuje především popis typů devocionálií a jejich nálezů u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Zároveň jsem se zabývala dalšími předměty z pohřebiště (oděv a jeho součásti, rakve, hřebíky atd.). Katalog obsahuje také předměty, jež pravděpodobně nesouvisely se zemřelými, a proto jsem jim dále nevěnovala pozornost. Jsou uvedeny pouze z důvodu kompletnosti výzkumu.

Archeologické nálezy od kostela sv. Mikuláše byly konfrontovány s jinými nálezy stejného typu, pocházejícími především z Čech. Hlavním cílem práce je zhodnotit

měšťanský pohřební ritus a hmotnou kulturu 16.–18. století na základě dostupné literatury a jiných archeologických výzkumů.

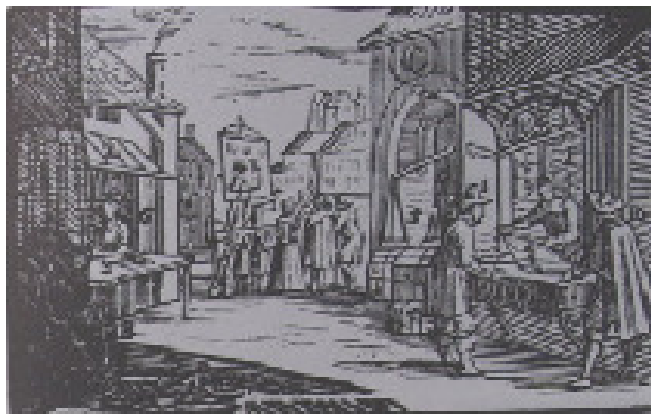
3. Měšťanské prostředí

*„Město a obec nic jiného není
nežli nějaká společnost a shromáždění lidí,
kteříž se jistými právy a pořádky řídí a spravují,
jsouce dostateční k ochranění statečkův a životů svých.“*
(Hrdlička 2007, 140)

Již od středověku se v evropském prostředí vyskytovala celá řada měst. Lišila se svou rozlohou, počtem obyvatel, ale také parcelací a především svými privilegii. V Čechách byla síť velkých, zejména královských měst v zásadě dotvořena na konci 13. století (Smetánka 1995, 28). Většina měst byla relativně autonomním politicko-sociálním celkem s diferencovanou samosprávou, jež se odlišovala od vrchnostenského pořádku. Zpravidla bylo město tvořeno konglomerátem domů, kde žilo na poměrně malém prostoru hodně lidí, kteří vykonávali nejrůznější činnosti (Dülmen 2006, 61-62). Uspořádání domů bylo od středověku ovlivněno potřebami obrany a bezpečnosti ve městě (Le Goff 1999, 136). Hranici mezi městem a venkovem vymezovaly hradby, které jako obranná složka existovaly již od středověku. V 2. polovině 16. století začal jejich vojenský význam upadat, avšak zdaleka nevymizel a hradby nadále chránily vnitřní město od okolí (Hrdlička 2007, 146). S rostoucím počtem obyvatel a jejich nároků na bydlení však nastal problém. Jak vtěsnat na tak malé místo tolik lidí a ještě živnostenské provozy? Měšťané jej vyřešili zhušťováním výstavby uvnitř hradeb, využitím ploch stávajících domů, přistavěním dalších pater a také přesunem některých hospodářských provozů na předměstí (Petráň 1997, 217). Díky rychlosti, jakou města rostla, byla předměstí časem zahrnuta do jejich právní kompetence, avšak nezískala tím rovnoprávnost.

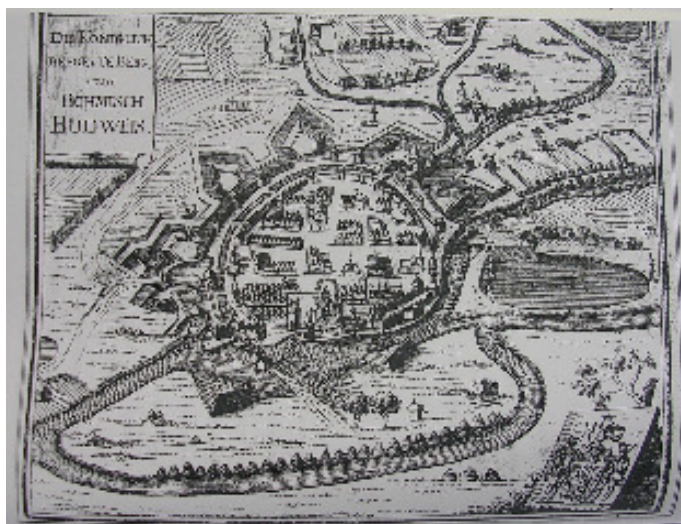
Charakteristickými rysy města bylo těsné nakupení věží a vícepatrových domů, dále pak absence větších prostranství a konečně velké množství úzkých, nepřehledných a klikatých uliček. Tyto uličky však sloužily mnoha řemeslníkům jako pracoviště (Obr. 1). Navzdory

zdánlivě chaotickému uspořádání mělo novověké město a stejně tak i rozvrstvení jeho obyvatel velmi jasný řád, který odrážela městská topografie. Díky ní lze vysledovat například sociální skladbu obyvatel města. Bohatí a vážení měšťané žili ve středu města kolem náměstí či v přilehlých uličkách. Naopak méně vážení a chudí obyvatelé žili v blízkosti hradeb. Kromě toho však existovali lidé „nepočestní“ profesí, jako například koželuhové, lazebníci, katové, rasové aj., kteří žili v blízkosti vody, buďto u hradeb nebo zcela mimo ně (Dülmen 2006, 63-64).

Obr. 1. Kupectví, Orbis sensualium pictus (Kvítková 1991, 135).

Skladba obyvatel měst byla velmi pestrá. Nevyskytovali se zde totiž pouze měšťané, ale také lidé neusedlí, kteří byli najímáni na různé práce. Dále ve městech pobývali lidé z řad aristokracie a duchovenstva, velké množství tovaryšů či řemeslníků, kupců, studentů, tuláků a také cizinců. Všichni ti, kteří procházeli branami městských hradeb, byli důkazem toho, že jim má město co nabídnout. Bylo především střediskem obchodu a řemesla. Bylo místem, kam lidé přicházeli za vzděláním, kariérou nebo prostě jen za požitky a zábavou (Hrdlička 2007, 140). Jistým způsobem vzbuzovalo v lidech žádostivost po kráse a bohatství životního stylu (Le Goff – Schmitt 2002, 383). V podstatě se dá říci, že počet obyvatel města, jež se mohli zvat měšťany, nebyl zdaleka převažující (Hrdlička 2007, 140). Kdo tedy byl novověký měšťan? Jaké rysy či podoby mohl mít? Ve snaze odpovědět na tyto otázky je nutné vzít v úvahu rozmanitost a odlišnosti

Obr. 2. Zobrazení Českých Budějovic z roku 1712 (Kozlíková 1997, 90).

nejenom mezi obyvateli, ale také mezi městy, kraji či zeměmi. Při vědomí nepřeborné pestrosti je nutné zaměřit se na společné znaky měšťanů. Z toho důvodu bude nejvíce prostoru věnováno obecné charakteristice měšťana, avšak alespoň s částečným přihlédnutím na oblast jižních Čech a samotných Českých Budějovic (Obr. 2).

V úzkém slova smyslu byl měšťanem člověk, žijící ve městě, který se těšil určitým právům a výsadám. Ty z velké míry vycházely z práva daného narozením nebo dlouhého pobytu ve městě. Příslušnost k měšťanské vrstvě byla často potvrzená zápisem do oficiálního seznamu. Spočívala také ve vlastnictví domu či jiné nemovitosti, popřípadě určitého minimálního majetku nacházejícího se ve městě. Jak již bylo zmíněno, sociální struktura měšťanské vrstvy byla, stejně jako ve venkovském či aristokratickém prostředí, velmi rozmanitá. Mezi měšťany lze nalézt příslušníky patřící k velkým boháčům i naopak (Villarri 2004, 302). Obyvatelé města však byli lidé zvyklí na různorodost a změnu, a ačkoli se jejich životní podmínky viditelně lišily, všichni patřili k jednomu celku se specifickým způsobem života (Le Goff – Schmitt 2002, 387).

Z myšlenkové perspektivy byl měšťan člověkem přináležejícím ke skupině mužů a žen, jež žili ve stejném městě jako on. Každý byl členem stejné městské obce, která se řídila danými (nepsanými i psanými) pravidly a nařízeními, o kterých rozhodovala městská rada (Hrdlička 2007, 141). Ta zpravidla sídlila na radnici, jež byla bezesporu nejdůležitější a nejreprezentativnější budovou ve městě (Obr. 3). Využívala se totiž i k dalším politickým a společenským událostem, jako byly různé taneční slavnosti, velké hostiny či oslavy. Stejně jako ve většině měst, i v Českých Budějovicích byla radnice umístěna na náměstí, což mělo poukazovat právě na její výsadní a důležitou funkci. Naproti tomu stávaly na náměstí či v blízkém okolí také honosné domy těch nejzámožnějších měšťanů, které tvořily svým způsobem protipól radnice a částečně jí i konkurovaly. Ve své podstatě šlo tedy o přehlídku moci a majetku (Dülmen 2006, 65).

Obr. 3. Trojvěžové schéma radnice v Českých Budějovicích (Petráň 1997, 546).

V Českých Budějovicích vlastnily domy na náměstí většinou obchodníci a kramáři. Další sociálně vyšší vrstvy obyvatel žily v ulicích Česká, Stradonická a Krajinská. Patřili mezi ně hlavně pekaři, sládci, kotláři, ševci, truhláři, kováři, pláteníci, řezníci a radní (Kozlíková 1997, 16).

Velmi často stál na náměstí nebo jeho těsné blízkosti farní kostel (Dülmen 2006, 65). V případě Českých Budějovic to byl farní kostel sv. Mikuláše, jež nechal zároveň s městem založit roku 1265 Přemysl Otakar II. Stejně jako mnohé městské kostely, byl postaven v gotickém slohu a v následujících obdobích přestavěn do barokní podoby, která se zachovala dodnes (Kopáček 2005, 243). Kostel na náměstí byl často velkých rozměrů s bohatou výzdobou interiérů a během dne zůstával otevřený (Dülmen 2006, 65). Kromě toho, že byl hlavním střediskem působení církve, představoval další dominantu a centrum veřejného života města. Přesto však nebylo výjimkou, že se ve městě vyskytovaly ještě další církevní stavby – kláštery a klášterní kostely, kaple (Hoffman 2009, 464,473). Za zmínku v tomto případě rozhodně stojí kaple Smrtných úzkostí Páně, jež se dodnes nachází v těsné blízkosti kostela sv. Mikuláše. Tato kaple byla postavena v letech 1727-1731 na místě gotické kaple svatého Jakuba. Zajímavým objevem pod kaplí byla donedávna neznámá kostnice s ostatky několika stovek jedinců (Kopáček 2005, 214).

Pro novověkého měšťana představoval kostel místo, kde vykonával svou křesťanskou povinnost, ale zároveň byl i místem setkávání s ostatními měšťany – farníky. Zde se také odehrávalo liturgické jádro nejvýznamnějších přechodových rituálů jeho života – v kostele probíhaly křty, svatby a pohřby. Kromě toho byl prostor kostela místem, kde se mohl měšťan i členové jeho rodiny veřejně stavět na odiv a reprezentovat nejen za svého života, ale i po smrti (Hrdlička 2007, 142). Výstižný obraz sociálního postavení totiž poskytovalo místo posledního odpočinku. Bohatí měšťané (Obr. 4) se nejčastěji nechávali pohřbít do interiérů kostela či rodinných hrobek, popřípadě i na hřbitov (Unger 2006, 64). Dalším předmětem osobní a

Obr. 4. Zámožná měšťanská rodina u stolu (Hrdlička 2007, 143).

rodinné reprezentace, jež souvisela s farností, mohl být i peněžitý dar, například na opravu kostela nebo na pořízení kostelních zvonů (Hrdlička 2007, 142). Již od středověku, a to zejména ve 14. a 15. století, byly v souvislosti se smrtí velmi populární a žádané žebravé řády (františkáni, dominikáni), náboženská bratrstva a členství v nich. Také v době baroka bylo pro měšťany důležité začlenit se do těchto náboženských bratrstev, a to především z důvodu vzájemné pomoci na cestě k dobré smrti a zajištění si spásy na onom světě (Le Goff 1999, 143). Právě díky obrovskému zájmu pocházela velká část příjmů těchto bratrstev hlavně od městské elity, a to z darů, poplatků za smuteční obřady, služby aj. Zároveň se tímto vytvářely nové typy vztahů a vazeb mezi obyvateli, protože každý chtěl předejít smrti v osamění a nedůstojnému pohřbu (Le Goff – Schmitt 2002, 687).

Hlavní funkcí města a jeho prostředí, která významně ovlivňovala životy obyvatel, byla funkce ekonomická. Specifickým a tradičním jevem městské ekonomiky byly již od středověku a po dlouhou dobu i v novověku cechy (Kilián 2008, 32). Cechovní korporace utvářely identitu měšťana v jeho vztahu ke kolektivu i v řemesle. Tato organizace měla svým členům zaručit monopol na vykonávání určité činnosti ve městě. Přesná pravidla této skupiny byla obsažena v cechovních artikulech. Ovlivňovala téměř každou sféru měšťanova života. Kromě pravidel obchodu a výroby totiž zavazovala členy cechu k příkladnému chování, což zahrnovalo například povinné účasti na různých slavnostech a rituálech – mše, pohřby členů, aj. (Hrdlička 2007, 144). Cechy, stejně jako města, se od sebe odlišovaly počtem a zámožností členů. Odrazem váženosti postavení jednotlivých cechů bylo jejich ustálené pořadí při slavnostních církevních průvodech. Výsadní místo zaujímal řeznický cech (Obr. 5) se svou korouhví a za ním následovala další řemesla, dle pořadí dodržovaného cechy v Praze (Kopáček 2005, 62). V Českých Budějovicích byl řeznický cech na svou žádost potvrzen králem r. 1337 a poté se stal významnou složkou ekonomické sféry města (Janota – Linhart 1984, 29).

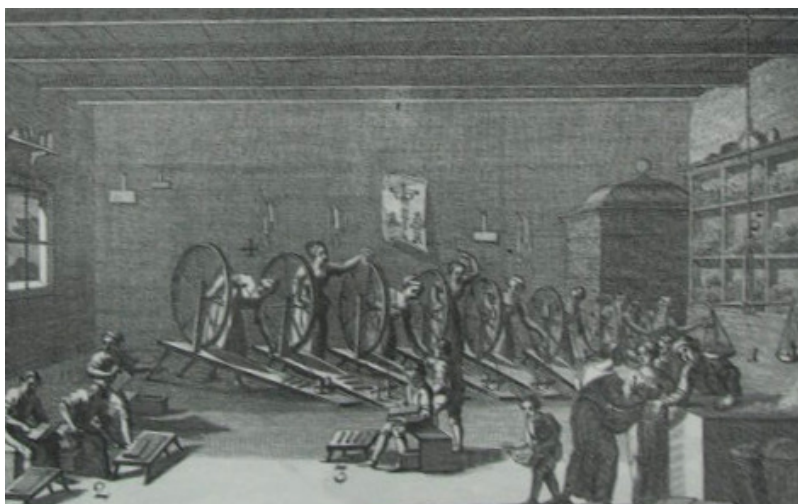

Obr. 5. Artikule řeznického cechu z roku 1592 (Kopáček 2005, 62).

K nejbohatším a nejvýznamnějším cechům dále patřili soukeníci, krejčí, kováři a koláři

(Kopáček 2005, 62), naopak jedněmi z nejchudších řemeslníků bývali tkalci (Kubák 1965, 100). Do tohoto cechovního systému však začal koncem 17. století razantněji zasahovat tlak státní reglementace. Snaha vzít cechům co nejvíce pravomocí a následně převzít moc nad trhem, byla typickým rysem byrokratické správy. Ačkoli se v průběhu novověku počala zavádět manufakturní výroba (Obr. 6), jež byla pro mnohá odvětví nevyhnutelná, spousta cechovních tradic ještě po dlouhou dobu přetrvávaly (Petráň 1997, 598).

Identita měšťana byla dána jeho příslušností k různým korporacím, které utvářely mnohé z měšťanových limitů. Kromě toho ale v jeho životě hrály roli (více či méně) oficiální svazky – rodinné (pokrevní i nepokrevní). Již od svého narození byl totiž

Obr. 6. Manufakturní dílna přadlen (Petráň 1997, 604).

novověký člověk součástí složitých sítí sociálních vztahů. Rodinné, sousedské a další vztahy městského prostředí bývaly oproti vesnickému složitější a diferencovanější. Částečně to bylo dáno povahou města, ale také vyšším počtem obyvatel. Je logické, že čím více lidí obývalo jedno „sídliště“, tím složitější a pestřejší vztahy mělo.

Rodiny a domácnosti měšťanů byly v mnohém velmi podobné těm vesnickým, avšak přebíraly také kulturní vzory z vyšších vrstev. Stejným základem u obou byl dům a s ním spojená rodina (Petráň 1997, 169-170).

Obr. 7. Požár domů na náměstí v Českých Budějovicích roku 1665 (Hrdlička 2007, 143).

Měšťanský dům byl místem, kde se prolínaly dva světy – soukromý a veřejný. Byl zpravidla vícepatrový, přičemž přízemí bylo vyhrazeno k obchodní činnosti a komunikaci. Schodištěm, jež vedlo do patra, měšťan vstupoval do svého světa soukromí (Hrdlička 2007, 154). Především od 17. století se však ve větších městech rozšířilo pronajímání části domů jiné rodině. To pochopitelně vedlo k nutnosti zabezpečení majetku – zamykání – privátnosti. Objevil se tím nový civilizační prvek, který vydělil měšťanskou domácnost od selské (Petráň 1997, 172-174).

Na úroveň měšťanských domácností mělo vliv mnoho faktorů. V Českých Budějovicích, stejně jako v dalších městech, způsobila třicetiletá válka velké škody a ztráty. Ačkoli císař odpustil Českým Budějovicím nedoplatek berně, nebyla finanční situace města nikterak příznivá. K tomuto faktu ještě navíc přispěly ničivé požáry roku 1641 a 1655, které zničily velké části města (Obr. 7). Stále trvající válka a ohrožení Českých Budějovic Švédy pak způsobily celkovou vyčerpanost města. Pozvolný přírůstek obyvatel města pak zastavila morová epidemie, jež roku 1680 zachvátila město. Konečně v třetí třetině 17. století a po celé 18. století došlo k vzestupu obyvatel. Tyto a mnohé další události se samozřejmě musely odrazit na počtu a úrovni domácností. V době před třicetiletou válkou čítalo město 414 domů, zatímco k roku 1654 se jejich počet zmenšil na 327. Na počátku 18. století v roce 1715 došlo k nepatrnému zvýšení na 386 domů (Kozlíková 1997, 13-14).

Rozdíl mezi domácnostmi byly většinou patrné již na první pohled. Ti nejbohatší upravovali fasády svých domů dle módních trendů. Také vnitřní uspořádání domů se začalo podle potřeb a nároků majitele měnit (Kozlíková 1997, 18). K základnímu vybavení měšťanského interiéru patřily v 17. století hlavně truhly, almary, stolice, stoličky, lavice, židle, postele a stoly z různých materiálů, rozdílného tvaru i zdobení. Inventární soupisy vzniklé po úmrtí mohou poskytnout pohled jak do skromné domácnosti nezámožného řemeslníka, tak do přepychově vybaveného domu pražských elit. Ne všechny předměty hmotné kultury

Obr. 8. Hodiny, Orbis sensualium pictus (Kvítková 1991, 91).

si bohatý měšťan pořizoval jen proto, že měl peníze na jejich koupi. Mnohé z těchto předmětů vypovídaly i o odlišném myšlení a vnímání světa. K předmětům této povahy patřily například hodiny (Obr. 8). Koncem 16. století si je do svých domácností pořizovali především měšťané, pro které se čas začal zrychlovat. Čas se pro ně stal majetkem, s nímž se museli naučit dobře hospodařit. Hodiny či hodinky si pořizovali jak příslušníci elit obce, tak někteří řemeslníci. Dalšími předměty, jež ukazovaly na změnu v myšlení měšťanů, byly knihy. V období 2. poloviny 16. a počátku 17. století zcela převažovaly knihy s náboženskou tematikou, což je vzhledem k poměrům pochopitelné. V době po Bílé hoře však pomalu rostl počet právnických tisků, které svědčily o stoupajícím významu juristického vzdělání ve stále více byrokratickém měšťanském prostředí. V barokních domácnostech pražských radních nesměly chybět také drahá zrcadla společně s domácími lázničkami, jež jsou svědectvím o rostoucím důrazu na hygienu. Ze stejného důvodu se v 17. století nacházelo v domácnostech několik druhů bílého spodního prádla (Hrdlička 2007, 153).

Obr. 9. Oděvní součásti v díle J. A. Komenského *Vestibulum Scholasticae eruditionis*, Norimberk 1678 (Petráň 1997, 877).

V souvislosti se zrcadly a textilem nelze opomenout, že právě móda (Obr. 9) byla jedním z nejvýraznějších prvků sociální diference. Zámožní měšťané či měšťanky si pořizovali nákladné oděvy z drahých látek, aby jimi demonstrovali příslušnost k vrstvě, jež si je může dovolit pořídit i nosit. Na počátku novověku prošla kultura odívání změnou, která později určila směr dalším stoletím, ačkoli se v nich vystřídala řada módních vln (Hrdlička 2007, 153-154). Vyšší sociální vrstvy měšťanů měly nutkání napodobovat stavy šlechtické, kteří se v módě inspirovaly většinou v cizině (Winter 1991, 228). Ačkoli módní novinky zachytilo nejdříve oblečení privilegovaných vrstev, objevily se se zpožděním i u středních a nižších vrstev. Od konce 16. století obecně došlo k rozšíření kalhot, které si pořizovali i

zámožnější sedláci. Zároveň s kalhotami se začaly více nosit i košile a krátké kabáty bez límce, z nichž se později vyvinuly vesty (Petráň 1997, 876). Ženský oděv se v podstatě ustálil na nošení košil, sukni se živůtkem, zástěr a čepců (Obr. 10). Sukně nového typu dostávaly názvy dle materiálu. Pro výjimečné příležitosti se nechávaly šít i celkové šaty. Vše samozřejmě záleželo na zámožnosti měšťanské rodiny (Petráň 1997, 886) Luxusní oděvy patřily k nejcennějšímu majetku

Obr. 10. Čepce rozšířené kolem poloviny 18. století (Petráň 1997, 872).

každého měšťana a dědily se z generace na generaci (Kilián 2008, 77). V současnosti je dokladů o podobě oděvu z nejrůznějších sociálních prostředí z 16.–18. století dostatek. Poměrně přesně se dá také určit proniknutí dané novinky z oděvu honorací do oděvu obecného, což činilo zhruba 30 až 50 let (Petráň 1997, 886).

Při hledání odpovědí na otázku „Co dělalo měšťana měšťanem?“, nelze opomenout slavnosti, zábavy a jiné společenské události, při kterých, jakožto element patřící do jedné společnosti, rozhodně nemohl chybět. Vedle světa

Obr. 11. Zábava o letnicích, dřevořez N. Mendelmann z 16. století (Petráň 1997, 722).

práce totiž existoval také neméně důležitý svět volna a zábavy. Právě v tomto světě se udržovaly rozmanité zvyky a obyčeje. Důvody k oslavám byly různé, ale sotva existovala činnost, která by jimi nebyla spoluurčována. Vztahy mezi prací a obyčejem byly jiné než dnes. Každou práci utvářely zvyky a přerušovaly ji společenské slavnosti. Obyčeje a

pospolitost se nerozvíjely mimo pracovní sféru, ačkoli se vždy rozlišovalo mezi prací, volnem po práci, pracovním dnem a svátkem. Oslavy, ať domácí nebo veřejné, podléhaly předepsaným pravidlům, jež musely být každým respektovány. Tak jako práce sloužila k zajištění existence, představovala slavnost podstatnou dimenzi společenského života. Neexistovala

Obr. 12. Ženský masopust. Norimberský leták z roku 1548 (*Dülmen* 2006, 151).

jednotná kultura slavností,

zahrnovala všechny stavy či sociální vrstvy a odstraňovala rozdíly mezi nimi. Přesto však byly festivity, které se rozvíjely ve vzájemné závislosti a navzájem se ovlivňovaly. Stejně jako aristokracie přejímala kulturu slavností například z ciziny, tak přejímali měšťané prvky od aristokracie, vesničané od měšťanů a naopak. Rozlišovaly se svátky církevní a světské, ale hranice mezi nimi byla také velmi tenká. Například velké církevní svátky mohly vyústit do světských slavností typu svatodušních svátků nebo poutí a světské slavnosti typu pohřbů byly církví akceptovány v takové míře, že se jejich světský prvek vytratil.

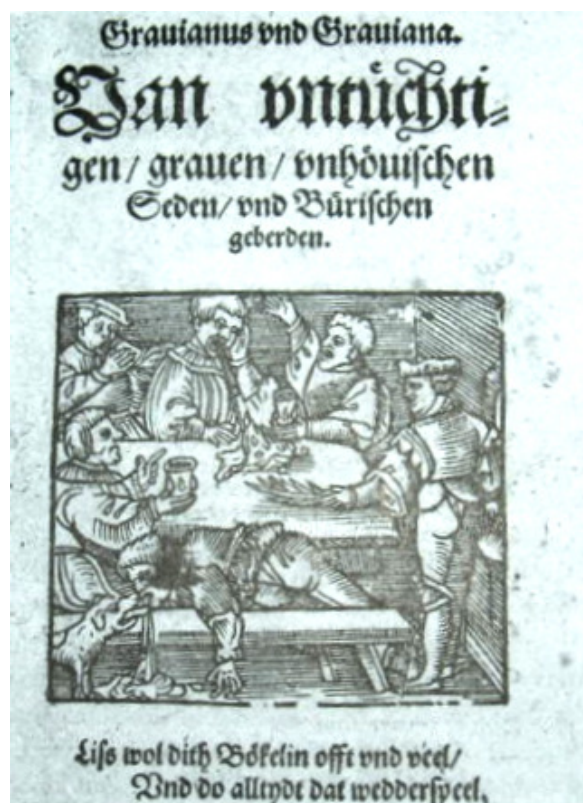
V sociálním kontextu doby byly svátky dokladem veřejné kultury. Raný novověk přitom měl širokou škálu kulturních zábav, jichž se účastnili jak staří, tak mladí, jak ženy, tak muži, přičemž spousty rozdílů ustupovaly do pozadí (*Dülmen* 2006, 123-125). Velikonoce byly, stejně jako dnes, jedním z nejdůležitějších náboženských svátků. Mladíci se svými ozdobenými pruty honili a šlehali děvčata po celý den. Veřejnou zábavou velikonoční bylo také požívání Beránka. O letnicích (Obr. 11) zase probíhalo střílení ku ptáku, o svátku sv. Jana Křtitele se pálily ohně aj. Jedním z nejveselejších a nejrozmanitějších festivit byl masopust či karneval (Obr. 12). Po městě i po domech chodili měšťané převlečení za maškary. Lidé byli současně diváky i aktéry (*Winter* 1991, 245-246). Tento svátek byl více oblíben na jihu než na severu Evropy, zřejmě z důvodu nepříznivého severského počasí na jaře. Kromě toho si jej každý kraj uchovával v různých formách. Mnoho informací, které jsou dnes o karnevalech a masopustech známy, pochází především z měst, hlavně

německých, španělských, francouzských a italských (Muir 2005, 94-95). Iniciátory masopustu bývali nejčastěji mladí nebo cechy, ale postupem času se otěží chytil všechen lid. Karneval či masopust v sobě skýtal všechny prvky kultury slavností novověku. Ve velkém se zde pilo, jedlo, tancovalo, konaly se průvody, hry a šarvátky. Muži se převlékali za ženy, ženy za muže, ale také za duchovní, blázny nebo d'ábla. Zvláště oblíbené byly převleky divokých mužů a harlekýnů, kteří prováděli nejrůznější lotroviny. Vráželi do diváků, různými gesty si z nich dělali šprýmy a házeli po nich mouku či vejce. Při tomto divokém reji byl svět opravdu postavený na ruby. Všechno, co bylo v běžném světě zakázáno, bylo nyní povoleno. Masopust, ale i spousta dalších svátků a slavností (například trhy) doprovázeli kejklíři (Obr. 13) a další potulní divadelníci nebo komedianti. V té době ještě netvořili profesionální skupinu a stálá divadla existovala jen u několika málo dvorů. Tyto skupiny byly většinou málo početné, ale zato velmi rozličné. Ovládaly škálu dovedností od hry na hudební nástroje až po artistické kousky (Dülmen 2006, 148-150).

Obr. 13. Kejklíři, dřevorezba z roku 1532 (Dülmen 2006, 201).

Zábava o svátcích byla rozmanitá a také všudypřítomná. Hrál se doma, na ulici, především však v hostincích, cechovních domech a

Obr. 14. Pijáci, Grobanus Tischzucht z roku 1538 (1583), titulní strana (Dülmen 2006, 129).

u dvora. Ve městech i na vesnicích byly hostince velmi významným střediskem lidové kultury, hrály se zde například karetní hry, vrhcáby, kostky, kuželky. Mimo to byly místem komunikace mezi hostinským a hosty, kteří si vyměňovali novinky a pomluvy, kritizovali úřady aj. (Burke 2005, 125). V novověkých hostincích se setkávala nejrozličnější společnost. Zdržovali se tu mladí i staří, muži i ženy nejrůznějších stavů (Dülmen 2006, 128).

K zábavě nejenom v hostincích podstatně přispívalo také pití (Obr. 14). To ale mělo kromě pouhé zábavy ještě další význam. V hostincích existoval jakýsi zasedací pořádek a řád, který byl touto částečně uzavřenou společností dodržován. Měšťané přijímali nové členy, avšak pod určitými podmínkami. Důležitý byl přípitek, který v sobě skrýval nespočetně symbolů a významů. Připíjení totiž doprovázelo komunikační řetězce očekávaného chování jedince ať již v hostinci, v korporacích nebo při přechodových rituálech (Bůžek 2007, 189). Přípitkem jedinec veřejně potvrzoval své začlenění do rozmanitých sociálních vztahů uvnitř společnosti raného novověku. Přirozené sociální zázemí totiž tvořilo základ existence individua a poskytovalo mu potřebnou jistotu k potvrzení jeho sociálního statutu (Bůžek 2007, 204-205). Pití však mohlo být bráno i jako hra, při níž se ale opět mohlo jednat o upevňování vztahů mezi zúčastněnými. Například v Bechyni v polovině 70. let 16. století za Petra Voka z Rožmberka se konaly výhradně mužské pijácké soutěže, při kterých museli pozvaní účastníci vypít přípitek na uvítanou. Pokud host nevpil daný přípitek najednou, očekával ho trest. Před ostatními pijáky pak musel vypít „pokutu“, zřejmě pohár vína navíc (Bůžek 2007, 202).

Obr. 15. Spor mezi krejčím a kožešníkem, mědirytina Josta Ammana z roku 1588 (Dülmen 2006, 191).

Přípitky a pití však pouze neupevňovaly dobré vztahy. V opojení totiž často docházelo k újmě na cti, jež byla jednou ze základních a velmi důležitých hodnot řádného občana. V nejednom písemném prameni lze najít zmínku o nadávkách, hádkách, šarvátkách (Obr. 15) či zabití, způsobených přemírou alkoholu. Tyto přestupky se pak velmi často neomezily pouze na ústní omluvu, ale dostaly se až k soudu. Nikdo si totiž nemohl dovolit nechat nadávku bez odpovědi. To, že by se nesnažil vyvrátit pomluvu, mohlo vést k jeho újmě na cti a v nejhorším případě i k jeho marginalizaci či vytěsnění ze společnosti a tudíž i jeho záchranných sociálních sítí (*Dülmen* 2005, 11-12).

Hranice mezi počestným životem a životem na okraji společnosti byla velmi tenká. Nepočestným se mohl člověk narodit, ale i stát. V prvním případě se to týkalo například jedinců, jež přináleželi k rodině, kde jeden ze členů vykonával nepočestnou profesi (kat, ras, ale i žebrák aj.). V druhém případě se jednalo o vyloučení ze společnosti z nějakého určitého důvodu. Jedním z častých bylo smilstvo či cizoložství, které ale mohlo mít i dalekosáhlé důsledky jako například zabití novorozence, z čehož pak byly vyvozeny tvrdé tresty. Další činy, které mohly člověka zbavit cti i života, byly krádeže, rvačky, zabití aj. Různé delikvence měly také různé tresty – od ústní omluvy, přes pranýř až po vyhoštění z města či smrt. Všechny z těchto trestů však byly hrozbou nejen pro dotyčného obviněného, ale i pro jeho rodinu, která mohla v důsledku toho přijít o svou čest. Není tedy divu, že každý měšťan si svou čest velmi pečlivě střežil (*Dülmen* 2006, 204-208). Díky písemným pramenům, jež se dochovaly ze soudních zápisů, je možno přiblížit vlastní trestní řízení, ale také každodenní život novověkého člověka a hmotnou kulturu v jeho domácnosti (*Dibelka* 2007, 330-331).

Měšťanská novověká společnost byla velmi různorodým uskupením, které mělo mnoho zásad a řádů. Zachytit všechny faktory, které jej ovlivňovaly je téměř nemožné. Nejdůležitějším však byla rodina a sociální síť, které měšťana obklopovaly a ovlivňovaly ho zásadním způsobem celý život. Po rodinné sféře byla velmi důležitá sféra pracovní. Hranice, která je oddělovala, byla stejně jako v dalších případech velmi tenká. Vše jakoby souviselo se vším. Právě proto zde byly popsány nejpodstatnější oblasti jako rodina, dům, čas volna a čas práce, svátky, zvyky a další. V souvislosti s obecnou charakteristikou měšťanské společnosti, byly začleněny informace z prostředí města Českých Budějovic,

kterých se celá tato práce týká. Pro poznání měšťanského pohřebního ritu je totiž nutné vycházet z každodenního měšťanského života.

3.1. Život a smrt

„Co je to Smrt? Proč tak veliký význam nabývá?

Vždyť věčné hmoty čas vše navždy přežívá,

a tvar, ten co chvíli svou tvářnost měnívá,

a co je složité, neladem zaniká,

jen jednoduchost sama smrti uniká.“

(Delumeau 1998, 49)

V novověku byla smrt velmi úzce spjata s životem. Byla všudypřítomná a člověk se na ni měl připravit již na tomto světě, aby ho nezastihla v nečekaném okamžiku. Idea křesťanského umírání a smrti tkvěla v připravenosti. Důležité bylo uspořádat své záležitosti pokud možno v dostatečném předstihu a odejít tak s klidem v duši na onen svět.

Dle Ariése byl pozdní středověk dobou, kdy vztah ke smrti dosáhl největší intenzity a myšlenkové rozjitřenosti. Důkazem toho byla široká škála makabrálních výjevů (Obr. 1) (Ariés 2000, 142-157). Od počátku 16. a v průběhu 17. století však podle něj pozvolna dochází ke změně. Člověk jakoby se snažil smrti co nejvíce vzdálit. Zároveň si uvědomoval, že před Bohem bude stát sám za sebe, a právě jeho skutky budou posuzovány. V jediném okamžiku se rozhodovalo o jeho dalším životě, a proto se obklopoval věcmi, které mu neměly dát zapomenout, že smrt čeká na každého a nikdo neví, kdy přijde (Ariés 2000, 94-98). Tento individuální přístup ke smrti byl důsledkem mnoha okolností – válek, epidemií aj. Křesťanská víra byla jednou ze záštít novověkého člověka. V době baroka nabyla velkých rozměrů za pomoci církví dříve odsuzovaných amuletů, talismanů, obrazů, soch, knih a dalších předmětů, jejichž užívání se zrodilo dávno před

Obr. 1. Smrt s přesýpacími hodinami, stojící u lůžka umírajícího, detail dřevorezby, 1588 (Navrátilová 2004, 150).

příchodem křesťanství (*Králíková* 2004, 6). Církev hrála důležitou roli a různými způsoby ovlivňovala životy lidí, svých farníků.

Ještě před detailnějším rozbořem smrti a rituálů s ní spojenými je však nutné alespoň nastínit situaci v Českých zemích. Období pozdního středověku a novověku bylo totiž poznamenáno množstvím mocenských i náboženských konfliktů mezi panovníkem a stavy, katolíky a nekatolíky (*Pánek* 1997, 13). Po husitských válkách se zrodilo nové pojetí víry, na které musela katolická církev rychle a důrazně reagovat. Na tridentském koncilu, konaném v letech 1545–1563 došlo k reformování jejího stávajícího učení. Jedněmi z největších zastánců a šířitelů nejenom katolické víry, ale i vzdělanosti v Čechách, byli jezuité. Následující období se z hlediska náboženských rozporů nijak výrazně nelišilo (*Winter* 1895, 244). Po porážce stavovské obce v bitvě na Bílé hoře v roce 1621 však byla zavedena tvrdá opatření proti všem jinověrcům. Nastalo uzavírání nekatolických kostelů a ze země byli vypovídáni nekatoličtí kněží. Drtivé vítězství katolické církve bylo roku 1627 potvrzeno vydáním Obnoveného zřízení zemského (*Vlnas* 2001, 79). Katolická víra se stala jedinou legální, což se projevilo i v unifikaci pohřebního ritu (*Unger* 2006, 64). Pobělohorská doba tak přinesla do života obyvatel českých zemí mnoho zásadních změn, které nepostihly pouze poražené povstalce (*Marek* 2007, 38). Z důvodu katolického vyznání Českých Budějovic bude pozornost soustředěna právě na katolický pohřební ritus.

Náboženská kultura pozdního středověku byla v novověku ještě stále hluboce zakotvena ve společnosti (*Dülmen* 2006, 61). Katolická církev a její reforma tak významně zasáhla do života lidí a novověkého pohřebního ritu. Důležitým aktem byla proslulá doktrína „přizpůsobování“, která mnohé pohanské svátky zachovávala v podobě svátků křesťanských. Katoličtí reformátoři si totiž byli dobře vědomi možností využití rituálů, kterými disponovali k získání lidí na svou stranu. Zároveň tím ale bojovali proti nemravnostem a pověrám, ačkoli právě díky nim se některé rituály a zvyky zachovaly až do dnešní doby (*Burke* 2005, 241-242). Jedním z takových projevů lidové víry, které církev trpěla, byl kult svatých.

Dalšími prostředky k upevnování moci katolické církve v období novověku, zvláště pak ale baroka, byly řády (*Mihola* 2003, 76) a při nich vznikající náboženská bratrstva, která podstatně zasahovala do rituálů spojených s umíráním a smrtí. Bratrstva existovala již od středověku, avšak v trochu jiné formě. Měšťané středověkých měst se spojovali do

společenství k pořádání kultu, pohřbů a zádušních mší za své členy. Takový náboženský charakter měly řemeslnické cechy. Vedle nich však vznikala i zádušní či oltářní bratrstva, v nichž povolání nehrálo žádnou roli. V Čechách se bratrstva vyskytovala ve větší míře od 2. poloviny 14. století. V této neklidné době plné husitských bouří a následně utrakvismu však mnoho z nich zaniklo. Teprve období 15. a 16. století přineslo oživení náboženských bratrstev a následující dvě století jejich velkou oblibu. Jedním z nejpodstatnějších důvodů vzniku a existence bratrstev byla snaha církve zapojit do náboženského života laiky a tím bojovat proti jinověrcům (Mikulec 2000, 9-16).

Bratrstva doby baroka byla sdružení věřících, vedená duchovním, která se zaměřovala na určitý kult. Účast v nich byla dobrovolná, členství v nich přinášelo množství povinností, ale také privilegií. Jednotlivá bratrstva se od sebe odlišovala svými kulty, úrovní organizovanosti a charakterem členské základny. V období od bitvy na Bílé hoře do josefínských reforem působilo na území Čech 652 bratrstev. Tato bratrstva samozřejmě netvořila žádný jednotný celek, ale v zásadě nabízela věřícím totéž (Mikulec 2000, 5-6). V Čechách je lze dle zasvěcení rozdělit do 4 skupin. Nejoblíbenější byla bratrstva zasvěcená mariánskému kultu (Obr. 2), za ní následoval kult Kristův, třetí byla bratrstva jednotlivých svatých (především sv. Josefa, Jana Nepomuckého) a poslední skupinu tvořila bratrstva, jejichž zasvěcení nebylo možné jednoznačně zařadit do některé

Obr. 2. Mariánský kult, rytina 1672 (Mikulec 2000, 52).

z předchozích skupin. Do posledně z jmenovaných skupin patří bratrstva, která v titulu neměla žádný kult. Jednalo se o bratrstva označovaná jako pohřební či zádušní.

Náboženská bratrstva vykonávala v souvislosti se smrtí tři důležité úkoly. Měla formovat život členů tak, aby byli řádně připraveni na zbožnou smrt. Dále se měla podílet na pohřebních úkonech a konečně také pomocí modliteb podporovat jejich duše v posmrtném životě. Tyto věci v podstatě vykonávala všechna bratrstva, ovšem některá se jim věnovala

ve větší míře. Na našem území si tato bratrstva dávala přímo do svého titulu jeden z funerálních motivů, a to hlavně ve spojení s patronem dobré smrti–sv. Barbora, sv. Josef, Panna Marie (Nanebevzetí Panny Marie, Panny Marie Bolestné). Existovala tedy například bratrstva Smrtných úzkostí Kristových nebo mariánská s přídomkem „za šťastnou smrt“ nebo „za šťastnou hodinku smrti“ (Mikulec 2000, 35-36). Například bratrstvo v Praskolesích věnovalo smrti a posmrtnému životu značnou pozornost. Každý její člen měl zajištěno, že se jeho duši dostane po smrti obrovské podpory díky mnoha modlitbám a řadou zádušních mší. Péče o duše zemřelých byla totiž jednou z hlavních náplní všech bratrstev, i když ve svém titulu přímo nenesla toto označení. Ostatně potřeba zajistit si spásu své duše a ukrátit si tak muka v očistci, byla jedním z hlavních zdrojů barokní katolické víry a zbožnosti.

Díky tomu je u všech bratrstev běžné, že duším zemřelých členů věnují žijící velkou pozornost. Slouží mše, rekviem, modlí se za jejich duše, a to nejen bezprostředně po úmrtí, ale také v průběhu celého roku. Tato podpora mrtvých živými tedy byla založena na vzájemnosti. Živí se modlili za mrtvé a měli jistotu, že po smrti se jejich duši dostane stejné péče. Svým způsobem tak bratrstva překonávala samu smrt. V péči o duše zemřelých se ale jednotlivá bratrstva lišila. Nebylo to však dáno tím, zda bratrstvo mělo či nemělo zmíněný eschatologický motiv, spíše to byla otázka jejich zámožnosti. Za zádušní mše a jiné úkony totiž většina bratrstev platila svému duchovnímu. Bohatá bratrstva si tudíž mohla dovolit mnohem více bohoslužeb a rekviem, než-li bratrstva nemajetná. Pro pomoc a podporu duším zemřelým však měla některá bratrstva vedle zmíněných modliteb, mší a rekviem ještě další prostředky, jež měly zajistit šťastnou smrt, při které se umírající dokonale vyrovnal se svým osudem a v naději na království nebeské očekával svůj konec. Klidná smrt tkvěla především ve smíření se s Bohem a ve včasném přijmutí patřičných svátostí. Těmi se rozuměly svátost zpovědi, pokání, přijímání, svátost posledního pomazání a

Obr. 3. Rytina s umírajícím mužem a přímluvci – sv. Dominikem a Pannou Marií, kteří drží růžence, 2. polovina 18. století (Mikulec 2000, 93).

v posledních chvílích také projevením hluboké lítosti nad svými hříchy. Tak byla duše připravena na setkání s Bohem.

Některá bratrstva, zejména škapulířová a růžencová (Obr. 3), mohla svým členům poskytnout také úplné vyhnutí se očistci. Tyto konfraternity byly totiž obdařeny papežským privilegiem či jinými výhodami, podle nichž všichni umírající členové, kteří zemřeli s posvěcenou svíčkou v ruce, byli vystaveni stejnému stavu jako při narození a vyhnuli se tedy mukám očistce. Dalšími výhodami, které bratrstva nabízela svým členům, byly odpustky, které některým z nich uděloval papež. Ty byly důležitým nástrojem církve již od středověku, v 16. století však prošly důkladnou reformou. V době baroka byl již prodej odpustků nepřijatelný a k jejich získání musel věřící splnit řadu náboženských povinností (Mikulec 2000, 62-66). Také v Českých Budějovicích se vyskytovalo náboženské bratrstvo, které vzniklo z původního literátského kúru založeného roku 1612 a v roce 1740 získalo odpustkové privilegium (Mikulec 2000, 16).

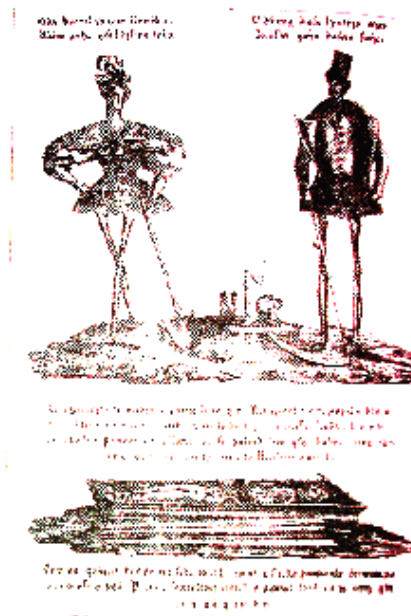
Barokní náboženská bratrstva dobře zapadala do duchovně společenského rámce náboženského, ale i světského života. Byla otevřena téměř všem vrstvám tehdejší společnosti. V největší míře se vyskytovala ve městech, ale nacházela se i v čistě vesnických farnostech (Mikulec 2000, 345). Jejich úloha v rekatolizaci byla nesporná a spočívala v nepřímém působení na laiky. Ti z nich naopak čerpali jistoty a samozřejmě také prestiž. Bratrstva shromažďovala množství laiků, kteří v nich spatřovali určité výhody na tomto i onom světě. Během 18. století však prošel náboženský život v habsburské monarchii řadou změn. Za vlády Josefa II. došlo k mnoha razantním náboženským reformám a v rámci osvícenského chápání zbožnosti byla dekretem z roku 1783 zrušena náboženská bratrstva. Vedle takových událostí jakou byla například náboženská tolerance, likvidace klášterů, se může rušení bratrstev chápat jako nevýznamné. Přes všechno ale tímto dekretem byly zrušeny náboženské organizace, jež se během několika staletí staly nerozlučnou součástí života, ale i smrti mnoha lidí (Mikulec 2008, 143).

V každé době měla společnost určité představy o smrti a posmrtném životě. Mnohdy tyto představy souvisely s náboženskou doktrínou. Je ovšem otázka, do jaké míry je církev ovlivňovala a jak moc byly církevní regule dodržovány. Je pravděpodobné, že každá společnost přejímala zvyky a obyčeje té předchozí. Mnohé rituály lze však spojovat

s lidovou kulturou a archaickými společnostmi. Proto je nutné popsat smrt a umírání v souvislosti s celkovým způsobem myšlení dané doby.

Pro každého člověka v novověku, bylo důležité, aby byl na smrt řádně připraven. Existovalo jakési schéma „dobré smrti“, které bylo celoevropským fenoménem, majícím hluboké kořeny v minulosti. Tento ideální způsob smrti dobrého křesťana se stal záležitostí všeobecně přijímanou (Koldinská 2001, 177). K tomu přispívaly již od středověku knihy *ars moriendi*, které měly člověka připravit na dobrou smrt a na onen svět. Původně byly zamýšleny jako příručky pro kněze, avšak i laici brzo začali pociťovat potřebu používat takový návod pro účely soukromého čtení. Postupem času začaly být *ars moriendi* překládány do národních jazyků (Fuhrmann 2006, 245).

Smrt byla pro člověka všudypřítomná. Měl na ni pamatovat a k tomu užíval dalších různých prostředků. Jedněmi z nich mohly být obrazy *memento mori* (Obr. 4), které představovaly portrét krásného člověka v módním obleku, přičemž ve spodní části se objevovala kostra se šípem, srpem nebo hodinami. Jinými předměty byly malé dřevěné rakvičky s odklápěcím víkem, po jehož nadzvednutí se objevil lidský skelet (z vosku či dřeva), na němž se plazili červi, ropuchy a hadi. Nevyhnutelnost smrti pro všechny připomínaly také *Tance smrti* (Obr. 5) (Králíková 2007, 17-18), které mohly být jak v ikonografické, tak v písemné formě. Znovu a znovu se v nich objevoval motiv Smrti, „*kteřá vyrovnává veškeré společenské rozdíly a nikoho neupřednostňuje. Zbaví pány, a to i ty nejmocnější, jakýchkoli jejich privilegii a předností a učiní je rovnými prostému sedlákovi*“ (Kalista 1982, 70).

Obr. 4. Obraz Memento mori (Králíková 2007, 18).

Obr. 5. Tanec smrti, Hans Holbein, 1. polovina 16. století (www.dodedans.com).

Tento výjev měl množství variant v závislosti na době a místě vzniku, a dokonce i na prostoru, který byl k dispozici. Obecně lze říct, že počet osob, které Smrt či nějaký mrtvý zvali do pochmurného procesí, rostl úměrně s tím, jak se rozšiřovalo působení tématu. Vrchol pravděpodobně představuje *Danca de la muerte*, (vydaná v Seville roku 1520), kde se Smrtí diskutuje 58 živých. Zobrazení tance umrlců je nutné číst zleva doprava, jelikož zpravidla zachovávají přísný hierarchický řád. Začínají většinou papežem a končí na jedné straně venkovánem, na straně druhé matkou s dítětem, což ukazuje na zřetelný žebříček hodnot (Delumeau 1998, 90-91).

Všechny tyto předměty člověka každodenně obklopovaly. Žil s vědomím, že smrt nezapomíná na nikoho a snad by se dalo říct, že i pěstoval jakýsi kult Smrti, což by nám dnes asi připadalo dosti morbidní. Ritualizace umírání byla součástí lidského údělu a v případě nedodržení se okamžitě dostavovalo pohoršení. Jakékoli narušení archetypu dobré smrti bylo vnímáno velmi negativně. Asi největší odpor vyvolávalo totální popření zafixovaných rituálů a znemožnění jejich realizace – násilná smrt (Koldinská 2004, 178-179). Lidé, kteří se před smrtí nevyzpovídali a nebyla jim udělena svátost, nemohli umřít dobrou smrtí. Takovými se rozuměli například sebevrazi, lidé zavraždění, vojáci, zemřelí na bitevním poli, delikventi a také nepokřtěné děti. V některých případech ale u delikventů docházelo k výjimkám. Neměli sice dobrou smrt, ale alespoň jim byla umožněna smrt křesťanská (Králiková 2007, 18-19). Většinou se však tyto případy vztahovaly na příslušníky z řad šlechtických rodin (Dülmen 2003, 62).

Pravděpodobně každá společnost brala na vědomí, že smrt, i když je přirozená, není ničím žádoucím. Lidé jistě pociťovali neklid, když pozorovali příznaky a znamení smrti. Chtěli vědět, kdy přijde, snažili se ji oddálit nebo se na ni alespoň připravit. I když byla očekávaná, vždy trhala pouta mezilidských vztahů a působila bolest blízkým i vzdálenějším příbuzným a přátelům (Grubhoffer 2007, 188). Když nastala, pokoušeli se poznat její příčiny a také vykonat vše, co mohlo mrtvému pomoci v posmrtném životě. Smrt byla chápána jako okamžik, kdy se s lidskou duší děje cosi zásadního a dochází k jejímu oddělení od těla. Jak dokládají mnohé ikonografie a písemnosti, bylo velmi rozšířeným názorem to, že duše opouští tělo ústy jako obláček či bílá pára (Navrátilová 2004, 143-147). Osud těla a duše pak byl zcela jiný. Tělo se mělo rozpadnout, zatímco duši čekala ještě dlouhá cesta. Rozdílné však byly představy o tom, kdy se tak děje. Z lidových tradic, jež

jsou leckde uchovány do dnešní doby, lze zaznamenat dvě teorie. Podle první se duše odloučila od těla ihned po smrti a odebrala se k poslednímu soudu, z čehož plynul zvyk ihned po skonu otevřít a následně zavřít okna a dveře v místnosti, aby duše vyletěla a nevrátila se. Dle druhé zůstávala duše ještě po určitý čas v blízkosti těla, a proto se naopak zavírala okna, aby duše nemohla předčasně odejít (Navrátilová 2004, 149).

V každém případě mezi smrtí a pohřbem následovaly úkony, které měly nebožtíkově duši napomoci v přijetí do nebeského království (Schmitt 2002, 165). V opačném případě by dle dobových představ mohlo dojít i k návratu nespokojených či nedobrych duší, což vyústilo ve víru v revenantsví. Příběhů o revenantech, ať již v ústní či písemné formě, bylo zaznamenáno mnoho. Jeden příklad za všechny pochází z Vizovicka. Vyprávělo se o tom, jak jeden důstojník se sluhou osvobodili ducha zabitého holiče, který přebýval a strašil v hospodě. O jedenácté hodině prý přišel duch v bílém rouše a řekl pánovi a sluhovi ať si sednou a on, že je oholí. Potom se ho měl důstojník dvakrát zeptat: „*Co já potřebuju?*“ Teprve po třetí otázce duch odpověděl: „*Ne ty, ale já potřebuju. Za živa jsem byl holičem a zahospodařiv si dvě stě zlatých, dal jsem je hospodskému schovat. Ale ten, když mi je měl oplácet, mne zabil a ve sklepě pod schody zakopal. Já tě prosím, abys mne dal vykopat, na hřbitov pochovat a mši svatou za mne sloužit.*“ Slíbili mu to a hned ráno vykonali, co slíbili. Od té doby se již duch v hospodě neukázal (Peck 1896, 26-30). Tato událost příkladově ukazuje na to, co se mohlo stát s duší, které nebylo poskytnuto vše potřebné, a tudíž nenacházela klidu a vracela se proto, aby tak bylo učiněno. V dalších písemných zprávách lze nalézt zmínky o mrtvých, jež se vraceli, aby škodili živým, a tak bylo jejich tělo vykopáno a spáleno či jinak zaopatřeno. Po smrti těchto lidí bylo pro společnost důležité, aby jejich návratu mezi živé zabránila. Zajištění těla nebožtíka mohlo být prováděno buď před pohřbem, přímo při něm nebo za nějakou dobu po uložení těla do země. Dobu těchto úkonů je však dnes těžké určit. Předpokládá se, že lidské ostatky, které byly něčím zatíženy, položeny na břicho, měly spoutány ruce a nohy, byly probodnuty kulem, měly přibitý oděv k dřevěné podložce, odejmuty dlaně či chodidla nebo ucpaná ústa hlínou či něčím jiným, byly takto zajištěny nebo jinak zaopatřeny těsně před nebo přímo při pohřbu. Naopak dodatečné zásahy byly většinou ty, jež se projevíly spálením, porušením různých částí těla, přičemž se často jednalo především o hlavu (Unger 2006, 164). Zjevování mrtvých od konce středověku budilo stále větší pozornost a dostalo se až k samotným teologům, kteří

na ně reagovali sepisováním exorcistických příruček k jejich vysvobození či zahnání (Dinzelbacher 2004, 29).

V normálním případě se duše člověka měla po smrti odebrat do nebe nebo nastoupit trest v očistci či pekle. Představ o těchto třech místech lze najít v soudobé společnosti nespočet. Například nebe, které bylo umístováno na oblohu či kopec, bylo blaženým místem, kde se všichni lidé měli mít rádi a již nikdy nestrádat (Navrátilová 2004, 155). Očistec měl být místem pokání, kde měli hříšné duše fyzicky trpět a tak se očistit od svých hříchů (Navrátilová 2004, 157). Představy o pekle, jež se nacházelo dole, byly snad nejbarvitější a často tomu napomáhali kněží, kteří tak ve svých kázáních upozorňovali na věčná pekelná muka. Právě toto líčení pekla bylo jedním z mocných prostředků k udržování křesťanských mravních hodnot. Pro přiblížení pekla věřícím se kazatelé uchylovali k metaforám, v nichž se objevoval oheň, s ním související plameny, vařící olej atd. (Navrátilová 2004, 163).

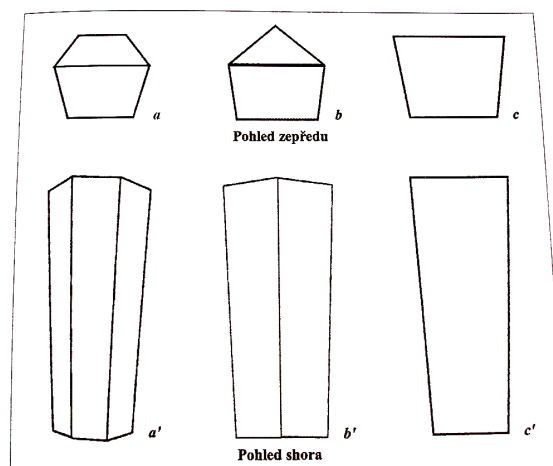
V období mezi smrtí a pohřbením mrtvého mohli pozůstalí alespoň částečně ovlivnit další osud duše. Toto období totiž bylo naplněno přípravami k pochování zemřelého a zároveň bylo spojeno s odpovědností pozůstalých, kteří měli splnit řadu úkonů. Prvním úkonem v případě smrti bylo zjištění, zda je dotyčný opravdu mrtvý. V době, kdy ještě nebylo zavedeno úřední ohledání mrtvol (zavedeno 1775), se zemřelému například dávalo před ústa zrcátko nebo mu kapali vosk na prsa, aby tak zjistili, zda opravdu nedýchá. Lidé totiž měli obrovský strach z pohřbení zaživa. Ještě v 2. polovině 18. století se stávalo, že byli zdánlivě mrtví lidé pohřbeni a jen v opravdu náhodných případech byli z hrobu vysvobozeni. Jelikož šlo o opravdu vážný problém, bylo na konci 18. století v Evropě zřízeno filantropické hnutí, které mělo za cíl vypracovat způsoby záchrany před zdánlivou smrtí (Obr. 6). K vědeckým snahám osvícenského období se přidala také církev, která nabádala, aby nebyl člověk pohřben dříve, než byla jeho duše připravena ke spasení (Navrátilová 2004, 202-203). Většinou tedy došlo k pohřbu za dva až tři dny, v případě

Obr. 6. Vynález vídeňského továrníka Redla, který měl zabránit pohřbení zaživa zdánlivě mrtvých (Navrátilová 2004, 203).

epidemií okamžitě, z prevence proti další nákaze (Kilián 2008, 84).

Poté, co byla konstatována smrt, zatlačili příbuzní nebožtíkovi oči a začali s náročnými přípravami (Ohler 2001, 95). Nejprve se dala všem v okolí na vědomí zpráva o skonu, k čemuž bylo většinou užito umíráčku či zvonu, později se rozesílalo oznámení společně s pozváním na pohřeb písemně. Dalším z úkonů bylo omytí a ustrojení zemřelého. O to se starali rodinní příslušníci nebo přivolaná žena, která byla

Obr. 7. Ukázka různých tvarů rakví používaných v novověku (Králiková 2007, 43).

za tuto práci placena. Původně byl mrtvý zavín

stoleť, se dávalo přednost svátečnímu oděvu márách ve svém domě, kam ho přicházeli navštívit příbuzní, sousedé či jiní členové společenství. Po celou dobu, kdy zemřelý pobýval v domě, u něj drželi stráž přátelé nebo známí, přičemž se většinou jednalo o muže. Pouze v případě úmrtí dítěte či svobodných mladých lidí byla tato úloha svěřena ženám. Těsně před pohřbem byl nebožtík položen na prkno nebo do rakve, jejíž zpracování se lišilo dle zámožnosti rodiny. Drahé a skvostně zpracované rakve si totiž mohli dovolit jen ti nejbohatší (Dülmen 1999, 225-228). Dřevěné rakve zhotovovali truhláři nebožtíkovi na míru. Do poloviny 19. století měla rakev nejčastěji tvar čtyřbokého a později šestibokého hranolu (Obr. 7).

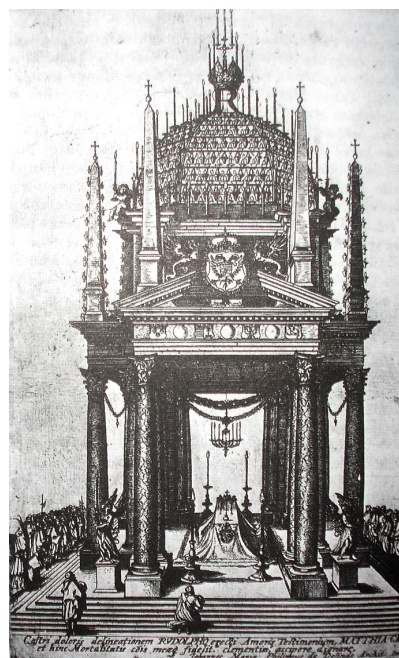

Obr. 8. Vysejpací rakev (Navrátilová 2004).

Chudí mívali rakev jen hrubě opracovanou, rakve ostatních bývaly červenohnědě a tmavomodře lakovány. Zvláště v 18. století se objevovaly také rakve malované květy a věnci. Od konce 19. století již převažovaly rakve černé barvy. Z nařízení Josefa II. se při morových a choleroých epidemiích zavedly rakve vysejpací (Obr. 8). Ty měly pohyblivé dno, upevněné na háčcích. Mrtvola se v nich přinesla na hřbitov a po obřadu byla jednoduše

vysypána do hrobu. Tento způsob nakládání s mrtvými, ale stejně jako pohřbívání v pytlích (1784) dlouho nevydržel.

Poté, co zemřelého vložili do rakev, ho vynesli z domu. Při vynášení byla rakev s nebožtíkem často otočena tak, aby jeho nohy směřovaly vpřed (Navrátilová 2004, 222-228). Dle regionů lze ale samozřejmě sledovat množství rozdílů. Po odchodu z domu se zformoval pohřební průvod, jehož délka závisela na postavení zemřelého. Rakev nesli hlavně příbuzní či blízcí přátelé nebo příslušníci cechu, ke kterému zemřelý patřil. Smuteční průvod vedl ke kostelu, kde se pak odehrávaly další náležitosti. K nim mohly patřit rekviem, zádušní mše s kázáním aj., což záleželo na finančních možnostech. Při samotném církevním obřadu byla rakev umístěna doprostřed kostela na tzv. *castra doloris* (Obr. 9), takže šla vidět z každé strany. Kázání pronášel kněz, přičemž úkolem bylo vyzdvihnout zemřelého jako příklad křesťanského života. V mnohých případech mělo oslavit také rodinu zemřelého.

Obr. 9. Castrum Doloris Rudolfa II. (Petráň 1995, 219).

Z kostela byla rakev odnesena na místo posledního odpočinku. Pro křesťana bylo samozřejmým spočinout na vysvěcené půdě církevního hřbitova, který se nacházel v bezprostřední blízkosti nebo uprostřed městské obce (Obr. 10). S vlivem reformace se ale začala role hřbitova měnit. Reformátoři propagovali přemístění hřbitovů na okraj či úplně za hradby města. Pádným důvodem k tomu byly například hnilobné pachy, které vzbuzovaly obavy o zdraví lidí. Zásadou těchto náboženských a hygienických tlaků tak již v 16. století došlo k tomu, že hřbitovy počaly být vytlačovány mimo město. Trvalo však ještě několik století než se jejich plány zcela naplnily. Reformátoři sice nakousli toto téma,

Obr. 10. Kostel a hřbitov, rytina na upomínkovém listu, 17. století (Dülmen 2006, 57).

avšak až osvícencům se podařilo jej prosadit. Do té doby se i obyčejní lidé z řad protestantů bránili pohřbívat své mrtvé na hřbitov, který neležel těsně u kostela, tedy v křesťanské obci. V 19. století pak nastal velký zlom. Hřbitovy byly přesunuty na okraj nebo zcela mimo město či vesnici a podobaly se spíše parkům s květinovými záhony a stromy, které se průběžně udržovaly. Tím se začal tvořit jakýsi sekularizovaný kult mrtvých, jež se od toho dřívějšího podstatně lišil.

Po hlavních křesťanských úkonech následovalo spouštění rakve do hrobu. To bylo doprovázeno písněmi či modlitbami, což záviselo na vyznání. U katolického pohřbu následovalo vysvěcení hrobu kadidlem nebo svěcenou vodou, aby zde mrtvý našel klid a nevracel se zpět mezi živé. Poté vzal kněz a každý z přítomných tři hrsti hlíny a na znamení sounáležitosti jej vhodili na víko rakve (*Dülmén* 1999, 228-234).

Za ukončení pohřebních slavností byla považována smuteční hostina, kde se všichni shromáždili ke společnému jídlu a pití. Dle Arnolda van Gennepa byla pohřební slavnost jedním z nejdůležitějších přechodových rituálů, jímž procházel člověk během svého života (*Gennep* 1997, 151). Smuteční hostinou si měli účastníci ještě jednou připomenout zemřelého a jeho místo v živé společnosti. Zároveň mohla sloužit jako akt, kdy měl dědic možnost prezentovat se při nastoupení nové role ve společnosti, tedy nahradit místo po nebožtíkovi (*Král* 2000, 316-317). Smuteční hostinou končily pohřební oslavy a všichni se pak vrátili zpět ke svému každodennímu životu. Rodina však měla ještě po nějakou dobu dodržovat období smutku. Od pozůstalých se očekávalo, že budou ještě dlouho dávat najevo, že na nebožtíka nezapomněli. Neslušelo se, aby probíhaly oslavy a především se nesměla konat svatba (*Dülmén* 1999, 234). Zároveň si také měli na zesnulého vzpomenout. Pro tento účel ustanovila církev již v 11. století zvláštní den (Památku všech zesnulých nebo-li dušičky), jenž je dodnes slaven 2. listopadu. Tímto svátkem měla společnost i nadále projevovat úctu k zemřelým a jejich příbytkům (*Král* 2007, 173).

Při komplexním pohledu na pohřební rituály lze říci, že jejich náročnost byla obrovská, a to nejen z hlediska financí, ale také co se množství úkonů týče. O řádné vykonání všech se snažili jak bohatí, tak chudí, což vypovídalo o jejich velkém významu. V závislosti na finančních prostředcích a sociálním postavení zemřelého byly smuteční obřady různě dlouhé a také počet účastníků se lišil. Popsáním představ a potřebných úkonů, od doby smrti až po smuteční hostinu, tak bylo pouze nastíněním všeobecně platících pohřebních

rituálů, které se v různých sociálních prostředích mohly odlišovat. Rozdíly lze spatřovat také v lidových tradicích, které se různily dle regionů.

3.2. Ve světle testamentů ze 16.–18.století

*„Kšaft nic jiného není nežli vysvědčení
a vyjevení poslední vůle lidské,
jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho
s statkem a věcmi jemu vlastně
náležejícími a v moci jeho zůstávajícími
zachováno býti mělo.“ (Král 2002, 14)*

Novověký člověk chápal smrt jako plynulý přechod pozemské poutě na věčnost. Během svého života se s ní minimálně již několikrát setkal, například ve své rodině či okolí. V té době totiž člověk neumíral sám, ale byl obklopen svými blízkými. Smrt byla běžnou každodenní záležitostí, které se neobával. K tomu přispíval i fakt, že se na ni připravoval již za svého života (Králiková 2006, 13). K těmto přípravám, které byly podmínkou k dobré smrti, náleželo mimo jiné i včasné vyřízení pozemských záležitostí, tedy sepsání poslední vůle (Král 2004, 80).

Již od středověku byl svobodný odkaz majetku jedním ze základních práv měšťana. V 16.století bylo dědické právo podrobně propracováno a pevně vymezeno v Koldínově kodifikaci městských práv (Hrubá 2002, 109) a roku 1627 definovalo testament Obnovené zřízení zemské (Král 2002, 14). Ve své podstatě však tato nařízení vycházela z pevně zakořeněných tradic dob minulých a nebyla pro soudobou společnost žádným výrazným novem.

Testament se v dobových písemnostech nejčastěji nazýval „kšaft“, „list kšaftovní“, „poslední vůle“, „zřízení“, „pořízení“ či „poručení“ (Král 2004, 84). Tyto listiny se v měšťanském prostředí skládaly z několika částí. První část bývá nazývána invokační formule. Šlo o vzývání jména Božího či vyjádření Božské podstaty. Obecně nebyla příliš rozsáhlá a občas ji doprovázel grafický symbol kříže nebo některý z Kristových monogramů. Za invokací obvykle následovala intitulace, která obsahovala jméno testátora a

ve většině případů také informaci o měšťanově začlenění do městské společnosti. Bezprostředně za jménem a bližší identifikací testátora se nacházela formule „Sana-Mente“ tedy vyjádření stavu, který poskytoval zákonné právo kšaftovat. Na formuli „Sana-Mente“ navazovala arenga, která poskytovala testátorovi prostor k vyjádření obecné motivace vedoucí ke vzniku písemnosti. S arengou bezprostředně souvisela narace, jež vysvětlovala konkrétní důvody, předcházející sepsání kšaftu, jimiž byla často například nemoc. Vlastní dispozice posledních vůlí měšťanů lze obecně rozdělit do tří částí. Ty měly hierarchickou sestupnost odpovídající vžitým náboženským představám. Nejprve bylo odkazováno to nejcennější – tedy duše do rukou Božích. Druhá část se týkala odevzdání těla zemi k pohřbení, aby tam našlo spočinutí do doby posledního soudu a vzkříšení. Zde lze sledovat také představy novověkých měšťanů o průběhu pohřbu a pohřebních slavnostech. Většinou jsou však ve formě finančních odkazů korporacím, jež se na pohřbech podílely. Například v litoměřických městských knihách se objevuje informace o nákladech za nejobyčejnější měšťanský pohřeb, který financovala obec (příloha 1). Třetí část dispozice, která bývala nejrozsáhlejší, obsahovala odkaz pozemského majetku. Z náboženského hlediska měla být tato část pokládána za nejméně důležitou, avšak praxe byla jiná, což lze často pozorovat na testátorově lpění na životě a majetku. Nepovinnou a zpočátku nepříliš frekventovanou částí testamentu byla sankce, jejímž úkolem bylo pojistit hladký průběh naplnění poslední vůle. Většinou byly tyto žádosti směřovány k městské radě, která byla právní institucí, jež projednávala poslední vůle měšťanů. Originály či opisy testamentů někdy obsahovaly také pečete. Ty hrály dvojí roli. Jednak sloužily k uzavření závěti a dále měly vydat svědectví o souladu obsahu s testátorovým přáním. Součástí testamentu měl být také podpis testátora, ale zdaleka ne ve všech posledních pořizováních lze tento podpis vlastní rukou najít. Velmi důležitou součástí v rámci závěrečného protokolu bylo sepsání jmen svědků, kteří byli přítomni při pořizování poslední vůle. Na samém konci testamentu se zpravidla nacházela datovací formule, jež poskytovala informace o dni vyhotovení dokumentu (Hrubá 2002, 118-173).

Kšaftovat mohli nejen měšťané, ale také obyvatelé předměstí. Jednou z nejdůležitějších podmínek k řádnému sepsání poslední vůle bylo duševní zdraví, překážkou ale neměla být hluchota, němlost či velké stáří. Napaden však mohl být testament osob nedospělých, poddaných či proviněných proti právu. Závěť mohl měšťan pořádat hned několikrát za život,

avšak platila ta, jež měla dataci nejbližze datu testátorova skonu. Obecné důvody, které vedly měšťana k sepsání více testamentů, mohly být různé. Jedním z nejčastějších důvodů však zřejmě byly změny v rodinných poměrech, jako například sňatky, narození dalšího člena rodiny či smrt dědice. Svou roli při pořizování kšaftu ale jistě hrály i sváry a rozchody v rodině (Hrubá 2002, 109-111).

Zajímavou otázkou ohledně testamentární praxe je pohlaví pořizovatele závěti. Sepsání testamentu totiž nebylo v této době již pouze a výlučně mužskou záležitostí. Nezřídka lze nalézt také závěti, jež po sobě zanechaly ženy, což ukazuje na změnu jejich postavení ve společnosti. Ve většině případech se testátorky sebeidentifikovaly pomocí mužského příslušníka rodiny jako například manžela či otce (Král 2004, 96). Co se samotného obsahu kšaftu týče, testátorky většinou disponovaly s majetkem, jež samy nabyly například věnem, po smrti rodičů či manžela (Hrubá 2002, 115). Jedněmi z nejčastějších odkazů žen byly především šperky, což dokládají nejen testamenty, ale také s nimi související pozůstalostní inventáře. Například Anna Kateřina Bartlmová po sobě zanechala šperkovnici, jež obsahovala zlatou masku s 11 diamanty, zlatý řetěz složený ze 108 článků, 5 šňůr perel a jiné cennosti (Kozlíková 1997, 54).

Pro měšťanské poslední vůle byly určeny knihy závětí. V Českých Budějovicích se dochovala kniha závětí („*Liber Testamentorum*“), která obsahuje opisy posledních vůlí budějovických měšťanů z let 1554–1604. Jde o dobu, kdy se Budějovice těšily z přízně císaře, neboť mu v roce 1547 zůstaly věrné. Zároveň byly také městem katolickým, jež více než k centru země inklinovalo k rakouskému katolickému jihu. Vedle obchodu s alpskými zeměmi, byla bohatým přínosem především těžba stříbra, což se projevilo v nejednom testamentu. V této souvislosti jsou v kšaftech bohatších měšťanů zmiňovány odkazy „*kukusů*“ či kutacích podílů. Například pekař Mert Bencz v roce 1569 zanechal čtyři kukusy na „*Abrahámu*“, čtyři a půl na „*Adleru*“, dva na „*Fünff Brudern*“, jeden na „*Boží Wuol*“, dva u „*Thabor*“ a půl na „*Kuningen*“. I když vlastníci kukusů byli většinou bohatší obyvatelé, existují doklady, že i nezámožní obyvatelé měli v dolování své podíly. V sedmdesátých letech šestnáctého století zmíněk o kukusech ubývá, což svědčí o klesajících výnosech. Poslední zmínka o kutacích podílech je z roku 1580, kdy doly procházely krizí.

Ačkoli kšaftů, kde se vyskytují zmínky o kukusech není málo, mnohem více je těch, kde jsou odkazovány pozemky. Jde o pole, luka, dvory před branami, nebo zahrady, jež byly nejběžnější formou testátorova kapitálu. V několika kšaftech lze také nalézt zmínky o chmelnicích, jež ukazují na vzrůstající význam pivovarnictví v Českých Budějovicích.

Zmínek o rozličných řemeslných a jiných odvětvích je v testamentech mnoho. Co se sféry povolání týče, je nutné poukázat na sociální rozdíly v postavení testátorů. Jak již bylo řečeno i velmi chudí lidé se v testamentech objevují. Je však jisté, že byli i takoví, jež neměli co odkazovat, a proto své závěti ani nese-psali. Takto uniká množství tovaryšů, lidí služebných a chudáků. Jedněmi z nejchudších byli i tkalci. Například tkadlena (nebo vdova po tkalci) Margaretha Rosenstenglin ve své závěti odkázala sestře šest kop, druhé sestře a chorobnici každé po dvou kopách.

S kšafy chudých často souvisí i absence zbožných darů. Testátoři se většinou odkazovali na nevelký majetek a velkou rodinu, což byl důvod, proč nepřispěli na dobrou věc. Odkazy kostelu, špitálu či dokonce na stavbu černé věže však nebyly žádnou výjimkou. Tento akt měl být samozřejmostí pro řádného křesťana a více méně i kompenzací a zajištěním si lepší cesty do nebeského království. Tyto zbožné dary však většinou nebyly nijak vysokých částek, ačkoli jako celek působí dosti honosně. Jednalo se o jednu nebo dvě kopy, málokdy více. Nejčastěji měly finance konkrétně putovat špitálu sv. Václava, chorobinci na Pražském předměstí, kostelu sv. Mikuláše a klášteru (Kubák 1965, 98-103).

Kromě pozemků, dolů či kukusů se velmi často odkazovaly také peněžité částky či částky, jež někdo dlužil testátorovi nebo jež dlužil testátor. Například v soběslavském kšaftu Martina Koláře se píše „*It. komuž jest dlužen: It. Syrůčkovi do Chlebova šest kop a slad ječmene a má na to deset kol It. což jsou jemu dlužni: It. Petr jakož jest na jeho dvořie 10 sex. It. Janek Kozoluh (!) za stvrt zuostal 9 se*“ (Hradilová 1992, 72).

Velmi zajímavou skupinou věcí jsou spotřební statky. Už jen to, že testátorovi stály za zmínku různé kabáty, sukně, oděvy či ložní prádlo, svědčí o mnohem vyšší hodnotě těchto věcí oproti současnosti. Například v jedné ze závětí se objevuje „*purpuránová*“ sukně, zřejmě ne nová, jež byla ceněna na šest kop, což ale byla v té době i cena dobytka. O hodnotě může svědčit také testátorovo důkladné rozdělení svršků. Často jsou zmiňovány kožešiny, přičemž se většinou hovoří o liščích hřbetech, které měli zřejmě velkou cenu (Kubák 1965, 101).

Nyní již, ale k samotným předmětům, se kterými bylo kšaftováno. Většina měšťanů nepovažovala za nutné uvádět ve svých závětech přesný popis, ani výčet majetku, jež odkazovali (Stejskalová 1991, 74). Například dvě třetiny jindřichohradeckých kšaftů neobsahovaly žádné konkrétní odkazy na předměty z domácnosti (Bůžek 1991, 48). Jejich autoři se vesměs omezili na stručné konstatování, že všechn svůj movitý i nemovitý majetek odkazují „*k jmění a trvalému vládnutí*“ hlavnímu dědici. Poměrně malá část kšaftů obsahovala zmínku o vlastnictví konkrétního předmětu. Ze zkoumaných závětí patřily k nejčastějším „*kšaftovním dáním*“ blíže specifikované svršky, nádobí, ložní prádlo, ale i řemeslnické nástroje, šperky a jiné klenoty, nábytek, knihy, zbraně aj. Co se klenotů a šperků týče, právě ony jsou v testamentech odkazovány nejčastěji po ženské linii (Stejskalová 1991, 74-75).

Při bližším ohledání kšaftů, lze vycházet z toho, že v závěti konkrétně zmíněný předmět byl luxusní a cenný a jeho majitel si jej velmi vážil. Takovýto předmět může ukazovat horní hranici luxusu vlastní domácnosti (Bůžek 1991, 48). Například u měšťana, jenž věnoval ve své závěti pozornost odkazu stříbrného sekrytku, je pravděpodobné, že nevladnil předmět uměleckořemeslné povahy ještě hodnotnější či z dražších materiálů. Měšťané, kteří s velkou pečlivostí odkazovali několik předmětů běžné denní potřeby, by mohli být zařazeni do nižší stratifikační skupiny. Zatímco jiní, jež zmiňovali ve svých kšaftech předměty náročněji zpracované ze vzácných materiálů, mohli patřit ke skupinám bohatším.

Je dosti možné, že některé předměty mohly mít i charakter rodinné památky či jinak citově zabarvených cenností a nemusely být nutně vysoké hodnoty (Stejskalová 1991, 75-76). Vhodný příklad kšaftu se naskýtá u Colmana Seelmirnera, jež byl dle pramenů skutečný boháč. Ve své závěti odkazoval dům, dvůr, dobytek, pole a kukusy. Jen svým dlužníkům odpustil na smrtelné posteli šest set kop, ale přitom mu stálo za to dát bratrovi stříbrný pohárek a dvanáct lžic se stříbrnými držadly. V tomto ohledu se naskýtá další velmi zajímavá a dokonce i česky psaná závěť Martina Postřihače. Svě ženě Kláře v ní odkázal 600 kop, jež byly složeny u obce, a vnučce stejného jména 400 kop, které měly být taktéž uschovány na radnici až do doby její dospělosti. Ale i přes tento velký odkaz dále nezapomněl uvést, že jí mají připadnout i čtyři nové ubrusy, čtyři nové ručníky, čtyři štučky tenkého plátna, šest prostěradel, nový soukenný plášť z vlašského sukna apod. Také synu

Mikulášovi odkázal vedle 400 kop „jeden malej koflík se stříbrnými kroužky“, jeden „páteř korálový velký a se stříbrnými tolary“ a „čtyři flašky malé a čtyři velké“ apod.

Tyto závěti velmi dobře ukazují na to, jakou hodnotu měly zmíněné klenoty či části oděvu v očích kšaftujících. Víceméně je to obecný rys všech testamentů, který lze vysvětlit i pomalou a nákladnou výrobou.

Důležitou stránkou testamentu je i jazyk. Budějovické testamety jsou převážně německé, českých je pouze 14. Tudíž ze všech testamentů netvoří ani 10 procent. Již samotná jména pisatelů ukazují na ráz města, které mělo v druhé polovině 16. století daleko k tomu, aby se mohlo zvát českým. Nemožné je užít přiřazení německého jazyka jen skupinám zámožnějším, protože i závěti velmi chudých lidí byly psány německy. Styl kšaftů je často velmi stereotypní, zřejmě dle písaře, jež je vyhotovoval. Objevují se zde stále stejné či velmi podobné obraty. Jen v malém procentu kšaftů lze nalézt individuální rysy, jako například v závěti Anežky Hryšákové, kde se píše, že „*ležíc v kázni boží, však dobrého rozumu užívaje*“ nebo v kšaftu Mikuláše Hopla, kde je použit obrat „*měštěnin*“, „*zaznamenavše, časté již nedostatky zdraví mého v tomto již sešlém věku mém*“. Obraty, které jsou psány německy jako „*liegendt in der Straff Gottes*“ nebo „*krancken Leibs und doch guter Vernunfft*“ se pak opakují častěji (Kubák 1965, 102-103).

Závěrem bych se chtěla pokusit o alespoň částečné shrnutí společných rysů měšťanských testamentů. Víceméně lze konstatovat, že u všech závětí je patrná autorova snaha rozdělit majetek do nejmenšího detailu. Zároveň se testátoři snažili urovnat všechny své dluhy a samozřejmě upozornit na peníze, jež jim někdo dlužil, přičemž se opět jednalo o velmi konkrétní popis. Lidé, kteří sepisovali své závěti, jakoby chtěli do poslední píďe urovnat věci pozemské a s čistým štítem tak pokračovat ve své pouti na onen svět. Tyto velmi podrobné popisy, od kabátu až po hrnečky, mohou také vyjadřovat testátorovu obavu či snahu předejít sporům mezi dědici, jež byly velmi časté a dlouhé.

Ony detaily jsou dnes velkým přínosem. Lze z nich částečně vyčíst sociální postavení kšaftujícího, množství majetku, kterým disponoval, jeho povolání, velikost rodiny a troufám si říct, že i testátorovy oblíbené členy. Z detailních popisů některých věcí lze také usuzovat na kšaftujícího citovou zainteresovanost k nim. Nemusely tedy nutně mít vysokou hodnotu, ale mohly být například rodinnou památkou, jež se předávala z otce na syna, z matky na

dceru, zkrátka z generace na generaci. Předměty této provenience můžeme koneckonců vlastnit ve svých rodinách i dnes.

Studium měšťanských testamentů je jedním z důležitých elementů při výzkumu městské společnosti. Kromě jiného lze na základě kšaftů alespoň částečně vykreslit hospodářský obraz města, v tomto případě Českých Budějovic a blízkého okolí. Testamenty ukazují na společnost v sebe uzavřenou, zabývající se spíše řemeslnou výrobou a zemědělstvím, než-li obchodem, což dokazuje velmi malá účast měšťanů v počátcích dolování. Hranice města zřejmě nebyly nijak výrazně překračovány, ačkoli pivovarnictví možná poukazuje na jisté počátky (Kubák 1965, 102-103). Z celkového pohledu vyplývá, že budějovičtí testátoři byli většinou zámožnější měšťané, jež měli narozdíl od chudých co odkazovat. Mezi nimi lze ale také pozorovat velké rozdíly.

3.3. Ikonografické prameny a pohřební ritus

Vztah člověka ke smrti byl již od středověku velmi blízký. Každodenně jej smrt obklopovala a tím mu připomínala, že i pro něj si jednou přijde, přičemž nebude znát ani den a ani hodinu, kdy se tak stane. Z toho důvodu na ni měl být neustále připraven a dopomáhat mu k tomu měly různé předměty, knihy a vyobrazení. Narozdíl od knih a drahých předmětů, které si každý nemohl dovolit, byla vyobrazení dostupná a snadno pochopitelná všem sociálním vrstvám. Především však měla za úkol zapůsobit na negramotné. Jak jinak totiž názorně objasnit nejednoduchý proces umírání a smrti než pomocí obrazů? Tyto obrazy odrážely soudobé představy lidí o smrti a úkonech s ní spojenými. Z toho důvodu jsou také důležitým pramenem pro studium pohřebního ritu.

Memento mori

Jedním z hlavních posláních příprav na dobrou smrt bylo neustále pamatovat na smrt. V době válečných i

Obr. 1. Memento mori, motivy z tisků bratrstev (Mikulec 2000, 107).

náboženských nepokojů, hrozeb moru aj. totiž číhala všude a nedělala rozdílu mezi boháčem či chudákem, mladým či starým, ženou či mužem. Varování „Memento mori!“, tedy „Pamatuj na smrt!“ tak nedávalo zapomenout, kam život každého člověka neodvratně směřuje. Varování mělo různé podoby. Mohl to být předmět (Obr. 1) či písemnost nebo obrázek (Bůžek – Hrdlička – Král – Vybíral 2002, 364).

Dobrá smrt

Již od středověku existovala v myslích lidí představa o tom, jak by měl křesťan řádně odejít na onen svět. Mělo to být klidným a smířeným způsobem. Aby se tak mohlo stát, musel uzavřít věci na zemi, a to jak majetkové, tak duchovní (Král 2004, 67). V případě splnění všech povinností se pak mohl těšit *dobré smrti* (Obr. 2-5). Tato představa dobré

Obr. 2. Obraz „šťastné smrti“, 1715 (Mikulec 2000, 63).

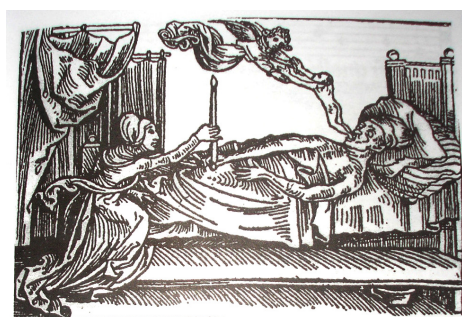
Obr. 3. Obraz „dobré smrti“ Jaroslava Bořity z Martinic 1582–1649 (Koldinská 2004).

Obr. 4. Zápas o duši umírajícího, 1672 (Mikulec 2000, 57).

Obr. 5. vyobrazení úmrtní scény v iluminaci Malostranského graduálu 1569–1572 (Král 2004, 120).

Obr. 6. Duše opouštějící tělo zemřelého, dřevoryt, kolem 1500 (Dinzelbacher 2004, 31).

smrti se promítla, jak v písemných, tak v ikonografických pramenech. Výtvarné umění a literatura byly celá staletí ovlivňovány ztvárněním dobré smrti Panny Marie nebo například Martina z Tours. Všeobecné mínění mělo za to, že z průběhu poslední hodinky člověka lze usoudit, zda byl spasen či zatracen (Ohler 2001, 80-81). Výjevy dobré smrti zobrazovaly smrt, jak přichází k umírajícímu muži, na jehož tváři však není ani známky po neklidu, ale smířlivý úsměv. Dále se zde často vyskytovala hořící svíce, jiné osoby a andělé starající se o duši znázorněnou jako dítě stoupající nahoru (Obr. 6). Nechyběli také poražení démoni, svíjející se u nohou postele (Kráal 2004, 63). Svou tvář míval člověk obrácenou k nebi a ne ke stěně, neboť to měl být výraz smíření a ne zoufalství a pochybností o Bohu (Ohler 2001, 81).

Ars Moriendi

K tomu, aby mohl člověk zemřít dobrou smrtí, mu napomáhaly jakési návody – knihy *ars moriendi* (Obr. 7). Ty byly sepisovány kněžími, nejprve jen pro jejich potřeby. Postupem času se však rozšířily i mezi prostý lid. Psaným slovem ale i vyobrazeními zde bylo poukazováno na to, jak má dobrá smrt vypadat a probíhat. Původ těchto děl je třeba hledat již ve středověku, kdy vznikaly krátké texty doplněné o jedenáct tématicky zaměřených dřevořezů. Díky vyobrazením byly přístupné jak vzdělaným, tak negramotným lidem. Zobrazovaly pět pokušení, jak obklopují lůžko umírajícího a jak díky pěti andělským zásahům jsou od něj odehnány. První obraz z páru vždy znázorňoval umírajícího

Obr. 7. Ars Moriendi, dřevořez, konec 15. století (Schuler 1987, 101).

muže, kterého pokouší Satan či jiní d'áblíci, a směřuje ke špatné smrti – zatracující smrti. Druhé vyobrazení naopak ukazovalo nemocného, který byl na cestě ke spasení. Poslední obraz stál vždy osamoceně a zobrazoval dobrou smrt. Zatímco v západní Evropě zaznamenaly tisky ars moriendi v 16. století ústup, v českých zemích se staly nejvíce oblíbenými právě v průběhu 2. poloviny 16. a na počátku 17. století. Jejich hlavním cílem bylo dovést člověka k dobré smrti (Král 2004, 62-64).

Tance smrti (Obr. 8-12)

Jak již bylo zmíněno výše, člověk v souladu s dobovými představami pamatoval na smrt a nezapomínal na to, že nedělá rozdílů mezi lidmi. Byl si vědom, že nakonec si přijde pro každého. Takové myšlenky odpovídaly motivu spravedlivé, neústupné a neoblomné, ale i

Obr. 8. Smrt odvádí dítě, dřevořez z cyklu Tanec smrti, 1538 (Llwellyn 1991, 25).

Obr. 9. Smrt odvádí mnicha, dřevořez z cyklu Tanec smrti, 1538 (www.dodedans.com).

Obr. 10. Smrt držící hodiny, dřevořez z cyklu Tanec smrti, 1538 (www.dodedans.com).

Obr. 11. Smrt jako jezdec s rakví a šípem, dřevořez z Tance smrti, 1499 (Král 2004, 39).

Obr. 12. Tanec smrti, 1519 (Králiková 2007, 19).

nečekané smrti. Do ikonografické podoby se toto vnímání smrti zapsalo jako Tance smrti (Král 2004, 54). Jeden z nejznámějších cyklů Tanců smrti pochází od Hanse Holbeina mladšího (Obr.8-10), který v nich znázornil snad všechna povolání a sociální vrstvy.

Ikonografie kostelů, hřbitovů, pohřbů

Mnohá středověká i novověká vyobrazení se věnovala také kostelům a místům posledního odpočinku. Společně s nimi se na nich také mohou vyskytovat pohřební průvody či sám pohřeb (Obr. 13-23).

Obr. 13. Kostel, hřbitov a pohřební průvod, 1672 (Mikulec 2000, 57).

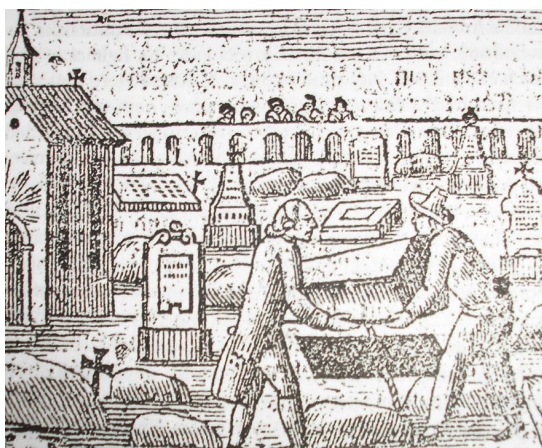
Obr. 14. Detail kostela a hřbitova, 1672 (Mikulec 2000, 67).

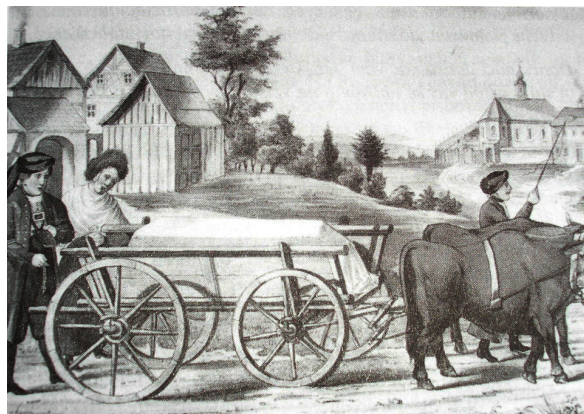
Obr. 15. Kostel a hřbitov jako místo azylu, 1513 (Ohler 2001, 182).

Obr. 16. Místo posledního odpočinku. Symbolické znázornění životní volby člověka (Mikulec 2000, 74).

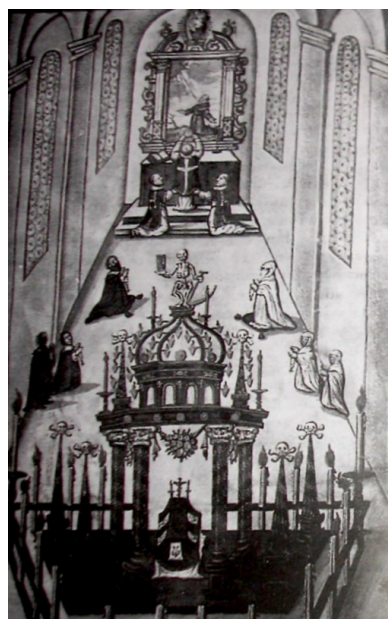
Obr. 17. Hrobník, dřevořez, 1801
(Navrátilová 2004, 282).

Obr. 18. Selský pohřeb na Chebsku, konec
18. století (Petráň 1995, 174).

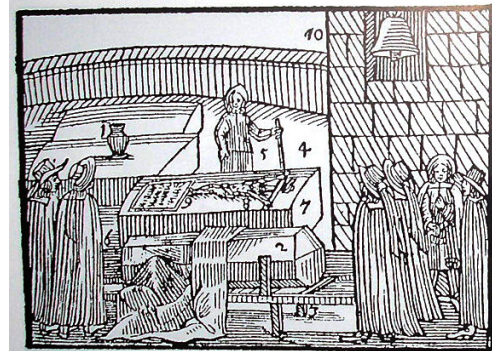
Obr. 19. Pohřební průvod Markéty
Zajícové z Minsterberka v Budyni nad
Ohří, 1551 (Král 2004, 165).

Obr. 20. Pohřeb. Castrum doloris Anny
Hýzrlové z Šanova, 1636 (Král 2004, 169).

Obr. 21. Pohřeb Praotce Čecha. Dřevoryt 1541 (Žilina 1981, 164).

Obr. 22. Pohřeb, vyobrazení z díla J. A. Komenského Orbis sensualium pictus, 1658 (Petráň 1995, 172).

Obr. 23. Hřbitov na vyobrazení „tance mrtvých“ z 15. století (Unger 2006, 60).

Ikonografie podoby Smrti

Stejně jako existovala představa o způsobu smrti, existovala i představa o tom, jak vypadala sama Smrt. Prastará a ve světě rozšířená byla představa smrti jako démona, zosobněné síly, který přetrhává nit života. Dle lidové tradice měla smrt podobu stínu, který člověka zardousí. Slované si zase smrt představovali jako ženskou bytost, čemuž odpovídaly i názvy (Smrčka, kmotřička Smrt). Ve středověku se na tuto starší představu navrhovaly jiné, které se na našem území šířily pod vlivem křesťanských ikonografií. Smrt se v nich začala objevovat jako kostlivec, apokalyptický jezdec, jako střelec – lovec. V období baroka pak k podobě kostlivce dostala smrt ještě řadu atributů. Byla znázorňována v rouchu s mečem, kosou, přesýpacími hodinami aj. (Obr. 24-31). Kostlivec byl pro církev vítaným výstražným mementem neřestnému tělu. Oproti lidové představě smrti jako ženy v bílém hávu, byl kostlivec děsivější a tím i účinnější (Navrátilová 2004, 171-172).

Obr. 24. Smrt s kosou, detail z rytiny, 1672
(Mikulec 2000, 17).

Obr. 25. Smrt s šípem, detail z rytiny, 1672
(Mikulec 2000, 105).

Obr. 26. Smrt se zbraní, detail z díla
Lucase Cranacha st. a dílny, 1529 (*Dülmen*
2006, 28).

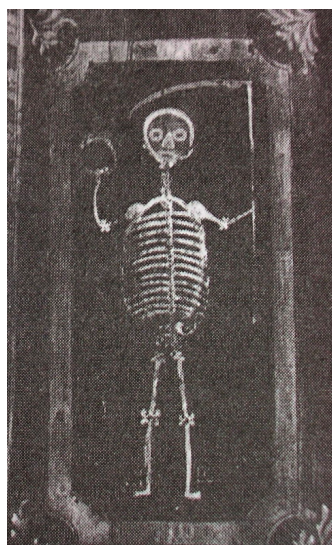
Obr. 27. Dřevoryt smrti s kosou, 1568
(Navrátilová 2004, 170).

Obr. 28. Smrt s přesýpacími hodinami,
detail z dřevorezu, 1558 (*Navrátilová*
2004, 150).

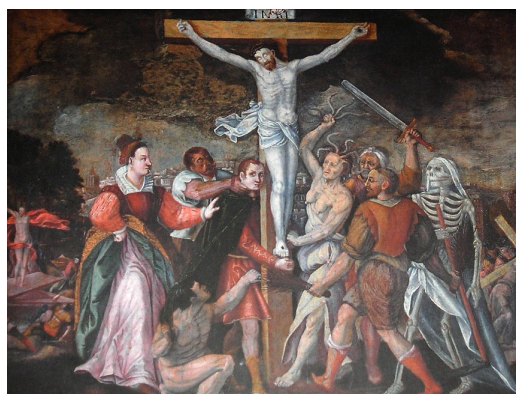

Obr. 29. Smrt s kosou (Navrátilová 2004, 167).

Obr. 30. Malovaná smrtka na kazetě dřevěného stropu z kostela v Důžavě na Slovenku, 1747 (Králíková 2007, 20).

Obr. 31. Smrtka s kosou, detail epitafu, Matouš Radouš, po roce 1619 (Jakubec a kol. 2007, 101).

Všechna tato ikonografická zobrazení měla především jeden hlavní cíl – každodenně připomínat člověku neustálou přítomnost a hrozbu smrti, a také toho, že i pro něj si přijde. Pro studium pohřebního ritu jsou ikonografie důležitým pramenem, jak pro pochopení myšlení soudobého člověka, tak pro poznání náboženských představ. Z toho důvodu zde byla pro ukázkou předložena alespoň některá vyobrazení smrti, pohřbu, aj.

3.4. Náboženské poutě

Lidé vyhledávali a navštěvovali posvátná či zázračná místa již od starověku. Tím, že na ně putovali stále častěji, se z nich postupem času stávala místa poutní. Pravděpodobně do přelomu tisíciletí převažovali poutníci, jež se vydávali na cestu samostatně. Vrcholný středověk pak přinesl vzrůst poutí připravovaných delší dobu dopředu, s masovější základnou lidí (Ohler 2002, 11). Všeobecně oblíbenými poutními místy byly například hroby sv. Petra a Pavla v Římě, španělské *Santiago de Compostella* s hrobem sv. Jakuba, francouzské *Tours* s hrobem sv. Martina, italské *Bari* s hrobem sv. Mikuláše aj. Od pozdního středověku však docházelo k poklesu poutí do dalekých krajin a od 17. století narůstal počet poutí místních. Lidé začali navštěvovat poutní místa ve své zemi nebo v nejbližším okolí svého bydliště. Na našem území se nachází přibližně 350 poutních míst (Čechy 150, Morava 100, Slezsko 100), přičemž nejvíce z nich je zasvěceno Panně Marii (Klobouková 2008, 7).

V 18. století duchovní stále více připomínali, že Bůh a svatí se mohou uctívat kdekoli. O rozvoj místních poutí však měla zájem především vrchnost, protože když se poutník vydal na dalekou cestu do ciziny, znamenalo to úbytek pracovní síly. Snaha vrchnosti byla poutě zcela zakázat, k čemuž došlo za Josefa II. Tento zákaz ale nebyl nikterak účinný, a proto byly poutě částečně nahrazeny jinými náboženskými prvky jako jsou procesí a křížové cesty, které však svou podobu se čtrnácti zastaveními získaly až v 1. polovině 18. století (Ohler 2002, 40-43).

Důvody, proč lidé putovali na památná či posvátná místa, se mohly u každého poutníka lišit. Většinou ale toužili především po uzdravení, duchovním očistění, přiblížení se Bohu,

Obr. 1. Procesí na Svatou Horu u Příbramy, lavírovaná kresba, před 1675 (Royt 1999, 134).

dále pak chtěli poznávat jiné země či seznámit se v rámci poutě s obchodními partnery aj (Klobouková 2008, 8).

Na poutních místech byly často předmětem uctívání ostatky a relikvie svatých, milostné obrazy a také milostné sochy. Na našem území se jedná většinou o obrazy a sochy pocházející ze středověku (Royt 1999, 239). Právě k milostným obrazům a sochám se často vztahuje víra v ochranu daného místa či blízkého města nebo vesnice. Jednalo se například o ochranu proti nemocem či epidemiím, požárům, válečným útrapám atd (Klobouková 2008, 9). V baroku byly nejznámějšími poutními místy Einsiedelen ve Švýcarsku, v Německu Cáchy, Špýr, Würzburg, Alt-Ötting, v Rakousku Maria Zell, v Polsku Czenstochwa, v Čechách Svatá Hora u Příbrami (Obr.1), Stará Boleslav, Sedlec u Kutné Hory, Šejnov, Doudleby, Kájov, Zbraslav u Prahy, Praha, na Moravě Svatý Kopeček u Olomouce, Velehrad, Žarošice, Tuřany, Vranov, Křtiny atd. (Králíková 2007, 47-48).

Nedílnou součástí pobytu na poutním místě byl také nákup devocionálií v rozličných krámcích s poutním zbožím. Devocionálie znamenaly pro poutníky osobní ochranné prostředky, které jim pomáhaly v kontaktu s Bohem a svatými. To byl zřejmě jeden z hlavních důvodů obrovské obliby těchto předmětů v době baroka. Návštěvníci poutních míst si zde opatřovali růžence, medailony a svaté obrázky, které potom sloužily nejen jako upomínkové předměty, ale hlavně jako věci, které v sobě nesly posvátno poutního místa. Takové devocionálie člověku umožňovaly bližší spojení s patronem poutního místa v každodenním životě, zvláště pak v dobách válek a nemocí. Nejsnáze mohl člověk zůstat ve spojení se svým patronem z poutního místa tím, že si dal pořídit kopii milostného vyobrazení, která byla opatřena potvrzením o svém původu. Tyto kopie pak sloužily k osobní zbožnosti svého majitele (Prokopová 2007, 265-266).

Složení lidí putujících ke svatým místům bylo různorodé jak věkově, tak co se pohlaví týče. Nezbytnou součástí oděvu každého poutníka byl dlouhý plášť, často bez rukávů, který chránil před deštěm a chladem, ale užíval se i jako příkrývka k nocování. Na hlavě nosil poutník klobouk se širokým okrajem, který stínil obličej proti slunci a také chránil proti dešti. Na tento klobouk se od poloviny 14. století připevňoval poutnický odznak, jenž byl dříve přišíván na kapsu. Od pozdního středověku nosil poutník na cestách v jedné ruce růženec. Další součástí poutnickovy výbavy byla hůl, která mu pomáhala při výstupech v horách a zároveň ho chránila před napadením (zvěří, člověkem) (Hirš 2009, 24-25).

Počátek české barokní poutě spadá do nástupu protireformace v českých zemích, přestože navazovala na mnohem starší tradice. Právě protireformace vytvořila novou formu náboženského života. Její nástup byl však pozvolný a ona sama neuvedla v život fenomén české barokní poutě, ačkoli nelze zcela popřít zásluhu na tom, že se česká barokní pouť stala jevem masovým, jenž měl velkou odezvu v širokých vrstvách obyvatelstva. Konec české barokní pouti nelze zcela přesně určit, protože tento jev se pokládá za neskončený do současnosti (Hirš 2009, 29).

V rámci devocionálií jsou poutě (především do ciziny) velmi významným faktorem. Právě z nich totiž poutníci mnohdy přinášeli různé upomínkové předměty, které byly postupem času kopírovány v jiných dílnách (i na našem území). Často je tedy problém určit, zda devocionálie či jiný upomínkový předmět pochází z cizích zemí nebo je domácí provenience.

4. Inventář hrobů

Inventář novověkých hrobů obsahuje předměty denní potřeby, ale také předměty přidané do hrobu pozůstalými. Předměty denní potřeby se v průběhu času měnily a společně s nimi se měnila i hrobová výbava. Všechny tyto artefakty tedy zemřelého zařazovaly do určitého období, někdy i do určité společenské skupiny (Kudláčová 2006, 25).

Při archeologických výzkumech se v novověkých hrobech nalézají předměty, které jsou součástí pohřbů – zbytky rakví a jejich součástí jako jsou hřeby, různá kování a ozdoby rakví. Dále se v hrobech nacházejí pozůstatky pohřebního oděvu spolu s jejich doplňky (knoflíky, přezky, našívací korálky, háčky atd.). Samostatnou skupinu tvoří předměty, jako insignie, šperky, předměty denní potřeby a předměty osobní zbožnosti, nástroje a zbraně, ale také rostliny a květy. Vkládání předmětů do hrobů je obecně považováno za pozůstatek pohanských zvyklostí. Křesťanství s těmito zvyklostmi nesouhlasilo a zakazovalo je.

Od 13. století se předměty v hrobech vyskytovaly jen ojediněle (Klobouková 2008, 13) a ještě 15. i 16. století nebylo na pohřební výbavu nikterak bohaté. Až doba rekatolizace se výrazně projevila v pohřebním ritu. Pro 17. a 18. století se stalo charakteristické přidávání devocionálií a jiných předmětů do hrobů (Unger 2000, 352).

4.1. Růžence

Růženec je v podstatě řetězec navlečených korálek (Obr. 1), jejichž počet, velikost, barva, tvar a použitý materiál se měnil v závislosti na módě, na sociálním postavení, pohlaví a finančních možnostech majitele. Objevení růžence v Evropě se dle běžných podání klade do roku 1213, kdy jej měla Panna Maria osobně předat sv. Dominikovi po vítězství Šimona z Moufortu nad Albigeny. Růžence používaly před 14. stoletím hlavně mnišské řády, do měšťanského prostředí však byly rozšířeny ve 13.–14. století, a to především zásluhou žebrevých řádů.

Růžence v Evropě jsou doloženy již ve 13. století, kdy se většinou jednalo o nálezy parohových nebo kostěných kotoučů či prstenců, které byly interpretovány jako korálky či zrna modlitební šňůry. V podstatě šlo o předchůdce růženců tzv. „Paternoster“. Výraz „růženec“ se objevil až v 17. století. V té době již byl rozšířeným předmětem, který sloužil jako pomůcka k připomenutí modlení. Většinou se prodával spolu s dalšími svátostkami a jeho vzhled byl ovlivňován nejnovějšími soudobými módními trendy. Na našem území byly růžence modlitební, ale i módní záležitostí oblíbenou především u českých šlechticů a měšťanek, které jich často vlastnily i více. Růžence však nenosily pouze ženy, ale i muži, což dokazují mnohé zachované ikonografické prameny (Králiková 2004, 26). Růžence se kromě nošení na krku přivěšovaly také na pás, což odsuzovali dobový mravokárci (Šlancarová – Křížová 2009, 145). V barokním období se termínem růženec, latinsky „rosarium“ (Zahrada růží), označoval jednak soubor křesťanských modliteb, které se opakovaly v ustáleném pořadí, jednak předmět, který se při jejich modlení používal s cílem usnadnit odpočítávání modliteb.

Modlitba růžence nejdříve spočívala v recitování 150 žalmů. Od středověku byly žalmy nahrazeny Otčenášem (modlitba Páně) a v průběhu 12. století se do něj díky vzestupu mariánské úcty včlenila modlitba Zdrávas Maria. Změny v textech se však na vnější podobě výrazně neprojeví. K tomu došlo až v 15. století, především zásluhou kartuziánů. Nejzásadnější změnu udělal Heinrich Egker von Kalkar (1328–1408), když řadu 150

Obr. 1. Růženec
(Omelka –
Řebounová –
Šlancarová 1998,
595).

korálků (Zdrávasů) narušil tím, že mezi každých deset vložil jeden Páter noster (Otčenáš). Tak bylo vytvořeno základní schéma typického růžence, ve kterém desátkový úsek stejných dílků přerušuje vždy jeden, jenž se od ostatních nějakým způsobem liší (barvou, velikostí či materiálem). Dalším důležitým zásahem do modlitby růžence i jeho fyzické podoby bylo vložení tzv. Apoštolského kréda (modlitba Věřím v Boha) roku 1440. Tato modlitba byla vyjádřena křížkem, jenž byl, buď sestavený z korálků nebo ve formě samotného přívěsku, umístěného na konci růžencového věnce. Na konci 15. století došlo k ustálení počtu korálků na patnáct (*Omelka – Řebounová 2008, 891*). K oficiálnímu přijetí konečné formy růžence v podobě 5 desátků (v plné délce 15), došlo za papeže Pia V. roku 1569. Svého definitivního schválení pak dosáhl růženec v rámci zavedení růžencových slavností za Řehoře XIII. V roce 1573 (*Králíková 2004, 21*). Nadále však přetrvávaly i další typy růženců o jiném počtu korálků (*Omelka – Řebounová 2008, 891*).

Základem růžence byl věnec s určitým počtem korálků (50 nebo 150), které představovaly modlitby. Při jejich přebírání si měl věřící připomínat události ze života Krista, Panny Marie a rozjímat o nich. Korálky na růženci byly buďto na šňůrce nebo spojovány drátky (*Králíková 2004, 25*). Růženec zpravidla zakončoval přívěsek ve tvaru kříže, avšak jeho součástí mohly být i přívěsky jiného typu. Co se křížků na konci růženců týče, mohly mít dvojitý význam. Z hlediska symboliky je nutné sledovat jejich umístění na růžencovém věnci, protože místo, na němž byl tento závěsek připojen k růženci, rozhodovalo o jeho symbolické povaze. Křížky se v růžencové šňůře mohly objevit jako svátostky na úrovni medailonů, kdy se zpravidla zavěšovaly na úplný závěr růžence, mnohdy však měly jiné speciální místo a funkci. Křížky, jež se vyskytovaly na začátku růženců, symbolizovaly modlitbu Apoštolské vyznání víry (Credo), po kterém v růženci následoval první, zvláštním korálkem symbolicky zastoupený Otčenáš. Součástí růženců bývaly také malé lebky vyrobené z kosti či slonoviny nebo vyřezané dlaně či chodidla. Umrlčí lebky měly zřejmě funkci memento mori, zatímco dlaně a chodidla mohly představovat znamení Kristových ran. Symbol rukou bývá spojován s ochranným účelem či štěstím (*Králíková 2006, 153*).

Koncem 15. století se růženec stal jednou z nejatraktivnějších forem modliteb pro široké vrstvy věřících. V následující době došlo vlivem reformace ke krátkému přerušení, které však vystřídalo období baroka, v němž získala modlitba růžence výsadní postavení. O šíření

a propagaci růžence se kromě již zmiňovaných žebavých řádů (zvláště dominikánů) zasloužila také růžencová bratrstva, tedy laická sdružení mariánských ctitelů.

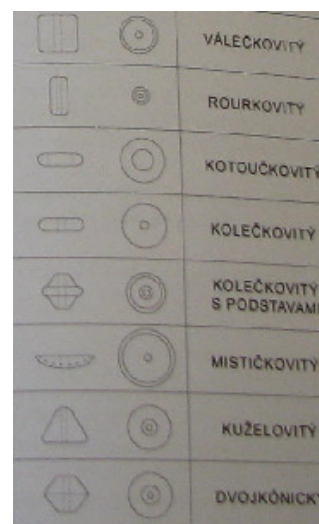
Výroba růženců v evropském prostředí se předpokládá již od 11. a 12. století. První specializování výrobců (nazývaní páteřníci, později rozárníci) jsou doloženi ve Francii kolem poloviny 13. století a na území českých zemí ve století 14. Kromě dílenské či živnostenské výroby se postupem času rozvíjela také výroba domácí pro vlastní potřeby, která často využívala levných náhražkových materiálů. Růžence se vyráběly i v klášterních dílnách, jak za účelem prodeje, tak pro vlastní potřebu členů řádů. Výroba růženců přitom kvetla hlavně ve větších městech a při poutních místech. Prudký rozvoj tovární industrie však vedl k zániku většiny rozárnických výrobců.

Materiálů, z nichž se růžence vyráběly, byla skutečně široká škála. Dle použité suroviny je možno růžence rozdělit do několika skupin. V prvním případě se jedná o růžence ze vzácných materiálů jako perleť, jantar, gagát, měď, druhou skupinu představují materiály snadno dostupné jako dřevo, rohovina, kost či keramika (*Králíková – Králík 2009, 183*). K nejstarším materiálům patřily přírodní látky, například kmeny, kosti a dřevo. Od středověku se počaly objevovat růžence z korálků, perleti, drahých kamenů, polodrahokamů kovů nebo skla. K nejrozšířenějším patřily v lidovém prostředí růžence ze skla, vyráběné různými technikami. Kromě toho byly oblíbené i další materiály, například plody klokočí či skořápky vlašských ořechů (*Kafka 2009, 270*). Obecně lze konstatovat, že na našem území byly běžné růžence, jež měly korálky zhotovené ze dřeva, kosti, skla, ale také z barevného skla podomácku vyrobeného (*Králíková – Králík 2009, 183*).

Primární funkce růženců byla původně náboženského charakteru, avšak nejpozději od poloviny 16. století začaly růžence vlivem vyšších vrstev plnit také funkci estetickou a reprezentativní. Růženec se tak ocitl na hranici mezi předmětem osobní zbožnosti a šperkem. V rovině náboženské mělo jeho nošení dávat všem najevo, že jeho nositel je příslušníkem katolické církve. Kromě toho byl růženec předmětem zbožnosti navýsost osobního charakteru. Mnohdy jej majitel vlastnil po většinu svého života a měl k němu obzvláště niterný vztah. V lidové kultuře jej ženich dával nevěstě při zasnubách či svatbě, v jiných případech se vkládal do rukou nebožtíků nebo byl obětován jako votivní dar na poutních místech.

Jedním z nejdůležitějších důvodů velké obliby růženců byla pověrečnost v jeho magickou a hlavně ochrannou moc. Měly zabezpečit těhotné ženy před těžkým porodem či uhranutím, vkládaly se také do kolébek dětí, užívaly se jako léčivý prostředek (Kafka 2009, 271-272). Například růženec z gagátových perel měl člověka chránit před podvodem a čarodějnictvím (Králíková – Králík 2009, 183). Růžence byly rovněž užívány jako vykuřovací prostředek (Králíková 2004, 26). Ochrannou moc růžence mělo navíc zvyšovat církevní svěcení či dotek zázračné sochy a obrazu. Právě proto byly růžence jedněmi z nejvíce kupovaných devocionálií a neodmyslitelně patřily k poutím a zvláště k mariánským poutním místům, kde se navíc vynořovala ideová náplň a podstata růžencových modliteb (Kafka 2009, 272).

Hmotný artefakt růžence představoval a dodnes představuje nástroj na počítání dílčích modliteb, jenž se stal jednou z nejoblíbenějších a nejrozšířenějších devocionálií v lidovém prostředí. Vyskytoval se v různých podobách (Obr. 2), barvách i materiálech, na jejichž základě lze alespoň částečně určit, jakou sociální vrstvou byl nošen. Představoval šperk, ale i předmět osobní a náboženské povahy, který měl svého majitele reprezentovat, začleňovat do společenství církve a chránit. Nálezy růženců nejsou nijak ojedinělé a pocházejí především z hrobů. V jižních Čechách byly růžence nalezeny například při výzkumu u kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích (Thoma 1996, 85), dále pak v kostele sv. Petra a Pavla v Prachaticích (Beneš 1996, 275) nebo v Radomyšli (Blažková-Dubská 2005b, 203).

Obr. 2. Několik typů korálků ze Šporkovy ulice v Praze (Omelka – Řebounová 2008, 889).

4.2. Medailony

Mezi nejčastěji nalézané devocionálie na novověkých hřbitovech patří medailony tzv. svátostky. Obecně se v hrobech objevují až od poloviny 16. století. Byly oblíbeny zvláště v době epidemií, kdy je jejich majitelé nosili jak za života, tak po smrti (Králíková – Králík 2009, 172). Svátostky lidé velmi rádi přivěšovali k růžencům, ale také je nosili a hromadně zavěšovali s různými dalšími pověrečnými předměty na hrdlo (Hirš 2009, 31).

Pod pojmem medailony jsou chápány drobné předměty spjaté s křesťanským kultem. Vedle nich však existují také medaile se světskými náměty, jetony a známky, chudinské poukázky aj., které se mezi svátostky neřadí. Za předchůdce novověkých svátostek bývají považovány středověké mřížkové odlitky (poutní značky či odznaky), jež si poutníci přišivali na šaty. Tyto byly oblíbeny především od 12. do 15. století. V 15. a 16. století se vyráběly medaile jednostranně ražené nebo lité, typu brakteátu (jednostranné plíškové mince ze zlata nebo stříbra). Tyto přechodné formy pak postupem času vyústily v novověké dvojstranné náboženské medaile.

Z Itálie přes Německo se v 16. století dostaly biblické medaile až na naše území, kde se vytvořila škola jáchymovských mistrů. Medaile nesly především výjevy ze Starého a Nového Zákona. Náboženský ráz medailonů se prosadil především vlivem reformace (Králíková 2004, 27). Začaly se vyrábět „*Morové tolary*“ nebo tzv. šekely, které byly jakýmsi přechodem mezi mincí a medailonem. Ty měly své majitele chránit před morem či jinými epidemiemi. Nesly například starozákonní vyobrazení Joba postiženého nemocí a utrpením nebo uzdravení slepého aj. Těmto druhům medailonů zpočátku chybělo závěsné zařízení, ale pak byly opatřeny ouškem a nošeny na řetízku. Na našem území byl běžně ražen tzv. *Svatojiřský tolar*. Nesl obraz sv. Jiří ubíjejícího draka, na druhé straně bývá vyobrazení lodi s Kristem v bouři, častým opisem bývalo: IN TEMPESTATO SECURATIS, v bezpečné bouři (Králíková – Králík 2009, 172). Dalším typem medailonů 16. století byly tzv. „*Husovy tolary*“, nesoucí vyobrazení Adama a Evy pod stromem poznání a opis: SICVT.PER.ADAM.PECCATVM.EST. PROPAGATVM.IN:OMNES.NO. na druhé straně medailonu pak bývala scéna Ukřižování a opis: ITA.PER.IESVM.CHRISTUM.GRATIA.PROPAGATVR.IN.OMNES:R.5. Podobných medailů byla celá řada, lišily se pouze různými biblickými výjevy (Králíková 2004, 28-29).

Určitou symboliku a ozdobnou funkci měl také tvar medailonu. Od konce 16. do 18. století byl nejrozšířenější dvoustranný medailon oválného tvaru, dále také kulaté, sedmi- či osmihranné, méně se vyskytovaly také srdcovité nebo houslovité a výjimečně čtyřhranné a hvězdicovité. Poměrně hojně se pak u nás vyskytovaly medailony ve tvaru jazyka sv. Jana Nepomuckého, které měly chránit před zlou pověstí a pomluvami (Králíková – Králík 2009, 172).

Obvody medailonů byly často zdobeny plastickými lištami (jednou či dvěma) tvaru nepřerušené linie, nebo se jednalo o linii z perliček či rovnoběžných čárek kolmých k obvodu. Někdy obvod lemoval věnec ze stylizovaných kvítků, jindy mohlo být zdobení obvodu i složené, kdy při vnějším okraji byla perličková linie, uprostřed byl motiv a vyobrazení pak lemovala rovná linie. Kromě vyobrazení se na obou stranách po obvodě vyskytovaly opisy nebo nápisy uspořádané v řádcích. Nejčastěji hovořily o svatých, jež se na medaili vyskytovali, jindy se týkaly příslušnosti k řádu aj. Jejich součástí často byla i prosba ke světcům. Nápisy mohly obsahovat zkratky zařkáčích formulí, objasňovat vyobrazené scény nebo poukazovat na poutní místo (*Králíková 2004, 34*).

Obecně lze medailony rozdělit dle účelu do několika skupin. Mohly sloužit jako **1) amulety a talismany** (tzv. zázračné medaile – feniky), **2) odznaky bratrstev, řádů a kongregací** (tzv. bratrské medaile) a také jako 3) medaile upomínkové. Poslední ze zmíněných byly buďto **3a) poutní**, které měly připomínat vykonanou pouť nebo **3b) korunovační, introsantní, oslavující svatořečení, křest** atd., jež měly být zase upomínkou na určitou církevní událost (*Králíková – Králík 2009, 172*).

1) Amulety a talismany (tzv. zázračné medaile – feniky)

Těmto medailonům se zvláště v lidových vrstvách přikládaly ochranné a magické schopnosti. Nesly převážně vyobrazení světců a světic, často zemských patronů. Do této kategorie patří také přívěsky různých materiálů a tvarů (oválné, kulaté, čtyřhranné, vícehranné, srdcovité). Byly nošeny dohromady s růženci, ale také na stužkách nebo šňůrkách zavěšených na krku. Hlavní smysl těchto medailonů spočíval v přímém styku s tělem, aby tak došlo k zesílení jejich léčivé síly (*Králíková 2004, 35-36*), ale samozřejmě sloužily i jako šperk. Například „malachitové srdce“ lemované stříbrem nosily šestinedělky a těhotné ženy proti zlým silám a uřknutí. Podobné srdce (rovněž zasazené do stříbra) označované jako „svrabový kámen“ ochraňoval proti kožním a jiným nemocem. Tzv. „psotníkový kámen“, kosočtverečného tvaru, zdobený barevným reliéfním obrázkem sv. Wolfganga měl taktéž chránit před nemocemi kůže (*Králíková – Králík 2009, 175*). Existovaly i svátostky, jež nesly určitá znamení, například morové znamení v podobě tzv. Antoniova kříže. Kříž byl převzat z egyptské symboliky. Jeho tvar připomíná velké písmeno T – na horní části svislého ramena je položeno rameno vodorovné. Původně byl

symbolem egyptského boha Osirise (Klobouková 2008, 21). Jiný typ morového talismanu byl tzv. „Tau-Kříž“, rovněž podoby Antoniova kříže. K ochranným talismanům patřily i tzv. „Agnustky“ (od Agnus Dei, Beránek Boží). Šlo o oválný medailon (většinou o velikosti 40 x 35 mm), vyrobený z bílého nebo hnědého vosku vloženého mezi dvě sklíčka. Z jedné strany byl symbol obětního beránka a nápis: ECCE AGNUS DEI, QUI TOLLIT PECCATA MUNDI (Ejhle Beránek Boží, ten jenž snímá hříchy světa). Součástí byl také znak papeže, který medailon požehnal a posvětil. Z druhé strany se obvykle vyskytoval obraz Krista, Panny Marie nebo světce. Tento druh svátostky se nosil buď v nějakém váčku u těla nebo zavěšený na rúženci. Měl ochraňovat před zlými duchy a nepředvídatelnou smrtí, nemocemi aj. Do této skupiny se dále řadí již zmíněné „Nepomukovy jazyky“ (Králíková – Králík 2009, 36-37). Stejným typem amuletů byly „kaptorgy“. Jednalo se vlastně o schránky různých tvarů (ovál, srdce, kříž), které měly na povrchu reliéfní výzdobu a uvnitř byly vystlané látkou. Takovéto amulety sloužily k ukládání různých maličkostí, například obrázků (Králíková – Králík 2009, 175). V 17. a 18. století byly oblíbeny také amulety nesoucí vyobrazení různých patronů, často sv. Rocha, sv. Huberta a sv. Šebestiána – moroví patroni (Králíková 2004, 39).

Zřejmě nejpůvodnějším ochranným světce v období baroka se stal sv. Benedikt. Ten byl zobrazován na medailích tzv. „Benediktuspfennige“ (Benediktinské feniky) (Obr. 1), ražených do tenké mosazi. Medailů tohoto typu je přes 240 variant. Jsou známy například z výzkumu ve Šporkově ulici v Praze (Omelka 2006, 149) a mnoha dalších. Hlavním motivem na aversu je tzv. benediktinský štítek, které má ve středu benediktinský kříž, odvozený od kříže sv. Ulricha (Oldřicha). Tento typ kříže byl nejvíce rozšířený v jižním Německu a přilehlých oblastech. Je napodobeninou kříže nošeného jako náprsní kříž sv. biskupem Ondřejem z Augsburgu. Typická jsou stejně dlouhá, poměrně krátká a široká ramena, která se na konci rozšiřují. Obliba tohoto kříže neměla dlouhého trvání, jelikož roku 1678 byl odpustkovou kongregací zakázán jako amulet (Klobouková 2008, 21). Po obvodu štítku se nachází nápis

Obr. 1. Benediktinský fenik (Fassbinder 2003, tabulka 30, Obr. 2).

IHS.V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B – Iesus Hominum Salvator. Vade Retro Satana, Nunquam Suade Mihi, Vana, Sunt Mala, Qule Libas, Ipse Veneva Bibas (Ježíš, spasitel lidstva. Ustup zpět satane, nedávej mi nikdy špatné rady, zlé věci činíš, sám pij ten jed), v příčném rameni N.D.A.M.D. – Non Draco Sit Mihi Dux – (Zlý duch ať mě neovládne), ve svislém rameni C.S.S.M.L. – Crux Sacra Sit Mihi Lux (Kříž svatý nechť mě vede) a ve čtyřech rozích je C–S–P–B – Crux Sancti Patris Benedictikříž Svatého otce Benedikta (Klobouková 2008, 28). Tyto písmena ve formě zkratek označují žehnání sv. Benedikta proti zlé moci (Satanovi, zlé smrti). Benediktovo žehnání bývá na některých medailonech sloučeno také se zkrácenou variantou Zachariášova požehnání, jež složilo jako ochrana především proti moru. Tuto formuli tvoří 18 písmen (z latinské verze modlitby), které jsou odděleny 7 křížky. Zachariášova modlitba vypadá následovně: +Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS·IHS·MRA. – Crux, Zelus, Crux, Deus-In manus-Ante, Crux, Bonum-Inclinabo-Zelani, Crux, Salus-Abyssus-Beatus, Crux, Zelus, Crux, Beatus-Factus-Respice-Salus·Jesus Hominum Salvator·Maria·(Králiková 2004, 40).

2) Odznaky bratrstev, řádů a kongregací (tzv. bratrské medaile)

Do této kategorie patří medaile řeholních bratrstev, kongregací, řádů, Mariánských družin apod. Tyto instituce si totiž nechávaly vyhotovovat medailonky ve specializovaných dílnách a zpravidla na růženci je pak nosily jako odznak příslušné řehole. Medailony nesly na jedné straně obraz světce (zakladatele), na straně druhé býval patron země či jiný světec. Postupem času měly také cechy své patrony. Mnozí svatí se ovšem prolínali do vyobrazení různých společenství, a tak určitého světce nelze vždy přesně zařadit ke společenstvu. Dalším typem bratrských medailonů jsou tzv. „*Abbondius*“. Zobrazují „milostné“ obrázky zastoupené poprsím Panny Marie na jedné straně a Krista na straně druhé. Tyto medailonky představují kult Panny Marie a Ježíše Krista. Jejich rozšíření bývá pokládáno do 17. století a společně s úpadkem bratrstev ubývají od roku 1783 (Králiková 2004, 43-47).

3) Upomínkové medaile

Medaile tohoto typu měly osobě, která ji vlastnila, připomínat událost, místo či jiné církevní okamžiky. Dle těchto událostí je lze rozdělit na:

3a) Poutní

Poutní medaile byly velmi rozšířeny. Lidé si je mohly pořídit v místě poutě, přičemž tak mnohdy získali odpustky, jež tímto uděloval papež. Často zobrazovaly poutní místo a světce, který se k němu vázal (Kafka 2009, 228).

3b) Korunovační, introsantní, oslavující svatořečení, křest atd.

Svátostky tohoto rázu se zase měly vztahovat k určitým církevním událostem jako, byly slavnosti, procesí, zakládání kostelů, kaplí, jejich svěcení apod. Mohly být však pořizovány i ke křtu či narození dítěte, k jmeninám nebo například k Novému roku (Králíková – Králík 2009, 179).

Devocionálie typu medailonů mívaly různou velikost, tvar, vyobrazení, funkci a také hodnotu. Vyráběny byly jak v zahraničí, tak u nás. Často je jejich vznik spjat s určitým poutním místem, světce, uskupením či událostí. V průběhu staletí se staly velmi oblíbenými předměty, o čemž svědčí i to, že jsou na mnohých poutních místech prodávány dodnes.

4.3. Kříže

V novověku bylo kromě medailonů, růženců aj. rozšířeno také nošení závěsných křížků. Nejznámější a nejpoužívanější byl kříž latinský. Dále existovala celá škála různých křížů (Obr. 1) jako například kříž relikviářový, caravacový, benediktinský, Oldřichův atd. Některé z křížů na sobě měly ochranné formule a sloužily i jako amulety (Králíková 2007, 152). Různé typy křížků byly nalezeny například ve Šporkově ulici v Praze, na Pražském hradě, v Českém Krumlově, Cetvinách, Dolním Dvořišti, Nové Vsi, Českých

Obr. 1. Přehled nejnámějších křížů (Králíková 2007, 152).

Budějovicích (kostel Obětování Panny Marie), ve Starých Prachaticích, Radomyšli, Písku, Jindřichově Hradci a jinde (*Hanušová* 2005, 16-17, 22-28).

Kříž je hlavním symbolem křesťanství, který znázorňuje ukřižování Ježíše Krista. Byl však uctíván již dlouho před křesťanstvím. Propojoval svět boží (nebe) a svět lidský (zemi). Kříže byly různých tvarů, velikostí a materiálů. Vyráběly se nejčastěji z kovu či dřeva s kovovým korpusem (*Klobouková* 2008, 20).

Druhy křížů

Latinský kříž

Jedná se o kříž zakončený buď klasicky bez zdobení nebo trojlístkem. Jeho součástí bývá na horním konci kartuš stužkovitého tvaru nebo tvaru pergamenu se stočenými konci a nápis INRI (Jezus Nazaretus, Rex Iudeorum). V dolní části se nacházela lebka se zkříženými hnáty.

Kříž sv. Ulricha (Obr. 2)

Tento kříž byl nejvíce rozšířen v 16.–18. století v jižním Německu a přilehlých oblastech. Typická jsou pro něj stejně dlouhá, poměrně krátká a široká ramena, která se na konci rozšiřují. Roku 1678 byl tento kříž zakázán odpustkovou kongregací jak amulet (*Králíková* 2006, 54).

Obr. 2. Kříž sv. Ulricha ze Šporkovy ulice v Praze (*Omelka. – Řebounová – Šlancarová* 2009, 478).

Kříž typu Caravaca (Obr. 3)

Jedná se o dvouramenný kříž spojený s kultem tzv. Genesiovy mše. Jméno dostal na základě legendy známé jako „Historie kněze Genesia Pereze – Chirina.“ Ta je kladena do doby kolem roku 1232 a je spojena se španělským městem Caravaca, kde měl být tento kříž seslán patriarchovi Robertovi prostřednictvím dvou andělů. Koncem 16. století se stal symbolem mezinárodní úcty a na našem území se rozšířil zřejmě až v 17. století. Kříže tohoto typu bývaly buď bohatě zdobené různými popisy, postavami, podobiznami, a nebo byly zcela bez zdobení (*Cimburková* 2004, 77).

Podle ukončení vodorovných ramen můžeme u křížků rozlišit několik typů:

- 1) ramena kříže mají rovné ukončení.
- 2) ramena se na konci rozšiřují.
- 3) oválné ukončení, jímž proniká vrchol rovnostranného trojúhelníka.
- 4) křížová ramena jsou ukončena trojlístkem.
- 5) kopulovité či homolovité zakončení ramen.

Poměrně vzácné jsou ve střední Evropě formy prolamované, které pochází ze 17. století. Bývají lité z mosazi a jsou zdobeny výřezy tvaru troj- a čtyřlístkového, kulatého a obdélníkovitého. Špičaté klínky na konci ramen bývají šrafovány. Tyto prolamované tvary patrně imitují vložené kameny na

originálním kříži z Caravacy. Byly nalezeny například v Augsburgu. Amuletovým typem Caravacových křížů je i tzv. kříž Zachariášův, pro něhož je charakteristická přítomnost zkrácené modlitby sv. Benedikta a požehnání proroka Zachariáše (Králiková 2006, 51-53).

Obr. 3. Kříž typu Caravaca ze Šporkovy ulice v Praze (Omelka. – Řebounová – Šlancarová 2009, 473).

Relikviální kříž

Byl to kříž, který měl v sobě zasazenou relikvii. Měl rozšiřující se ramena, která se na konci dělila na tři špičky. V kovovém kříži bývá ještě zasazen dřevěný křížek (Hirš 2009, 94).

Zvláštními typy křížků jsou křížky symbolizující zmrtvýchvstání Krista. Jsou charakteristické tenčími šikmými spojkami mezi příčným a vertikálním ramenem. Celkově jsou typicky barokně zdobné (Králiková 2006, 58).

Korpusy

Korpusy jsou plastická vyobrazení Kristova těla (Obr. 4), které bývalo připevněno na kříž. Tělo Krista může být buď pevnou součástí kříže (odlití) nebo je na kříži přiděláno. Korpusy jsou nejčastěji z mosazi, bronzu či stříbra. Tělo Krista bývá většinou s trnovou korunou, rozepjatými pažemi a mírně pokrčenými nohama. Korpusy mohou být plné nebo duté (Klobouková 2008, 22).

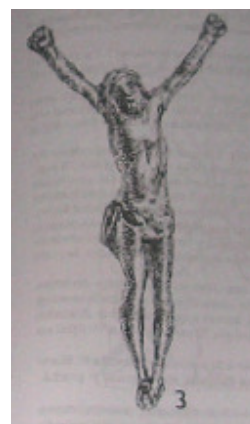
Podoby těla Ježíše Krista

Celkový vzhled Kristova těla se měnil celá staletí. Různá ztvárnění odrážejí umělecké vlivy v jednotlivých obdobích. Na devocionálních lze však rozeznat pouze některé. Rozdíly viditelné na první pohled jsou v roztažení paží, sklonu a úhlu hlavy, pozice nohou. Dalším důležitým faktorem je také zpracování a propracovanost detailů. Celkem existuje velké množství variant spodobnění Krista, a proto zde uvedu jen některé.

Hlava bývá nejčastěji nakloněna k pravému rameni, mírně zakloněná vzad nebo může být zcela rovně. Na těle jsou často vidět žebra a zapadlé břicho. Dolní končetiny jsou někdy mírně, jindy zřetelně pokrčeny a často jedna noha překrývá druhou. Poloha horních končetin má tři základní varianty:

- a) široce roztažené paže (tělo připomíná písmeno T).
- b) rozepjaté paže (tělo připomíná písmeno Y).
- c) paže směřující rovnoběžně vzhůru (*Králíková 2006, 63-65*)

Kříže nalézané v novověkých hrobech bývaly buďto součástí růženců a nebo se vkládaly do hrobů samostatně. Byly symbolem křesťanské víry a utrpení Ježíše Krista, ale také naděje a lásky. Výrobky křížů se od sebe mohou velmi lišit, například výtvarným zpracováním, materiálem, propracovaností. Všechna tato kritéria jsou velmi důležitá zejména pro jejich dataci.

Obr. 4. Korpus z krypty kostela sv. Kříže v Písku (*Adámek – Fröhlich 1996, 171*).

4.4. Mince

Vkládání mincí do hrobů vychází z představ rozšířených již ve starověku, kde měly sloužit k zaplacení převozníka Chárona, který přepravoval duše zemřelých přes řeku Styx do Hádova podsvětí. Doklady o tomto zvyku se vyskytují na území západní, východní i střední Evropy. Na našem území jsou podobné milodary známy z doby velkomoravské a mladohradištní. Období středověku však přineslo útlum tohoto zvyku až do 15.–16. století.

Vymizení mincí jako milodarů je spjato s křesťanstvím, jelikož kladení mincí do hrobů, stejně tak jako i jiných předmětů, bylo zakázáno jako přežitek pohanských zvyků. Přes mnohé zákazy však tento zvyk přetrval na území Evropy až do 18. století a na některých místech je praktikován dodnes.

V období novověku mělo vkládání mincí do hrobů již spíše symbolický význam. Mohlo být jakýmsi výkupným za majetek, který musel nebožtík zanechat na zemi. Další představy hovoří o záměně Chárona za sv. Petra, který duše propouštěl přes nebeskou bránu. Mince v hrobě však mohla znamenat také protivampyrické praktiky. Mince mohly být také nošeny jako přívěsky, což značí provrtaná dírka.

Nálezy mincí se v hrobech vyskytují v různých polohách a na různých místech. Jednak na trupu, dále v oblasti nohou (*Králíková 2007, 136-137*) a také v blízkosti lebky (na víčkách, v ústech), jako například na pohřebišti u kostela sv. Petra a Pavla v Oškobrhu u Poděbrad (*Hrdlička – Richter 1974, 149*).

V případě nálezů na hřbitově u kostela sv. Mikuláše byly mince nalezeny mimo hroby a tudíž je velmi pravděpodobné, že se jedná o náhodně ztracené mince.

4.5. Prsteny

Prsten je šperk v podobě kroužku navlékaného na prst. Patří k obecně rozšířeným a velmi archaickým šperkům. Jeho vznik je spjat s počátky rituálních ozdob lidského těla. Tento šperk měl v první řadě funkci magickou, zesiloval sílu člověka a měl ho chránit. Po určitou dobu měl prsten význam amuletu. Symbolický či magický význam nabyl prsten díky svému kruhovému tvaru, jenž měl představovat nekonečnost, celistvost, ale i Boží podstatu, milost a lásku. Akt navlečení a nošení prstenu symbolizoval akt zaslíbení – Bohu, člověku (*Kafka 2009, 278*). Takovýto magický význam měl zřejmě také nález prstenu od kostela sv. Prokopa ve Křtěnově (*Thomová 2004, 263*). Prsten byl předmětem osobní povahy a stal se rozšířenou formou šperku. V průběhu vývoje prstenu se uplatnily různé symbolické aspekty. Prsten se stal atributem moci (světské i církevní), pomáhal zařadit svého vlastníka do určité sociální skupiny, stavu či korporace.

Obr. 1. Prsten ze Šporkovy ulice (*Omelka – Šlancarová 2007, 694*).

Postupem času však převážil estetický a dekorativní význam prstenu. Prsteny se vyráběly z různých materiálů a byly zdobeny nejrůznějšími způsoby. Převažujícím materiálem byly drahé kovy, kovy obecné i jejich slitiny. K materiálům na jejich výrobu dále patřily kameny, jantar, rohovina (*Kafka 2009, 279*) a speciálně pak na našem území stoupala od poloviny 18. století obliba českého granátu (*Petráň 1997, 908*). Analogie k novověkým prstenům lze najít například v Brně, Praze, Vídní, Vyškově, Mikulově (*Omelka – Šlancarová 2007, 677*) a v neposlední řadě také v Praze ve Šporkově ulici (Obr. 1), kde se vyskytují podobné soubory.

Prsteny lze dle jejich funkce a určení rozdělit do několika kategorií:

Prsteny přátelské, milostné, snubní, zásnubní

Tento typ prstenů je velmi těžké odlišit a zařadit. Prstenů, které je možno zařadit do této skupiny je totiž mnoho druhů. Mohou to být například prsteny s motivem spojených rukou, srdce, uzlu lásky, s milostným přepisem nebo jen obyčejné ozdobné prsteny. Výraznou skupinu tvoří prsteny s motivem stisknutých rukou, které se objevovaly už v době římské a později především v období od 12. do 17. století. Obnovené nošení těchto prstenů je pak spjato s dobou romantismu.

Pečetní prsteny

Pečetní prsten se používal jak odznak majitele a jeho moci již ve staré Orientu. V antice se na něm objevují kultovní a mýtické scény, zvířata, rostliny, předměty, v raném novověku pak monogram a od 14. století erb. Nárůst těchto prstenů nastal zejména ve 13. a 15. století a oblíbeny byly i ve stoletích následujících. Těchto prstenů se užívalo k pečetění listin a dopisů. Měly jednoduchý a praktický tvar. Skládaly se z široké hladké obroučky, na níž byl přidělán plochý kruhový nebo oválný štítek s obrubou, která rámovala výzdobný motiv.

Náboženské a amuletové prsteny

Tuto početnou skupinu tvoří prsteny s náboženskou tematikou, které jsou u nás zastoupeny především poutními prsteny. Na prstenech se vyskytovaly náboženské nápisy nebo vyobrazení. V barokním období převažují plastická či malovaná vyobrazení Panny Marie s Ježíškem. Ačkoli se církev po staletí snažila distancovat se od amuletů a považovala je za pověrečné přežitky, mezi lidmi se tyto praktiky udržely v podstatě až

dodnes. Do tohoto druhu prstenů se zasazoval kámen, jehož výběr nebyl nahodilý. Lidé totiž byly přesvědčeni o zvláštních schopnostech různých nerostů. Rozlišit tento druh prstenu od „obyčejného“ je ale také velmi těžké.

Prsteny smuteční

Tyto prsteny pravděpodobně sloužily jako paměť na zemřelé. Pozůstalí je nosili hlavně v období smutku, ale i dlouhodobě jako památku na blízkou, významnou či uctívanou osobu. Již od 15. století, ale zvláště pak ve stoletím 16. a 17. se z důvodů rozličných pohrom (války, mor, hladomory) stalo velmi módní zobrazení hesla „memento mori“. Prsten s tímto motivem měl většinou štítek v podobě lebky a zkřížených hnátů a často byl i emailován. Dalšími předměty na těchto prstenech byly rakve, přesýpací hodiny a hrobníkový nástroje.

Prsteny lze také rozdělit dle tvaru. Nachází se prsteny s plochou obroučkou (hladkou či s plastickou nebo rytou výzdobou), tvořenou z kovového pásku, dále prsteny s písmeny a nápisy na obroučce a na štítku. Jiným typem jsou prsteny s tyčinkovou obroučkou, které bývají také doplněny o výzdobu (plastickou, specializovanou aj.) (*Omelka – Šlancarová 2007, 673-676*).

Prsteny byly nošeny na prstech, někdy i větším počtu (*Šlancarová – Křížová 2009, 148*), na holé ruce, na rukavici nebo pod ní. Prsteny se také často věšely na růžence, dávaly se do vlasů a v neposlední řadě jsou nacházeny na stuhách (*Omelka – Šlancarová 2007, 681*).

Nálezy prstenů v novověkých hrobech jsou poměrně časté. Nachází se v různých formách, typech, ale také jejich kvalita materiálu a zpracování se liší. Byly vyráběny jak prsteny z nejlacinějších kovových drátků, tak nákladné zlaté kroužky či ornamentálně složité kusy. Jejich podoba a vyhotovení zpravidla záležela na majetnosti nositele (*Králíková 2007, 141*).

4.6. Ozdoby hlavy

Čelenky

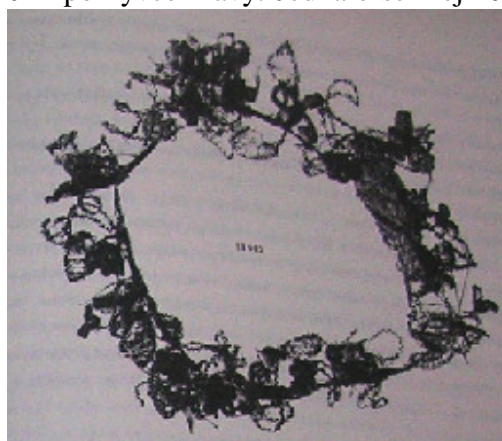
Jedněmi z předmětů, jež bývají nalézány v hrobech, jsou čelenky. Jejich základ tvořil pásek (z látky, kůže nebo plsti), na němž bylo našito množství korálků různých velikostí i materiálů (sklo, kost či pastózní hmota). Jednalo se zřejmě o součást ženského lidového

oděvu či kroje. Jako čelenky byly interpretovány ozdoby z proplétaných drátků z hřbitova u kostela sv. Jindřicha v Praze. Zachovalost těchto nálezů byla ovšem velmi špatná a fragmentární, není tedy vyloučeno, že se mohlo jednat o drátěné věnečky. Množství nálezů čelenek se nachází na území jižní Moravy a Slovenska (*Králíková* 2006, 144).

Čepce a věnečky

Velmi podobnými nálezy čelenkám jsou pohřební čepce či věnečky (Obr. 1). Jedná se o kovové (např. měděné) drátky, pásky či pletivo, často splétané do podoby věnečku. Často byly zdobeny různými skleněnými perličkami, flitrami nebo drátky spletenými do podoby kyticek. Těmito artefakty byly zdobeni jak muži, tak ženy, ale i děti (*Králíková* 2006, 146). Z pražské Trojické ulice pochází nález hromadného hrobu, v němž byly nalezeny pozůstatky lidských koster (mužů i žen), které při sobě měly zachovány ozdoby či pokrývky hlavy. Těla na sobě byla naházena v několika vrstvách hlavou k východu a nohama k západu. Tento hromadný hrob byl zřejmě důsledkem nějaké tragédie, války či moru. Celková zachovalost byla dosti špatná, avšak na některých kostrách byly viditelné zbytky měděnky na lebkách, přičemž v jejich těsné blízkosti se nacházely fragmenty drobných ozdob ze stříbrných, měděných a mosazných drátků. Některé z nich vytvářely zřetelné kyticčky a stopky, jež k sobě byly přidělány nití. Ačkoli si byly kyticčky podobné, nikdy nebyly stejné. Nepochybně se přišívaly k ozdobě či k pokrývce hlavy. Jednalo se zřejmě o výrobky lidového šperkaře či klenotníka, přičemž nákladnost jejich zpracování byla různá (*Beranová* 1989, 269-274).

Analogie k tomuto nálezu byly objeveny na pohřebišti v bývalém ženském klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. V několika hrobech (zřejmě žen a dítěte) se zde našly zbytky drátěných věnečků, zdobených kyticčkami (*Borkovský* 1975, 71). Tyto ozdoby hlavy bývají interpretovány jako vínky, věnečky či čepce (*Beranová* 1989, 279). Vkládaly se na hlavu dětí, nedospělých či neprovdaných chlapců, mladíků, dívek, dospělých žen, ale i jeptišek a

Obr. 1. Věneček (*Beranová* 1989, 277)

kněží. Zřejmě tedy měly symbolizovat nevinnost, panenství, čistotu, popřípadě duchovní službu a celibát zemřelého. Otázkou však zůstává, zda byly tyto artefakty běžně nošeny nebo se vkládaly na hlavu až posmrtně. Jejich datace bývá pokládána do 17. a 18. století.

Velmi podobnými ozdobami, jejichž původ mohl být právě v pohřebních víncích, jsou pohřební koruny používané v 19. století. Bývaly například z krajky, zdobené skleněnými korálky, květy z látky. Narozdíl od vínků, jež se vkládaly přímo na hlavu zemřelému, se pohřební koruny kladly na rakev (*Králíková 2006, 148*).

Nedílnou a běžnou součástí oděvů byla rozličná zapínání jako knoflíky, záponky, háčky, špendlíky, spony, šatové nášivky a přívěsky, přezky a nákončí z opasku apod. Tato spínadla mohla mít kromě své úchytné a zapínací funkce také funkci estetickou. Byla vyrobena například ze železa, ale i dražších kovů (*Bůžek – Bůžková – Stejskalová 1990, 119*). Vyskytovala se v oblasti hlavy, krku, hrudníku, pánevní kosti, zápěstí i na zádech, v okolí žeber a páteře, přičemž jejich funkce byly různé. Spínadla nacházející se v oblasti hlavy mohly být součástí čelenek, zatímco spínadla, která byla nalezena u krku, hrudníku, pánevní kosti či zápěstí zřejmě sloužila jako zapínání oděvu. Poloha spínadel v oblasti zad, páteře a žeber skýtá možnost zabalení těla do rubáše, který byl spínán v oblasti trupu (*Králíková 2006, 60-61*).

5. Oděv a jeho součásti

Nedílnou a běžnou součástí oděvů byla rozličná zapínání jako knoflíky, záponky, háčky, špendlíky, spony, šatové nášivky a přívěsky, přezky a nákončí z opasku apod. Tato spínadla mohla mít kromě své úchytné a zapínací funkce také funkci estetickou. Byla vyrobena například ze železa, ale i dražších kovů (*Bůžek – Bůžková – Stejskalová 1990, 119*). Vyskytovala se v oblasti hlavy, krku, hrudníku, pánevní kosti, zápěstí i na zádech, v okolí žeber a páteře, přičemž jejich funkce byly různé. Spínadla nacházející se v oblasti hlavy mohly být součástí čelenek, zatímco spínadla, která byla nalezena u krku, hrudníku, pánevní kosti či zápěstí zřejmě sloužila jako zapínání oděvu. Poloha spínadel v oblasti zad, páteře a žeber skýtá možnost zabalení těla do rubáše, který byl spínán v oblasti trupu (*Králíková 2006, 60-61*).

V novověkých hrobech se kromě šperků a devocionálií velmi často zachovávají útržky textilních látek a součásti oděvů. Jejich materiál a náročnost vyhotovení závisely na sociálním postavení majitele. Pohřební oděvy jsou nalézány především v aristokratických hrobech, jelikož sociálně výše postavení členové společnosti bývali pohřbíváni hlavně v kryptách, které byly zpravidla vhodnějším prostředím k jejich zachování. Oděvy šlechty, ale i zámožných měšťanů lze také lépe rekonstruovat díky portrétům, jež si nechávali zhotovovat. Z oděvů mužů se nachází pozůstatky košil, punčoch, kalhot, kabátců, vest, plášťů, klobouků, čepců, rukavic a bot. Z ženského oděvu to pak bývají živůtky, sukně či šaty, pláště čepce, rukavice, závoje a také doplňky jako stužky, pentle, tkaničky, pásky, drátky apod. (Králíková 2006, 58-59). Například při archeologickém odkryvu raně novověkého hrobu v Dolním Dvořišti byly nalezeny fragmenty textilie pohřebního oděvu nebožtíka (Effenberková - Chvojka 2001, 56). Další nález zbytků oděvu pochází z Českých Budějovic od kostela Obětování Panny Marie na Piaristickém náměstí (Thoma 1996, 85). Také při výzkumu kostela sv. Petra a Pavla v Prachaticích se v hrobech našlo několik součástek oděvů (Beneš 1996, 275).

Knoflíky

Od 14. století se vrátily do módy knoflíky a staly se běžným zapínáním v novověku. Byly nejen praktickou pomůckou k sepnutí šatu, ale také jeho dominantní ozdobou (Šlancarová – Křížová 2009, 156) Kusem šatstva, kam krejčí často našival knoflíky, ale i jiné zapínání, byl mužský kabátec. Takový svršek středověkého či raně novověkého člověka mohlo zdobit až několik stovek knoflíků (Petráň 1985, 871). O tom vypovídá například dochovaný mužský kabátec v expozici zámku Kratochvíle z 16. století. V českokrumlovském hrobě dokládají přítomnost oděvu dva ploché terčíky, které s největší pravděpodobností tvořily knoflíky. Používaly se knoflíky vyrobené z kostí nebo dřeva, které se však dochovaly minimálně. Častěji nalézané pak jsou knoflíky vyrobené z kovu, ale i ze skleněné pasty. Provedení knoflíků se lišilo dle majetnosti nositele. S knoflíky se však setkáváme jak ve vyšších, tak v nižších vrstvách. Zikmund Winter pokládá 15. století za dobu knoflíkové módy (Šlancarová – Křížová 2009, 156-157). Existovaly jak jednoduché, tak složitěji vyhotovené knoflíky. Například ze Slovenska jsou známy knoflíky zdobené rýžkami, z Rakouska zase

knoflíky s barevně namalovaným květem či knoflíky s oušky na spodní straně byly nalezeny ve Švýcarsku (*Králíková* 2006, 61).

Zápony a háčky

Nejčastějším a nejdostupnějším způsobem zapínání bylo šněrování tkanicemi. Postupně se stávalo staromódním, hlavně pro movitější vrstvy, a tak je nahradilo zapínání na háčky. Textilní zapínání se napevno přišívala k oděvu, přičemž se jejich počet lišil kus od kusu. Jedny ženské šaty mohly mít i dvanáct páru spínadel (*Petráň* 1985, 866). Nalézají se ale také samozřejmě oděvy, na kterých byl počet spínadel minimální. Z období dobývání města Tábora za třicetileté války pochází nález dvou novověkých hřbitovů, kde byly v hrobových jámách objeveny kovové háčkové zápony (*Krajíc* 2007, 149). Zápony a háčky se postupem času staly běžným spínadlem, a mnohdy se označují jako háček a babka (*Králíková* 2006, 61).

Oděvní nášivky

Obecně se pod pojmem nášivka rozumí kovové aplikace a kroužky, které za účelem dekorace, doplňovaly funkční součásti oděvu jako knoflíky, spínadla. Byly také našívány na límce a lemy oděvů. Drobná bronzová výšivka z lokality Jihlava – Staré Hory I. mohla být i součástí opasku (*Macháňová* 2009, 168). Výšivky se vyskytovaly v podobě rozety, orla, lilie, ale také v podobě zoomorfní či vegetabilní. Jejich tvar se opět lišil dle módy (*Šlancarová – Křížová* 2009, 155).

Přezky

Často dochovanou oděvní součástí jsou také přezky. Ty byly zpravidla upevněny na opasku, jenž se ale ve většině případů nedochoval. Opasky a přezky nosili příslušníci všech sociálních vrstev, různého věku i pohlaví. Tyto aspekty měly pochopitelně vliv na jejich kvalitu, zdobnost či velikost. Přezky ale nemusely být nutně jen součástí opasků, nýbrž mohly spínat i pásy na botách, měšcích. Nutno podotknout, že byly také součástí koňských postrojů (*Macháňová* 2009, 160-161). Přezky mohly mít různé tvary jako kruhové, které se v Čechách vyskytovaly již před rokem 1280 a používaly se i v následujících stoletích. V polovině 14. století přibyla oválná či polokruhová forma přezek. Jednoduché přezky ve

tvaru D jsou známy z moravských výzkumů (Mstěnice, Rokštejn aj.). Zvláště po polovině 14. století se v ikonografických pramenech setkáváme s přezkami, na kterých se objevuje motiv čtyřlístu. Ve 14. a 15. století se rozšířeným typem staly obdélníkové až lichoběžníkové formy přezek a jejich další varianty. Mohly to být také prosté obdélné přezky nebo přezky, které měly uprostřed příčku. Do následujících století spadají přezky osmičkové, trojúhelníkové, pětiúhelníkové, šestihranné, přezky s liliovitými ukončeními a vbíjenou kolečkovou výzdobou na těle, obdélné přezky s týlovými destičkami. Přezky se kromě tvarů lišily také typem výzdoby. Některé byly čistě jednoduché, jiné bývaly plasticky zdobené drobnými vývalky po obvodu nebo nepravým tordováním. Přezky mohly být zdobené také geometrickými, rostlinnými motivy nebo do nich mohl být vtlačen jiný motiv, jako tomu bylo například na přezce z Brna z Josefské ulice, kde byla nalezena přezka s vtlačeným koněm a jezdcem (Šlancarová – Křížová 2009, 152-154).

Spony

Za jeden z nejstarších typů šperků lze považovat ozdobu, která plnila praktickou funkci a zároveň uspokojovala touhu člověka krásnit se. Různé druhy spon existovaly již od pravěku a měnily se v závislosti na módě. Díky ikonografickým pramenům je možné rekonstruovat styl nošení spon v průběhu staletí. Například na vyobrazeních Krista, Panny Marie, svatých, panovníků i světských osob jsou zřetelně zachyceny spony zapínající plášť buď na pravém rameni nebo na hrudi. Sponu v podobě terče či kruhu převzala Evropa prostřednictvím antiky a Byzance (Hričková – Křížová 2009, 196-197). Výrazný výskyt spon se projevuje zejména od 2. poloviny 14. století. Rozšířil se jak tvarový, tak materiálový sortiment. Objevily se spony kosočtverečné, čtyřlísté i pětilaločné (Šlancarová – Křížová 2009, 148-149). Tento způsob zachycení šatu sponou ztratil své opodstatnění až s nástupem novověku, z důvodu změny střihu šatů. Typologicky se spona proměnila na nefunkční brož, která se stala výhradně dámským šperkem, který se nosil většinou v horní části těla. Většina spon byla nápadně shodného kruhového, kosočtvercového nebo srdčitého tvar, mnohdy i s přívěsky (Hričková – Křížová 2009, 197).

Přívěsky

Přívěšky byly drobné různotvaré ozdoby, jež zdobily jak růžence, tak hlavně náhrdelníky. V archeologickém materiálu se s nimi nejvíce setkáváme v podobě různých variant křížků, avšak mohly mít i světskou tematiku (*Šlancarová – Křížová* 2009, 145-146).

Špendlíky

Součástí oděvu byly také špendlíky, vyskytující se na různých místech těla. V hrobech jsou nejčastěji nalézány v primárních i sekundárních polohách na většině pohřebišť střední Evropy (*Králíková* 2006, 61).

Obuv

Doklady toho, že byli lidé v novověku pohřbíváni v botách, máme na mnoha pohřebišťích z celé Evropy, ale i z našeho území (*Králíková* 2006, 66). Vzhled obuvi býval podřízen módě, kterou lze pozorovat na mnohých ikonografiích. Materiálem, z něhož se boty často vyráběly, byla kůže. Vedle bot kožených se však vyskytovaly i boty látkové (*Bravermanová – Březinová – Hlaváček* 1998, 480-2). Jejich provedení bylo závislé na majetnosti jejich nositele, stavu silnice či stylu obuvníka a ne každý si proto mohl dovolit mít boty, jež by odpovídaly módnímu trendu (*Králíková* 2006, 66-7). V novověku se od sebe začala mužská a ženská obuv vzájemně lišit, což nebylo v minulých obdobích vždy pravidlem. Začaly se také vyrábět speciální boty dle účelu, ke kterému měly sloužit. Rozlišovala se také letní a zimní obuv (*Smejkalová* 2008, 25, 28). Jedním z příkladů je početný soubor obuvi vyzvednutý ze studny u kostela Všech svatých na Pražském hradě, jež bývá datován do 16. století. Jedná se o soubor kožené obuvi, čítající 8 celých párů, 12 půl párů a dalších 50 fragmentů, které byly objeveny v roce 1925. Jedná se o kolekci luxusní obuvi z míst, kde v minulosti sídlil panovník, jeho dvůr, vysoká šlechta a církevní hodnostáři (*Bravermanová – Březinová – Hlaváček* 1998, 471). Zbytky vyšší kožené obuvi byly nalezeny také u kostela sv. Prokopa v Křtěnově (*Thomová* 2004, 263).

Různé textilie a jejich doplňky jako knoflíky, zbytky drátků z čepců či čelenek, zápony a háčky, spony, špendlíky, nášivky aj. byly součástí středověkých a hlavně pak novověkých oděvů. V nálezovém prostředí, kde se organické části oděvů nedochovávají, častěji přetrvávají alespoň tyto anorganické součásti. Ve většině případech jsou tak jediným vodítkem při bádání o nalezeném souboru.

6. Plomby

Plomby (Obr. 1) jsou předměty, které označovaly původ, množství a kvalitu zboží, na něž byly připevňovány. Jedná se o drobné předměty skládající se ze dvou kulatých disků o průměru 10–55 mm, které spolu bývají spojeny tenkým páskem a na jejichž lícových stranách byly vyraženy potřebné údaje. Zpravidla byly zhotovovány z olova, avšak jsou známy i exempláře cínové a voskové. Plomby byly používány hlavně při obchodování s textilem (nejčastěji sukem), ovšem jejich využití je doloženo i u jiného zboží. Olověné plomby patří především v západní a severní Evropě k častým archeologickým nálezům. Objevují se od 2. poloviny 13. století a jsou známy ještě ze století 19. Určení jejich datace bývá mnohdy obtížné, protože jsou si tvarově velmi podobné a ve většině případech nenesou kromě vyobrazení žádný letopočet. Z oblasti střední Evropy pochází poměrně málo nálezů plomb (Březinová 2007, 95). Na území Moravy byla plomba nalezena na hradě Rokštejn (Měřínský 2003, 629) nebo v Olomouci, z Čech jich bylo zatím evidováno jen několik, například z Českých Budějovic, Pražského hradu, Mostu (Březinová 2007, 95).

Obr. 1. Různé typy plomb (Březinová 2007, 95).

Dle J. Hunky způsobily tuto absenci plomb na našem území především tři faktory – koroze olova, roztavení plomb při požárech měst a hradů, jejich jednorázové užití, přičemž po doručení zboží byly vyhozeny do odpadu.

Dle H. Březinové by se o Hunkových teoriích dalo polemizovat. Sama tvrdí, že požáry měst a hradů postihovaly i jiné oblasti Evropy, stejně jako naše území. Zcela však nesouhlasí s názorem vyhození plomb do odpadu, jelikož by k jejich nálezům muselo dojít v odpadních vrstvách. Nejpravděpodobnějším názorem tedy bude jejich přetavení k druhotnému využití (Březinová 2007, 95).

Nálezy plomb jsou lépe než u nás zpracovány na Slovensku, kde bylo nalezeno 23 plomb. Z území Slovenska pochází například novověká plomba tzv. pseudoanglického typu ze 16.–17. století, která byla objevena v Nitře (Hunka 1996, 506).

7. Rakve a jejich součásti

Na otázku užívání rakví neexistuje vždy jednoznačná odpověď. Půdní podmínky či prostředí totiž ovlivňují stav zachování jak kostry, tak rakve. Pro období novověku lze obecně konstatovat převahu pohřbívání v rakvi, pohřeb bez rakve byl projevem nižšího sociálního postavení (Králiková 2007, 42).

Rakve se nejlépe zachovávají v prostředí krypt. V jiných podmínkách, jako například na otevřených pohřebištích lze hovořit spíše o fragmentech či obrysech rakví.

V novověku lze rozlišovat různé druhy rakví. Toto rozrůznění zpravidla souviselo s majetností nebožtíka. Nejčastěji se však vyskytovaly rakve dvojdílné – truhla a víko.

Materiál, z kterého se rakve vyráběly, byl také odlišný. Rakve mohly

být ze dřeva (jehličnatých i listnatých stromů), ale i z různých kovů – zinek, měď, olovo. V případě rakví z olova se věřilo, že těla v nich uložená se nerozpadnou (Králiková 2007, 46).

Nálezů rakví je poměrně hodně. Jenom z prostředí jižních Čech lze hovořit o několika desítkách. Rakve či zbytky rakví byly objeveny například v Českém Krumlově v Linecké ulici na bývalém hřbitově u kaple sv. Martina (Thomová 1993, 36), v Českém Rudolci v kostele sv. Jana Křtitele (Thoma 1996, 37), v Dolním Dvořišti (Effenberková – Chvojka 2001, 56), aj.

V mnohých případech se však častěji dochovávají hřebíky (Obr. 1) či jiné kovové součásti rakví. Hřebíky, z nichž se v novověku běžně konstruovaly rakve, jsou nalézány volně v hrobech, nebo také ve dřevě rakví. Nejčastěji byly čtyřhranného průřezu s okrouhlými, obdélníkovými nebo nálevkovitě rozšířenými hlavičkami (Králiková 2007, 45). Za jedny z lépe zachovaných nálezů lze považovat například hřebíky z krypty z kostela Povýšení sv.

Obr. 1. Hřebíky z rakví (Králiková 2007, 45).

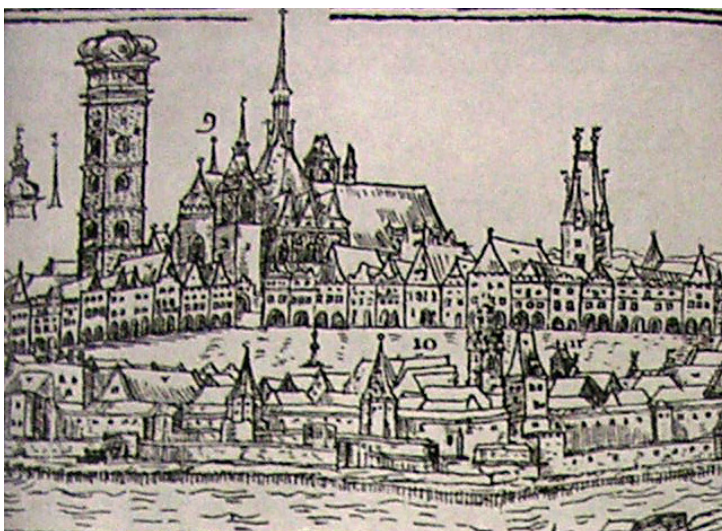
Kříže v Písku. Zde byly použity ke konstrukci rakve, ale také k přichycení identifikačních štítků, které se zde taktéž zachovaly (Adámek – Fröhlich 1996, 169).

Na rakvích jsou ve většině případů nalézány také různá zdobení či malby. Od 17. století byly v oblibě motivy kříže, krucifixu, lebky se zkříženými hnáty, různé ornamenty a také nápis IHS. Bohaté malování bývá charakteristické především pro zámožnější sociální skupiny (Králiková 2007, 49). Jednalo se o výzdobu malovanou přímo na dřevo, jako například v případě rakve s ostatky Eleonory Amálie ze Schwarzenbergu, rozené z Lobkovic, manželky Adama Františka ze Schwarzenbergu. Rakev na sobě měla malované motivy – lebku s hnáty a černými paprsky na horním víku rakve (www.hrobky.info.cz, 2007). Několik malovaných a vyřezávaných rakví se našlo také v kryptě na poutním barokním místě Klokoty u Tábora (www.archeologicke.misto.cz 2007). U rakví z jiných materiálů bylo používáno bohaté plastické výzdoby. Dále mohly být rakve opatřeny držadly, vystýlkou a jinými ozdobnými prvky (Králiková 2007, 53). Zbytky bronzového kování rakví se našly například v okolí kostela Panny Marie v Trhových Svinech (Thoma 1995, 302). Bronzová ale i zlatá kování z vík rakví byla dále objevena v již zmíněné Linecké ulici v Českém Krumlově (Thomová 1993, 36).

Podoba rakví, jejich výzdoba a výbava byly závislé na finančních prostředcích nebožtíka. Majetní lidé tím dávali najevo své bohatství, postavení nebo moc. Ve většině případů jsou však nacházeny pouze zbytky či součásti rakví. Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše byly objeveny pouze hřebíky nebo obrysy rakví, které nám však podávají informaci o jejich užití.

8. Kostel sv. Mikuláše

Římskokatolický kostel svatého Mikuláše v Českých Budějovicích se nachází severovýchodně od náměstí Přemysla Otakara II. Byl založen

Obr. 1. Kostel sv. Mikuláše po pozdně gotické přestavbě z 1518–1535, výřez z veduty Jana Willenberga z 1602 (Kopáček 2005, 244).

Přemyslem Otakarem II. současně s městem kolem roku 1265. Pro jeho stavbu byla již při vyměřování města vyčleněna rozsáhlá plocha jednoho bloku navazující na severovýchodní roh Rynku. Současně s kostelem byl v jeho těsné blízkosti založen jeden z městských hřbitovů.

Kostel za svou několikasetletou historií prodělal mnohé změny. K roku 1297 se váže písemná zpráva, v které stojí, že konstantinopolský patriarcha Petr (1286–1302) uděloval odpustky všem, kteří přispěli na stavbu, osvětlení a jiné nezbytnosti kostela. Právě v této době byl pravděpodobně dostavěn chór na východní straně, obě chórové kaple a posvěcen hlavní oltář. Kolem poloviny 14. století byla dokončena i stavba trojlodí a západního dvouvěžového průčelí se zaklenutou předsíní, nad níž byla umístěna kruchta. Od druhé poloviny 14. století do počátku 15. století bylo českobudějovickými měšťany a za silné účasti farního duchovenstva založeno 17 vedlejších oltářů, což svědčí o zvyšující se prestiži měšťanského stavu, který se začal intenzivněji angažovat na náboženském dění. 15. století představovalo pro kostel stále ještě doplňování výbavy interiéru, zatímco 16. století přineslo velké změny, co se celé podoby kostela týče. Roku 1518 byla stržením klenby v trojlodí zahájena přestavba a roku 1535 byla dokončena. Veduta Jana Willenberga z roku 1602 (Obr. 1) zachycuje právě tuto působivou a členitou podobu kostela (Thomová 2005, 285). Stavba čítala nezvykle dlouhý chór, který vzpínaly vysoké opěráky. K němu se po stranách přimykaly boční chórové kaple, přičemž u severní stála malá hranolovitá věž. Boční lodě přikryly stanové střechy, jež byly nasazeny kolmo ke střeše boční hlavní lodi. Z této hlavní lodi se zvedala vysoká jehlancová střecha, která přecházela do štíhlé věže s ostrou dlouhou špicí. Původně ze dvou věží zbyla již jen jedna, druhá se zřítíla roku 1523, a proto byla zbourána i starší kruchta mezi věžemi. Místo ní bylo do průčelí hlavní lodi vloženo velké hrotité okno. Poslední rozsáhlou přestavbou prošel kostel

Obr. 2. Kostel sv. Mikuláše, pohled od náměstí Přemysla Otakara II. (Kopáček 2005, 39).

po ničivém požáru v roce 1641 (*Kuchař* 2006, 7). Podobu, kterou získal kostel za přestavby vedené Giovannim Ciprianim a Františkem Canevallem v letech 1641–1649, si s menšími úpravami uchoval až dodnes (Obr. 2).

Dalekosáhlé rekonstrukce poskytly příležitosti mnoha umělcům, a to nejen z řad architektů ale také malířů, sochařů aj. Například Thomas Zeissel vytvořil štukové figurky do výklenku nad portály. Giovanni Battista Spezz a Wolf Eder z Lince zhotovili nejdůležitější mariánskou sochu ve štítu a hlavní oltář ozdobil vídeňský malíř Georg Bachman. Ze skladby umělců je patrné, že mezi Českými Budějovicemi a sousedícím Rakouskem probíhaly četné a intenzivní styky, přičemž vazba k českému prostředí prakticky chybí. To potvrdila také pozdější stavba oltáře patrona Českých Budějovic – sv. Auratiana. V letech 1666–1667 byli totiž k jeho vyhotovení opět přizváni cizinci. Řezbářské práce vedl původem tyrolský sochař Johann Worath a hlavní obraz byl objednan ve Vídni u malíře Matthause Managetty. V 2. polovině 17. století proběhla úprava průčelí kostela na níž se podíleli Giacomo Antonio de Maggi a Santino Cereghetti. Jejich dvojetážové průčelí italského typu je dnes ve městě ojedinělou dochovanou památkou raného baroka.

Roku 1785 došlo v Českých Budějovicích ke zřízení biskupství a kostel sv. Mikuláše byl povýšen na biskupskou katedrálu, což se odrazilo i v jeho výbavě. Kněžiště doplnila biskupská katedra a chórové lavice, objednan byl také nový hlavní oltář sv. Mikuláše a několik bočních oltářů. Další dílčí změny proběhly roku 1912, což připomíná datum nad jižní sakristií. Do kostela byly společně s křížovou cestou (namalovaná 1928–1929) a obrazy F. B. Doubka přidány mramorové oltáře sv. Auratiana a sv. Josefa. Jednu z posledních změn prodělal kostel na počátku 70. let 20. století, kdy byl za episkopátu J. Hloucha upraven interiér (*Kopáček* 2005, 244–245).

V těsné blízkosti kostela stávala gotická kaple sv. Jakuba ze 14. století, na jejímž místě byla v letech 1727–1731 vybudována kaple Smrtných úzkostí Páně (Obr. 3). Při výzkumu kostela sv. Mikuláše byla kaple prozkoumána nedestruktivní metodou v rámci projektu s názvem „Nedestruktivní průzkum podzemních prostor

Obr. 3. Kaple Smrtných úzkostí Páně (*Kopáček* 2005, 214).

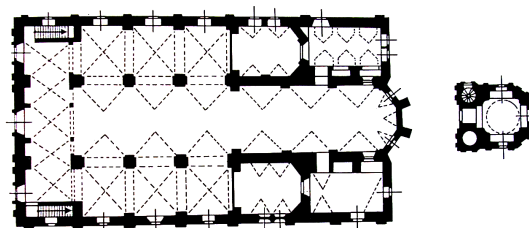
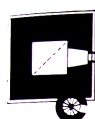
v historických objektech“. Díky této metodě byla objevena a zdokumentována městská kostnice v Českých Budějovicích, která se nacházela pod kaplí. V kostnici se našlo řádově několik stovek jedinců, jejichž ostatky byly s největší pravděpodobností dříve uloženy na hřbitově a odtud později přeneseny. Kromě ostatků byly v kostnici objeveny také náhrobní kameny, z nichž některé nesly texty s jménem nebožtíka, dataci aj. S největší pravděpodobností byly ostatky jedinců a náhrobníky nejdříve uloženy na hřbitově a odtud později přeneseny do prostoru kostnice (Hanušová 2008, 46).

8.1. Pohřebiště u kostela sv. Mikuláše

Výzkum části měšťanského hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (Obr. 1) patří k významnějším v rámci novověké archeologie na území České republiky. Pro oblast jižních Čech je pak jedním z nejdůležitějších výzkumů pro poznání měšťanského pohřebního ritu.

Počátky tohoto hřbitova jsou spjaty se založením města a kostela sv. Mikuláše kolem roku 1265. Nejstarší písemná zpráva o hřbitově se váže

k roku 1377. V té době měla být na jeho místě postavena kaple sv. Jakuba. Poslední pohřeb se zde konal v roce 1784, kdy došlo k jeho zrušení (Thomová 2005, 285).

Obr. 1. Půdorys kostela sv. Mikuláše s Černou věží a kaplí Smrtných úzkostí Páně, současný stav (Pavel – Šamánková 1979, 31).

Výzkum

Archeologický výzkum u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích probíhal ve dvou etapách v roce 2001 a 2005. Z důvodu rekonstrukce ulic Kanovnická a U Černé věže byla Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích prozkoumána část hřbitova užívaného od 13. do 18. století (Krajíc 2007, 71).

V 1. etapě záchranného archeologického výzkumu v roce 2001 bylo odkryto celkem 72 hrobů, jejichž datace spadá vesměs do 15.–18. století. Některé hroby byly porušeny

prestavbou kostela roku 1535 (Hr 5/01, Hr 9/01, Hr 8/01). Podél jižní obvodové zdi hlavní lodi kostela bylo položeno 5 sond o rozměrech 2 x 6 m orientované podélnou osou kolmo na obvodovou zeď kostela. Před západním průčelím byly položeny 2 sondy stejných rozměrů orientované kolmou osou na zdivo průčelí. Archeologickým výzkumem v jednotlivých sondách (S 6/01, S 7/01)(Obr. 2) byly zachyceny na jižní straně jižní boční lodi kostela kaple, vedlejší oltáře, přisazené k boční lodi. Odkryty byly i základy pro opěrné pilíře bočních lodí (S 2/01) a gotické nároží jižní boční lodi na jihozápadní straně kostela. V kanovnické ulici byla také zachycena středem procházející zeď hřbitova ze 16. století (Thomová 2005, 285-286).

Druhá etapa archeologických prací probíhala od 1. 8. do 31. 8. 2005. Byla zahájena z důvodu výstavby nové kanalizace a zádlažby prostoru severně a východně od kostela směrem k budově děkanátu. Zkoumán byl i prostor mezi kostelem a kaplí Smrtných úzkostí Páně. Severně a východně od kostela bylo položeno 8 různě velikých sond, kde bylo nalezeno 78 hrobů. Vzhledem k písemným pramenům se po položení sond očekávalo objevení dalších měšťanských hrobů bohatých na osobní šperky a devocionálie, což se záhy potvrdilo. Nálezy z hrobů byly podobného charakteru jako v případě 1. etapy (Kuchař 2006, 9-10). Nalezení nebožtíci byli pohřbeni v dřevěných rakvích, položeni na zádech, orientace pohřbu byla hlavou k západu. Zemřelí měli ruce složené na hrudi nebo na břiše, často s růžencem (ze

Obr. 2. Výzkum, sonda 7 (zapůjčeno Mgr. Zuzanou Thomovou z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích).

dřeva, kovu nebo skla). Nalezli se také součásti oděvů – pohřební čepce s kovovými ozdobami, knoflíky, zápony, přezky, kovové nášivky na oděv. Dalšími častými nálezy byly artefakty nazývané jako náboženské medaile nebo tzv. svátostky, prsteny, křížky, mince. Stejně svátostky k nám byly dováženy z Říma či Salzburgu. Koncem 18. století se však vyráběly jejich napodobeniny i na českém území. Byla jim přikládána ochranná moc a

vkládaly se mrtvým do hrobu (*Thomová 2005, 285-286*). Konzervátorské práce na předmětech provedlo specializované pracoviště Husitského muzea v Táboře (*Hanušová 2008, 20*) K celému souboru bylo dále přiřazeno několik předmětů z výzkumu roku 1971, kdy se v blízkosti pohřebiště opravovala kanalizace.

Kromě nálezů hrobů zachytily sondy také středověkou a novověkou architekturu původního gotického kostela sv. Mikuláše. V základech nynější sakristie byly sekundárně použity kamenné prvky, které se dochovaly po požáru kostela v roce 1641. V této vyzdívce byly objeveny zbytky klenebních žeber, červeně malované opracované kvádry z nároží a zbytek válcové přípory. U severního vchodu do kostela se našly zbytky kamenné architektury, přičemž se mohlo jednat o předsíň severního vstupu či kapli. V těchto místech se také většinou nacházely dětské pohřby. Prostor hřbitova pak ohraničovala hřbitovní zeď, jejíž zbytky byly při archeologickém výzkumu také nalezeny.

Oba záchranné archeologické výzkumy přinesly množství informací o měšťanském prostředí a pohřebním ritu Českých Budějovic. V rámci toho byla také potvrzena domněnka, že hřbitov u kostela sv. Mikuláše byl určen a užíván převážně zámožnými budějovickými měšťany. Tento fakt doložily nejen četné archeologické nálezy, ale také písemné zprávy ze 14. století, které hovořily o kupování vedlejších oltářů v kostele (*Kuchař 2006, 9-10*).

9. Poloha a vztah devocionálií vzhledem k pohlaví

Z devocionálií jsou v hrobech nejčastěji zastoupeny medailony. Tyto svátostky mohly být vkládány do hrobu společně s mrtvým tak, jak je užíval a nosil za svého života. Medailony bývají často nalézány v ruce či sepjatých rukou, kdy mohly být také součástí růžence. V jiných případech jsou nalézány v oblasti hrudníku, břicha, pánve, někdy u stehenních kostí atd.

Dalšími častými nálezy jsou růžence, které se však většinou našly pouze v podobě několika korálek, popřípadě železných či měděných drátků stočených do oček. Růženec mohl být mrtvému zavěšen kolem krku nebo omotán kolem rukou či předloktí. V těchto případech obvykle mívá nebožtík ruce složeny v oblasti trupu. Přímo na růžencích nebo

v jejich blízkosti bývají nalézány také dřevěné či kovové kříže s korpusem. Jejich poloha je tedy shodná s polohou růženců.

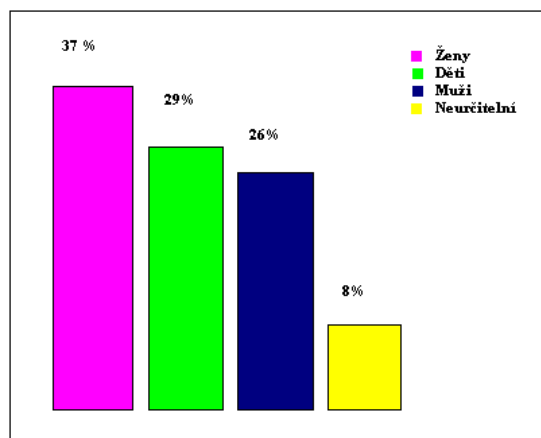
Otázka vztahu devocionálií k pohlaví pohřbených je velmi nejednoznačná. Zatím nebylo prokázáno vkládání různých devocionálií speciálně mužům či ženám. Důkazem jsou nálezy devocionálií na obou pohlavích. Dle Michaely Králíkové lze říci, že snad jen jedno- či oboustranně zasklené amulety byly používány výhradně ženami, jelikož se zatím našly pouze v hrobech tohoto pohlaví.

K této otázce je možné obecně konstatovat snad jen to, že devocionálie bývají častěji nacházeny v hrobech příslušníků různých náboženských řádů. U městských či venkovských obyvatel mohla jejich absence značit nemajetnost či chudobu. Nelze však tvrdit, že by některé pohlaví či věková skupina byla upřednostňována co se týče hrobové výbavy (Králíková 2007, 155-157).

10. Antropologický exkurz

Antropologické hodnocení kosterního materiálu bylo provedeno Mgr. Michalem Kuchařem. Bylo rozděleno do dvou částí z důvodů větší přehlednosti. Určené hroby z okolí kostela sv. Mikuláše pocházejí z archeologických výzkumu v roce 2001 a 2005. Antropologicky zanalyzovat se podařilo celkem 62 jedinců ze 47 hrobů. Počet jedinců

	počet	%
Muži	16	25,81%
Ženy	23	37,10%
Děti	18	29,03%
Neurčení	5	8,06%
Celkem	62	100,00%

převyšující počet vyzvednutých hrobů byl způsoben častým překrýváním hrobových jam. Soubor českobudějovických měšťanů zároveň nelze považovat za kompletní populaci, ke zpracování totiž nebyly zaslány všechny vyzvednuté hroby. Projevilo se zde i porušení

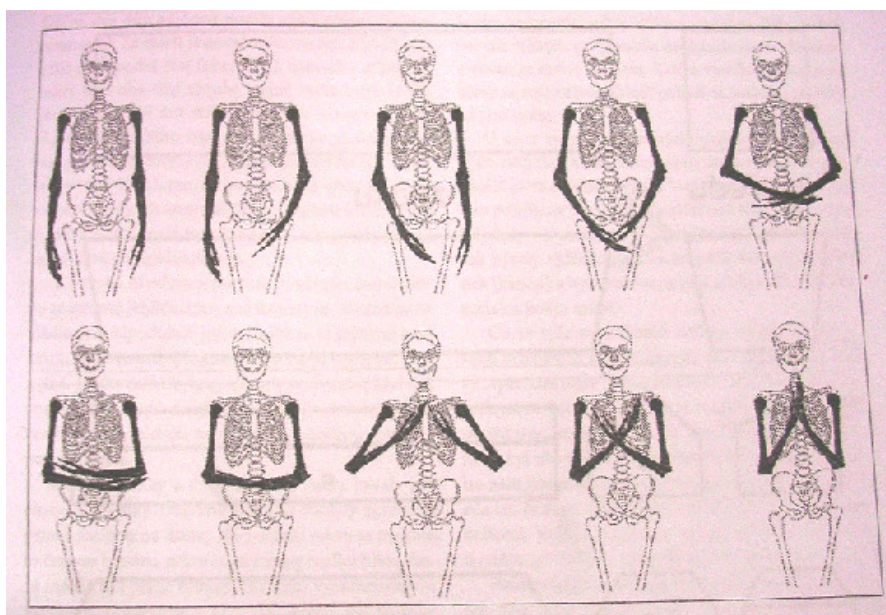
lokality další zástavbou a přemísťováním některých hrobů příbuznými po zrušení hřbitova (Kuchař 2006, 32).

Poloha těla

V novověku bývali mrtví zpravidla pohřbíváni v rakvích. Nalézané hrobové jámy často mívají oválný až čtyřhranný půdorys. Jejich velikost i tvar většinou odpovídají velikosti těla nebo rakve. Orientace hrobů Z–V již nebyla striktně dodržována a od 17. století byla spíše již nepravidelná. V období 18. století pak došlo na některých hřbitovech ke změně v podobě pravidelného uspořádání cest a hrobů. Tehdy byly položeny základy dnešních hřbitovů.

Co se týče polohy těla, nebožtíci bývali pohřbíváni výlučně na zádech, s nataženými dolními končetinami. Poloha horních končetin se však mohla lišit. Výzkumy ukázaly, že nejméně častá byla poloha zkřížených rukou, ačkoli ji doporučovala církev. Oblíbené bylo klást paže rovně podél těla. Odtud se mohla jedna nebo dvě ruky dostat do oblasti pánve.

Dále bývaly paže ohnuté v loktech a posun předloktí a rukou směrem na břicho a hrud'. Předloktí mohla zaujímat několik pozic: sbíhající se do pánve v tupém úhlu, překřížené šikmo dolů směrem do pánve, ležící rovnoběžně nad sebou

Obr. 1. Základní polohy paží a rukou používané v době novověku (Králiková 2007, 161).

v oblasti břicha, překřížené šikmo vzhůru směrem na hrudník, na hrudníku se sbíhající v ostrém úhlu.

Všechny tyto polohy (Obr. 1) jsou však v terénu těžko zachytitelné, jelikož během několika staletí prodělala těla mnohé změny, zapříčiněné tlecími a půdními procesy

(Králíková 2007, 160-161). Tyto rozkladné produkty těla a organických materiálů mají zároveň vliv na krátkodobou korozi artefaktů. Rozklad těla má totiž výrazně modifikující vliv na bezprostřední okolí pohřbu tak, že v uzavřených rakvích a v těžkých půdách převládají redukční podmínky (Prokeš 2007, 9).

11. Archeologické nálezy ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích

Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše bylo nalezeno velké množství předmětů denní potřeby, tak i osobního charakteru. K nejpočetněji zastoupeným patří medailony tzv. svátostky, dále pak součásti oděvů (zápony, nášivky, textilie, knoflíky, přezky, špendlíky), zbytky čepců či čelenek, křížky, prstýnky, růžence, mince. Nalezeny byly také předměty k hygienickým účelům, dále náprstek, plomba, kulka z flinty, klíč a předměty, jež nebylo možno identifikovat. V souvislosti s velmi bohatou pohřební výbavou a písemnými prameny je velmi opodstatněná domněnka, že se jednalo o pohřebiště zámožných českobudějovických měšťanů.

Určení funkce předmětů nalezených při archeologických výzkumech v letech 1971, 2001 a 2005 bylo učiněno na základě analogií, nálezových okolností, expertních zpráv, literatury a konzultací. Z důvodu přehlednosti budou všechny zdroje a materie, kterých jsem použila, zmíněny v příloze č. 2. Uvedená čísla u popisu předmětů značí čísla sáčků, jelikož ještě nebyla přidělena čísla inventární. Fotodokumentace artefaktů byla provedena mnou.

Datace a původ

Prezentované předměty ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše pochází převážně z hrobů a situací 17.–18. století, avšak objevují se zde i artefakty pravděpodobně z konce 16. až poloviny 17. století (např. kříž Caravaca 3/2001) a artefakty z 19.–20. století (např. mince ze zásypů a navážek 036/2005). Zároveň je také nutné říci, že ne všechny předměty bylo možno vzhledem k podmínkám záchranného výzkumu přiřadit k hrobům (ač se v nich předtím s největší pravděpodobností nalézaly). Na druhou stranu je ale jisté, že některé předměty do hrobů očividně nikdy nepatřily.

Z hlediska velké různorodosti archeologických nálezů jde o velmi zajímavý soubor, na němž sice nelze doložit absolutní data, velmi dobře se jím však může prezentovat pohřební rítus a pohřební výbava. Zároveň je soubor přínosný díky jednoznačnému určení nejzažšího možného data vzniku předmětů, a to 1784, kdy byl hřbitov zrušen a již neobnoven.

Určení datace vzniku a užívání předmětů je velmi problematické především z důvodu výroby jejich kopií. K otázce původu lze obecně předpokládat, že nalezené artefakty pocházely od různých obchodníků a výrobců. Mnohé předměty se však mohly do Českých Budějovic dostat jako upomínka na poutě, jiné jako součást majetku přistěhovalců.

11.1. Archeologický výzkum 1971

Růžence

Číslo: 10

Hr.č. ?

L. H. V/031

Růženec s křížem.

Šedesát kusů (7 mm) korálků světle hnědé až šedivé barvy, dvanáct kusů (3–4 mm) červené barvy, pět kusů (7–8 mm) žluté barvy (skleněné). Korálky mají oválný, kulovitý a kytičkovitý tvar. Součástí růžence jsou železné drátky s očky a kříž (viz. kříže).

Stav zachování: Dobrý, patrně celý růženec.

Pravděpodobně se jedná o šedesátkový růženec s křížem.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 50

Hr.č. ?

Sonda: 5

Korálky z růžence.

Tři dřevěné korálky (6 mm) světle hnědé barvy, na povrchu zdobené rýžkami.

Stav zachování: Zbytek růžence nebo ozdoby.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Kříže

Číslo: 4

Hr.č. ?

L. H. V/031

Tři křížky.

A) Kříž: 32 x 3 mm, rameno – 20 mm.

Korpus: 17 mm x 4 mm, rozpětí rukou – 15 mm.

Kříž s postavou ukřižovaného Krista, jednoramenný, ramena ukončená trojlístkem, horní část kříže chybí, na zakončeních kříže (listech) rýhy, druhá strana kříže hladká, korpus příliš nepropracován.

Stav zachování: Dobrý, ulomena horní část kříže a dolní část korpusu.

B) Kříž: 55 x 5 mm, rameno – 44 mm.

Kříž, jednoramenný, ramena ukončená trojlístkem, v horní části svislého břevna štítek s vyrytým INRI, druhá strana kříže hladká.

Stav zachování: Spodní část ulomena, patina.

C) Korpus: 50 x max. 10 mm, rozpětí rukou – 43 mm.

Korpus ukřižovaného Krista, hlava Krista leží na pravém rameni, na hlavě trnová koruna, tvář lemují vousy a vlasy, bederní rouška propracovaná, dolní končetiny se překrývají po celé délce, v rukou otvory, na hrudi vyryt kruh či srdce.

Stav zachování: Chybí kříž, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 10

Hr.č. ?

L. H. V/031

Kříž: 122 mm x 8 mm, rameno – 57 mm, poutko – 4 mm.

Korpus: 52 mm x 6 mm, rozpětí rukou – 44 mm.

Kříž s tělem ukřižovaného Krista, jednoramenný, ramena ukončená trojlístkem, v horní části svislého břevna ve dvou řádcích vyryto INRI, pod i nad nápisem vyryty obloučky, na horním okraji kříže závěsné kruhové poutko, druhá strana kříže hladká.

Stav zachování: Dobrý.

Kříž, který byl součástí růžence.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Ozdoby hlavy

Číslo: 3

Hr.č. ?

L. H. V/031

Pohřební čepec: trny – 19 x 2 mm, květy – 35 mm, 19 mm, kamínky – 10, 14 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed květů se nachází červený, modrý a čirý kámen, samostatně je pak zelený, čirý a žlutý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 5

Hr.č. ?

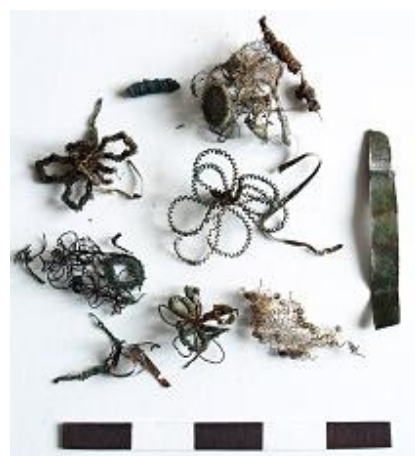
L. H. V/031

Pohřební čepce: pásek – 63 x 7 mm, trny – 19 mm x 3 mm, 10 mm x 4 mm, květy – 33 mm, 35 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachoval jeden zlomek železného plechového pásku. Dále se zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 6

Hr.č. ?

L. H. V/031

Pohřební čepce: pásek – 31 x 15 mm, trny – 22 x 2 mm, květy – 43 mm, kamínky – 12 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachoval jeden zlomek železného plechového pásku. Dále se zachovalo několik květů ze spirálovitě

stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed květů se nachází modrý kámen a dva bílé kameny.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 10

Hr.č. ?

L. H. V/031

Pohřební čepce: trny – 28, 19 x 2 mm, květy – 36 x 26 mm, 19 mm, kamínky – 14 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed jednoho květu se nachází červený kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě:

Pohlaví nebylo určeno.

Pohřební oděv a jeho součásti

Číslo: 8

Hr.č. ?

L. H. V/031

Oděvní přezka: 43 x 49 x 12 mm.

Dvojdílná slabě obdélná mírně obloukovitě prohnutá s chybějící středovou příčkou, na povrchu plasticky zdobena liniemi. Vyrobená z masivního žlutého kovu.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 11

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Špendlík: 61 x 1 mm.

Stav zachování: Špatný.

Datace: 18. století.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č. ?

L. H. V/031

Knoflík: 22 mm.

Knoflík, dole plochý, nahoře polokulovitě vypouklý, se středovým otvorem a dvěma dírkami na přišíť.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č. ?

L. H. V/031

Knoflík: 12 mm.

Knoflík, dole plochý, nahoře polokulovitě vypouklý.

Stav zachování: Spodní strana poškozena..

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Neurčitelné předměty

Číslo: 11

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

A) Neurčitelné předměty: 61 x 1 mm.

Zlomky drátku.

Stav zachování: Špatný.

B) Neurčitelné předměty: 20 x 10 mm.

Zlomek neurčitelného plíšku.

Stav zachování: Špatný.

C) Neurčitelné předměty: 61 x 1 mm.

Zlomky drátku.

Stav zachování: Špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Neurčitelné předměty

Zlomky železa.

Stav zachování: Špatný, zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Neurčitelné předměty: 74 x 1 mm.

Zlomky drátku.

Stav zachování: Špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

11.2. Archeologický výzkum 2001

Růžence

Číslo: 7

Hr.č. 35

Sonda: 3

Růženec.

Dva kusy (10 mm) zelenoběžových korálek (*Pater noster*), dvacet osm kusů (8 mm) zelenoběžových korálek (*Ave Maria*), dva kusy (2 mm) zelené barvy, jeden korálek (5 mm) zelené barvy. Všechny korálky jsou kostěné. Mají kulovitý a jehlanovitý tvar a na povrchu jsou bohatě zdobené prořezáváním. U některých korálek jsou dochovány kovové drátky s koncovými očky. Nález obsahuje také měděné plíšky.

Stav zachování: Dobrý. Značná část růžence.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 8

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Růženec.

Dvacet dva kusů (4 mm) světle hnědých korálků (*Ave Maria*), dva kusy (9 mm) zelenoběžových korálků (*Pater noster*), dva kusy (12 mm) korálků světle hnědé barvy, jeden kus (25 mm) světle hnědé barvy, jeden kus (15 mm) zelenoběžové barvy, jeden kus (9 mm) světle hnědé barvy, jeden kus (6 mm) zelenoběžové barvy. Korálky jsou vyrobeny ze skla a dřeva. Mají kulovitý a válcovitý tvar a jsou zdobeny povrchovými rýhami. Součástí jsou měděné drátky s očky. V bezprostřední blízkosti u růžence byla nalezena tyčinka (železo ?), jedná se zřejmě o hřebík.

Stav zachování: Dobrý. Značná část růžence.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 12

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 6004 A

Růženec.

Dvanáct kusů (8 mm) korálků černé barvy, osm kusů (7 mm) černé barvy. Všechny korálky jsou

vyrobeny ze dřeva (zcela zčernalé) a mají oválný a válcovitý tvar. Součástí růžence jsou železné drátky s očky.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 26

Hr.č. 44

Sonda: 5

Korálky z růžence.

Čtyři dřevěné korálky (10 mm) světle hnědé barvy, na povrchu jsou lesklé.

Stav zachování: Zbytek růžence.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 46

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Korálky z růžence.

Jeden kus (10 mm) skleněného lesklého korálku černé barvy, jeden kus (3 mm) korálku z mědi.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 47

Hr.č. 35

Sonda: ?

Růženec a medailon.

Dvanáct kusů (4 mm) korálků světle hnědé barvy, tři kusy (13 mm) korálků, jeden kus (9 mm) korálku. Korálky jsou vyrobené ze dřeva a jsou zdobeny povrchovými rýhami. Mají kulovitý a válcovitý tvar. Součástí jsou měděné drátky s očky. Původně byl růženec patrně opatřen křížkem, z něhož se dochovalo jen torzo. V bezprostřední blízkosti růžence nalezen medailon (viz. medailony).

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

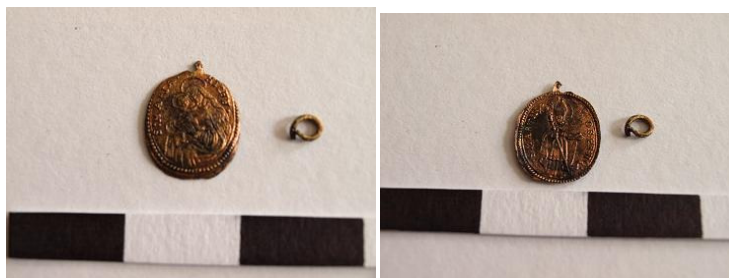
Medailony

Číslo: 13

Hr.č. 28

Sonda: 1

Medailon: 19 x 15 mm,
natavené poutko – 3 mm,
nenatavené poutko – 4 mm.

Oválný z načervenalého kovu, s odlomeným horním nataveným poutkem.

Avers: Panna Maria s Ježíškem, opis: S MARIA HILFE. Panna Maria Pomocná.

Revers: Postava biskupa, opis: S MARTIN OR.PR.NO., překlad: sv. Martine oroduj za nás.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků lebky).

Věk: 45-50 let (*maturus I*, dle srůstu lebečních švů).

Číslo: 14

Hr.č. 28

Sonda: 1

Medailon: 21 x 18 mm,

natavené poutko – 7 mm, nenatavené poutko – 7 mm.

Polygonální – osmiboký z načervenalého kovu, s horním nataveným i nenataveným poutkem.

Avers: Špatně zachovaná postava svatého, v levém horním rohu je slunce s vepsaným IHS, po obvodu opis: S. IGNAT OC.IE(?). Odkaz na Jezuity.

Revers: Panna Maria s Ježíškem, částečně čitelný opis: DE MONTE SANCTO IN (BOH?).

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků lebky).

Věk: 45-50 let (*maturus I*, dle srůstu lebečních švů).

Číslo: 15

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Medailon: 33 x 28 mm, natavené poutko – 8 mm.

Oválný ze žlutého kovu, s horním nataveným poutkem.

Avers: Modlí se postava dívky s paprskovou září kolem hlavy, částečně čitelný opis: VIRGO.B(?), překlad: panna (?).

Revers: Špatně zachovaná postava svatého, podle toho, že drží v rukách

lilii a knihu, by se mohlo jednat o sv. Antonína.

Stav zachování: Ohlazené a téměř nečitelné nápisy na obou stranách.

Mohlo by se jednat o milostný obraz českobudějovický.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 16

Hr.č. 28

Sonda: 1

Medailony z načervenalého kovu.

A) Medailon: 20 x 17 mm, natavené poutko – 1 mm.

Oválný s odlomeným poutkem.

Avers: Špatně čitelný, pravděpodobně se jedná o benediktinský štítek, opis: ve středu plochy kříž vepsaný do oválu, uvnitř ramen kříže, v úhlech mezi jeho rameny a po obvodě umístěna písmena žehnání sv. Benedikta, ve svislém rameni CSSML, ve vodorovném rameni NDSMD, v úhlech mezi rameny CSPB, po obvodě částečně čitelný opis IHS.V.R.S.???V.S?.Q.???B., zřejmě IHS.V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B. – zkratka modlitby sv. Benedikta.

Revers: Špatně čitelný, zřejmě Panna Maria s Ježíškem, oba mají nad hlavami kruhové svatozáře, obvod lemován téměř nečitelným opisem: (?) MO (?)O(?)O, dle analogie by se mohlo jednat o B(eata) V(irgo) M(aria) IN MON(te) PRAE MONST(ratum) AD OLOM(ua), v překladu: blahosladená Panna Marie na Hoře premonstrátské u Olomouce.

Stav zachování: Ohlazené, poškozené a téměř nečitelné nápisy a vyobrazení na obou stranách, patina.

Mohlo by jednat o poutní medailon upomínající Svatý Kopeček u Olomouce. Panna Marie Svatokopecká je zde ještě nekorunovaná, musí být tedy starší než rok 1732, kdy došlo k její korunovaci a zároveň mladší než rok 1632, kdy toto poutní místo vzniklo.

B) Medailon: 30 x 25 mm, natavené poutko – 2 mm, nenatavené poutko – 3 mm.

Polygonální – osmiboký s částečně nataveným odlomeným horním poutkem i nenataveným poutkem.

Avers: Panna Maria (svatohorská) s Ježíškem, nad hlavami mají zář (paprsky), opis: B(eata)V(irgo) M(aria) DE

MONT(e) SANCTO IN BOH(emia).

Revers: Klečící žena v levém dolním rohu, Kristus s křížem v pravém horním rohu, téměř nečitelný opis, pouze písmena OC.

Pravděpodobně se jedná o svatohorský poutní medailon.

Stav zachování: Ohlazené, poškozené a téměř nečitelné nápisy a vyobrazení na obou stranách, patina.

C) Medailon: 27 x 22 mm.

Oválný s odlomeným poutkem.

Avers: Benediktinský štít, obklopený písmeny ze Zachariášova požehnání +Z+DIA ???

(odlomeno+BIZ+SAB+)

Z+HGF+BFRS+IHS+MRA.

Revers: Postava sv. Benedikta s křížovou holí a kalichem s jedem, opis:

CRUX.S(anta).P(atris).

BENEDICTI, v překladu:

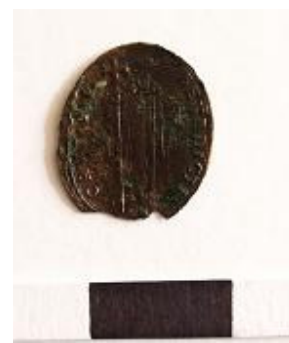
kříž svatého otce Benedikta.

Stav zachování: Poměrně dobrý, patina, kousek odlomen.

Datace: 17.–18. století.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků lebky).

Věk: 45-50 let (*maturus I*, dle srůstu lebečních švů).

Číslo: 18

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Medailon – 20 x 15 mm,
natavené poutko – 1 mm.

Polygonální – osmiboký s částečně odlomeným nataveným horním poutkem.

Avers: Panna Maria s Ježíškem, lze přečíst necelý opis: MARIA. (?ELL?).

Revers: Svatá rodina, duch svatý.

Stav zachování: Avers ohlazený, poškozený, Revers poškozený, nečitelný.

Mohlo by se jednat o medailon upomínající na poutní místo Maria-Zell.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 20

Hr.č. 28

Sonda: 1

Medailon: 24 x 19 mm, natavené poutko – 2 mm.

Oválný s částečně odlomeným poutkem na horní straně, z načervenalého kovu.

Avers: Postava, téměř nečitelný opis: (?) SM (?).

Revers: Neurčitelný

Stav zachování: Špatný, obě strany nečitelné, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků lebky).

Věk: 45-50 let (*maturus I*, dle srůstu lebečních švů).

Číslo: 34

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Medailon: 20 x 15 mm, natavené poutko – 3 mm.

Polygonální – osmiboký

s částečně nataveným odlomeným horním poutkem.

Avers: Tři postavy, a) sv. František Borgiáš, b) Filip od Nejsvětější Trojice, c) sv. Kajetán z Thiene, opis: S.FRA.S.PHI.B.S.CAIE, písmena označují zkratky jmen.

Revers: Dvě postavy, a) sv. Ludvík Bertrám, b) sv. Růžena z Limy, opis: .S.LVDO.S.ROSA.V.L.ROMA., písmena označují zkratky jmen a slovo Řím.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 37

Hr.č. 11

Sonda: 1

Medailon: 30 x 25 mm, natavené poutko – 8 mm, nenatavené poutko – 7 mm.

Oválný s nataveným i nenataveným poutkem na horní straně.

Avers: Panna Maria (Kájovská) s Ježíškem, Maria drží žezlo, oba mají na hlavě korunu, zachován opis: REG BOH.

Revers: Polopostava svatého Bernarda s křížem a nástroji utrpení v ruce, téměř nečitelný opis: SANCTUS BERNARD.

AB.

Stav zachování: Obě strany špatně čitelné, ohlazené.

Mohlo by se jednat o medailon upomínající na poutní místo Kájov.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 39

Hr.č. 28

Sonda: 1

Medailon: 11 x 15 mm.

Polokruhové torzo tenkého načervenalého plechu.

Avers: Špatně čitelný, pravděpodobně se jedná o benediktinský štítek, zachován opis: ve středu část plochého kříže vepsaného do oválu, v úhlech

mezi rameny PB, po obvodě zachován částečně čitelný opis S.M.V.S.M.Q. – zkratka modlitby sv. Benedikta.

Revers: Zachovaný majuskulní opis: IHSM(?)A.

Stav zachování: Špatný, polovina odlomena, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků lebky).

Věk: 45-50 let (*maturus I*, dle srůstu lebečních švů).

Číslo: 40

Hr.č. 33

Sonda: 1

Medailon: 19 x 14 mm, natavené poutko – 5 mm, výčnělky – 2 mm.

Oválný, z načervenalého kovu, s horním poutkem a výčnělky do tvaru kříže po stranách.

Avers: Postava svatého z profilu, hledící ke kříži s ukřížovaným Kristem, opis: S.CAROL B.C.

Revers: Tentýž svatý, klečící, hledící k nebeské záři.

Stav zachování:

Dobrý, avers ve spodu mírně ohlazený.

Mohlo by se jednat o postavu Karla Boromejského.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 44

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Medailon: 28 x 33 mm, poutko – 9 mm.

Oválný, ze žlutého kovu, s horním nataveným poutkem.

Avers: Nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: Špatný, obě strany porušeny korozí.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 45

Hr.č. 33

Sonda: 1

Medailon: 35 x 25 mm, poutko – 6 mm.

Oválný ze žlutého kovu, s horním nataveným poutkem.

Avers: Špatně čitelné, patrně Panna Maria s Ježíškem, opis: nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: velmi porušeno povrchovou korozí.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 47

Hr.č. 33

Sonda: 1

Medailon: 22 x 27 mm, poutko – 3 mm, výčnělky – 2 mm.

Oválný, ze žlutého kovu, s horním poutkem a výčnělky do tvaru kříže po stranách.

Avers: Stojící Panna Maria s Ježíškem mezi dvěma olejovými lampami. Tato strana připomíná zobrazení na poutních odznacích z Loreta.

Revers: Ve dvojitěm oválu v podobě soustředných žeberek dvojice andělů ze strany, adorující kalich s hostií.

Stav zachování: Dobrý, pouze spodní část zkorodovaná.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 50

Hr.č. 33

Sonda: 1

Medailon: 17 x 15 mm, poutko – 3 mm.

V podobě srdce, z bílého kovu, s horním nataveným očkem a obvodovým páskem.

Avers: Patrně postava Jana Nepomuckého s křížem a palmovou ratolestí.

Revers: V polygonálním

obvodovém perlovci patrně Panna Maria s Ježíškem (Svatohorská).

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Kříže

Číslo: 3

Hr.č. 20

Sonda: 3

Kříž: 15 x 34 mm, očko – 15 x 9 mm, delší rameno – 34 mm, kratší rameno – 19 mm.

Dvojitý kříž s tulipánovitými konci, z červenožlutého kovu, nahoře úchytné očko v podobě trojlistu. Ve středovém medailonu je na jedné straně mariánský výjev, druhý středový oválný medailon nese vyobrazení piety. Kříž je oboustranně latinsky popsán, bohužel však nelze všechna písmena přečíst. Rozluštěn byl jeden z nápisů, znamenající „Svatý kříž ať mi dá světlo, drak ať není mým vládcem.“

Stav zachování: Dobrý.

Jedná se o kříž typu Caravaca, které sloužily jako amulety, hlavně před morem. Byly vyráběny v 16.–17. století, avšak jejich napodobeniny se objevují se i v 18. století.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Mince

Číslo: 27

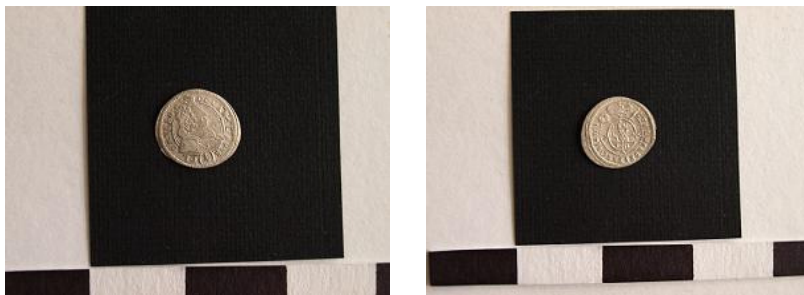
Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5003 A

Mince: 16-17 mm.

Jednokrejcar, Karel

III. Lotrinský (1695 – 1711), v opisu datovaný k roku 1701.

Stav zachování: Dobrý

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Prsteny

Číslo: 4

Hr.č. 20

Sonda: 3

A) Prsten: 17-19 mm, šířka – 3 mm.

Jednoduchý kruhový prsten ze žlutého kovu, pravděpodobně bronzu, na povrchu zdoben šikmými vrypy.

Stav zachování: Dobrý

B) Prsten: 19 mm, očko – 5 mm, šířka – 2 mm.

Kruhový prsten ze žlutého kovu, pravděpodobně bronzu, v přední části rozšířen do kruhové plošky (očka), zdobené nalepeným bílým kruhem (perlet'?).

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 10

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Prsten: 17 mm, očko – 5 x 6 mm, šířka – 2 mm.

Na dva kusy rozlomený prsten ze žlutého kovu, pravděpodobně bronzu. V přední prohloubené obdélné plošce, zdobené po obvodu rýhami, byl původně vsazen kámen (chybí).

Stav zachování: Větší část, rozlomen.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Ozdoby hlavy

Číslo: 1

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2012

Pohřební čepce: pásek – 65, 85, 63 mm x 10-15 mm, trn – 25 mm, květy – 15 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovaly tři zlomky železného plechového pásku s nalepenými zbytky kovových ozdob. Dále se zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed květu se nachází červený a modrý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 2

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2012

Pohřební oděv (čepce ?): 70 mm, trn – 25 mm.

Zbytek kovového květu, ze spirálovitě stočených drátků, ve středu je vsazen světle modrý kámen, menších 6–7 kamenů po obvodu, zadní strana středu je stočena do trnu. Pravděpodobně se jedná o část pohřebního čepce.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 17

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2007

Pohřební oděv (čepec ?): kámen – 8 mm.

Torzo jednoho z kovových květů, původní tvar nerekonstruovatelný, vyrobeno ze spirálovitě stočeného drátku, uprostřed je vsazen čirý kámen. Pravděpodobně se jedná o část pohřebního čepce.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 19

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Pohřební oděv (čepec ?): trn – 20 mm.

Nerekonstruovatelné torzo jednoho z kovových květů, analogické k č. 17. Zachován stočený středový trn. Pravděpodobně se jedná o část pohřebního čepce.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 21

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Pohřební čepec(?): železné pásky, délka – max. 33 mm, kuličky – 4 mm, kroužky – 10 mm, tkanina – 37 x 20 mm.

Zřejmě se jedná o předměty stejného druhu jako u č. 1. Zachovány zlomky železného pásku s napojenými kovovými ozdobami z drátků, zlomky několika kovových květů ze spirálovitě stočeného drátku, zdobených kuličkami (perly ?) a plochými kroužky.

K nálezu patří i část tkaniny obdélného tvaru s jednoduchou vazbou.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 22

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Pohřební oděv (čepec ?): květy – 45 mm.

Zlomky nejméně deseti kovových ozdob původně patrně ze stříbrných drátků, spirálovitě stočených do podoby květů. Způsob tvarování je stejný jako u nálezů č. 1.

Stav zachování: Torzo, převážně zelená patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 23

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3001

Pohřební oděv (čepec ?): pásky – max. 39 mm.

Nerekonstruovatelné zlomky, obsahující kovové pásky a spirálovitě stočené drátky, podobné nálezům č. 1. Pravděpodobně se jedná o část pohřebního čepece.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 29

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Pohřební oděv (čepec ?): 17 mm, kámen – 15 mm.

Původně kovový květ, zachován pouze střed – ve spirálovitě stočeném obvodovém drátku je umístěn zelený kámen. Pravděpodobně se jedná o část pohřebního čepec.

Stav zachování: Torzo, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 43

Hr.č. 71

Sonda: 1

Pohřební oděv. Nebo čepec (?).

Sedm blíže neurčitelných zlomků z ozdobného drátěného květu (torzo). Jeden zbytek drátěného květu se zeleným kamenem uprostřed. Zbytky drátků, tři perly ? a měděný předmět s očkem.

Stav zachování: Torzo

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Oděv a jeho součásti

Číslo: 25

Hr.č. 44

Sonda: 5

Oděvní zápona: délka – 11 mm, očka – 2 mm.

Očko na spínání oděvů, tvořené z jednoho kusu drátku ze žlutočerveného kovu, na obou koncích kruhová očka, přední část je obloukovitě prohnutá.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 28.

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 1010

Oděvní zápona a háček: délka – 11 mm, očka – 2 mm.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 30

Hr.č. 42

Sonda: ?

Oděvní zápony a háčky.

Zlomky háčků a zápon.

Stav zachování: Patina, rozlámány.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 32

Hr.č.49

Sonda:7

Oděvní zápony: 11 mm, očka – 2 mm.

Dvě celé oděvní zápony.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 41

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Oděvní zápon a háčky.

Zlomky háčků a zápon.

Stav zachování: Dobrý, patina, některé rozlámány.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 33

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Pohřební oděv (nášivka): 12 mm.

Ozdoba kruhového tvaru, vyrobená ze spirálovitě stočeného kovového drátku.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 49

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5005

Oděvní přezka: 45 x 52 mm.

Dvojdílná slabě obdélná mírně obloukovitě prohnutá s chybějící středovou příčkou, na povrchu plasticky zdobena v geometrických vzorech. Vyrobená z masivního žlutého kovu (pravděpodobně bronzu).

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 24

Hr.č. 51

Sonda: 5

Knoflíky, textilie: 13 mm, 20 mm, textilie – 23 mm.

Knoflíky, dole ploché, nahoře polokulovitě vypouklé, se čtyřmi symetrickými středovými otvory na přišíť, k nim patří krycí kovové polokulovité puklice červenožluté barvy (část s měděnkou na povrchu), původně patrně měděné. Zachován i útržek neurčitelné textilie.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Plomba

Číslo: 9

Hr.č. 2

Sonda: 1

Plomba: 15 x 2 mm, očko – 5 mm.

Oválná, dvoustranná, vyrobená ze dvou olověných disků, spojených k sobě. Byla nalezena ve vzdálenosti 20 cm od pravé lící kosti nebožtíka, uvnitř rakve, jež byla zachována jen v obrysech.

Avers: Znak brány s dvojvěžím a horním opisem v majuskulním písmu, z něhož je patrné pouze RIS. Přijatelné, avšak stále velmi hypotetické, jsou teorie, které uvažují, že v případě brány se může jednat o jednu z pařížských bran a že k písmenům RIS patří písmena PA.

Revers: Neurčitelné.

Stav zachování: Avers – dobrý, revers – špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Hřebíky

Číslo: 5

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Hřebík: 57 x 3 mm.

Kovový pásek .

Stav zachování: Zkorodováno.

Číslo: 6

Hr.č. ?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Hřebíky (?): A) délka 38 mm, B) délka – max. 74 mm.

- A) Nerekonstruovatelné železné předměty,
B) Jeden kus masivního amorfního slitku barevného kovu (patrně měděného).

Stav zachování: Špatný, zkorodováno, rozlomeno.

Číslo: 31

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2012

Hřebík (?): délka 35 mm, šířka – max. 3 mm.

Jeden kus (patrně železného) předmětu, drátu nebo dřívku hřebíku, na jednom konci rozeklaný.

Stav zachování: Špatný, zkorodováno.

Číslo: 38

Hr.č. 28

Sonda: 1

Hřebík: délka –max. 36 mm (chybí).

Předmět ze železa, patrně hřebík.

Stav zachování: Konzervací povrchově stabilizováno.

Číslo: 48

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 6004 A

Hřebíky: délka –max. 47 mm.

Předměty ze železa, patrně hřebíky.

Stav zachování: Špatný, rozlomeno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 51

Hr.č. 49

Sonda: 7

Hřebíky: délka –max. 90 mm.

Předměty ze železa, patrně hřebíky.

Stav zachování: Špatný, značně zkorodované, nekonzervováno, rozlomeno.

Číslo: 52

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Hřebíky: délka –max. 45 mm.

Předměty ze železa, patrně hřebíky.

Stav zachování: Špatný, značně zkorodované, nekonzervováno, rozlomeno.

Číslo: 53

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Hřebíky: –max. 72 mm.

Předměty ze železa, patrně hřebíky.

Stav zachování: Špatný, značně zkorodované, nekonzervováno, rozlomeno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Neurčitelné předměty

Číslo: 11

Hr.č.?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Neurčitelné předměty: A) 20 x 18 x 11 mm, B) max. 32 mm.

A) Trojúhelníkový (patrně měděný) plech, zřejmě výrobní odpad.

B) Zlomky neurčitelného předmětu ze žlutého kovu, původně křížek ?, zachována reliéfní hlava (lebka ?).

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 35

Hr.č.?

Sonda: 1

Vrstva: 1010

Neurčitelné předměty: A) 7 x 14 x 16 mm, B) max. 15 mm.

A) Trojúhelník blíže neurčitelný.

B) Pásová zápona s hřídélkou.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 36

Hr.č.?

Sonda: 3

Vrstva: 3002

Neurčitelný předmět: 34 mm x 1 mm.

Deformovaný drát ze žlutého kovu, patrně surovina na výrobu drátěných ozdob.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 42

Hr.č.?

Sonda: 2

Vrstva: 2002

Neurčitelný předmět : 17 mm x 16 mm.

Zlomek plechu ze žlutočerveného kovu (patrně měď).

Stav zachování: Špatný, koroze, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

11.3. Archeologický výzkum 2005

Růžence

Číslo: 01

Hr.č. 29

Sonda: 5

Korálek z růžence.

Jeden kus (8 mm) korálku červené barvy, pravděpodobně z růžence či šperku.

Stav zachování: Dobrý, ale zachován pouze korálek.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 11

Hr.č. 27

Sonda: 2

Korálek z růžence.

Jeden kus (8 mm) skleněného korálku modré barvy (zřejmě *Paternoster*), pravděpodobně z růžence či šperku.

Stav zachování: Dobrý, ale zachován pouze korálek.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 020

Hr.č. 37

Sonda: 6

Růženec.

Čtyřicet sedm kusů menších (6 mm) korálků s osmi vyhraněnými ploškami, čtyři kusy větších (8 mm) korálků s vyhraněnými ploškami, dva menší (8 mm) korálky obdélného tvaru, jeden větší (18 mm) korálek obdélného tvaru. Všechny korálky jsou vyrobeny ze dřeva a mají béžovou až světle hnědou barvu. U některých korálků jsou dochovány kovové drátky s koncovými očky.

Stav zachování: Dobrý, zachován téměř celý růženec.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Žena (dle morfoskopických znaků pánve, výskytu poporodních změn).

Věk: 35-45 let (*adultus II/maturus I*, dle obrusu zubů, aurikulární plošky).

Číslo: 043

Hr.č. 70

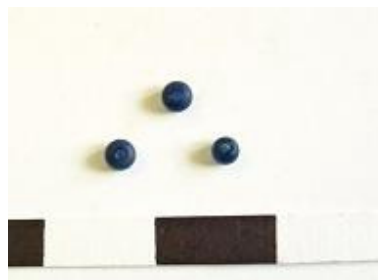
Sonda: 5

Růženec.

Tři kusy (5 mm) korálků modré barvy. Oba korálky jsou kulaté a vyrobené ze skla. Pravděpodobně z růžence či šperku.

Stav zachování: Dobrý, ale zachovány pouze tři korálky.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 101

Hr.č. ?

Sonda: 6

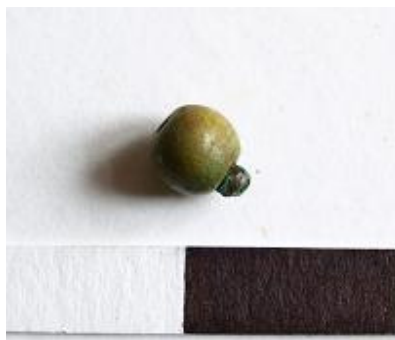
Vrstva: 6002

Růženec.

Jeden kus (8 mm) korálku béžové až zelené barvy, jeden kus (3 mm) korálku zelené barvy. Oba korálky jsou kulaté a vyrobené ze dřeva. Pravděpodobně pochází z růžence či šperku.

Stav zachování: Patina, zachovány pouze dva korálky.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Medailony

Číslo: 013

Hr.č. 22

Sonda: 6

Medailony z kovu.

A) 20 x 17 mm,
natavené poutko – 3
mm.

Oválný s nataveným poutkem.

Revers: Pravděpodobně se jedná o benediktinský štítek, opis: ve středu plochy kříž vepsaný do oválu, uvnitř ramen kříže, v úhlech mezi jeho rameny a po obvodě umístěna písmena žehnání sv. Benedikta, ve svislém rameni CSSML, ve vodorovném rameni NDSMD, v úhlech mezi rameny CSPB, po obvodě částečně čitelný opis IHS.V.R.S.N.S.M.V.??V.?.Q.?.V., pravděpodobně IHS.V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B. – zkratka modlitby sv. Benedikta.

Avers: Postava sv. Benedikta s křížovou holí a kalichem s jedem, opis: DICTI.PAT.CRUX.S(anta).P(atris).BEN(?) (BENEDICTI), v překladu: kříž svatého otce Benedikta. Část nečitelná.

Stav zachování: Částečně nečitelné nápisy a vyobrazení na obou stranách, patina.

Jedná se o jeden z typů benediktinského feniku.

B) 20 x 16 mm,
natavené poutko – 3
mm.

Polygonální –
osmiboký s nataveným
horním poutkem.

Avers: Benediktinský štítek.

Revers: Opis: Zkrácené Zachariášovo požehnaní umístěné v řádcích.

DIA+BIZ+SA(?)+(?) +HG(?)+BF(?)IHS(?)RA. **Stav zachování:** Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků pánve, robusticity skeletu).

Věk: 21-25 (adultus I, dle maturace kostry, obrusu zubů, srůstu lebečních švů).

Číslo: 024

Hr.č. 23

Sonda: 6

Medailon z kovu (?): 21 x 19 mm, natavené poutko – 3 mm, nenatavené poutko – 5 mm.

Oválný s nataveným i nenataveným poutkem.

Avers: Madona (svatohorská) s Ježíškem, oba s korunkou, opis:

B.V.MARIA.D.MONTE.SA.

Revers: Nápis IHS, kříž.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Pravděpodobně se jedná o svatohorský poutní medailon.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Žena (dle morfoskopických znaků pánve, výskytu porodních změn).

Věk: 20-25 let (*adultus I*, dle maturace kostry).

Číslo: 043

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Medailon ze stříbra: 24 mm, natavené poutko – 5 mm, nenatavené poutko – 7 mm.

Kruhový s nataveným i nenataveným poutkem.

Avers: Uprostřed srdce, probodnuté mečem, za ním dva šípy a po stranách malý andělci.

Revers: Hladká.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Srdce by mohlo symbolizovat Pannu Marii, v kombinaci s mečem pak Pannu Marii Bolestnou. U šípů by se mohlo jednat o znak sv. Šebestiána.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 043

Hr.č. 70

Sonda: 5

Medailony z mědi.

A) 21 x 18 mm, natavené poutko –

9 mm.

Oválný s nataveným poutkem.

Avers: Loretánská kaple, nad ní Panna Maria s Ježíškem, oba s korunkou.

Revers: Čtyři postavy svatých (?) v horní části záře a kříž, dole tři hvězdy.

Mohlo by se jednat o medailon upomínající na poutní místo Loreto.

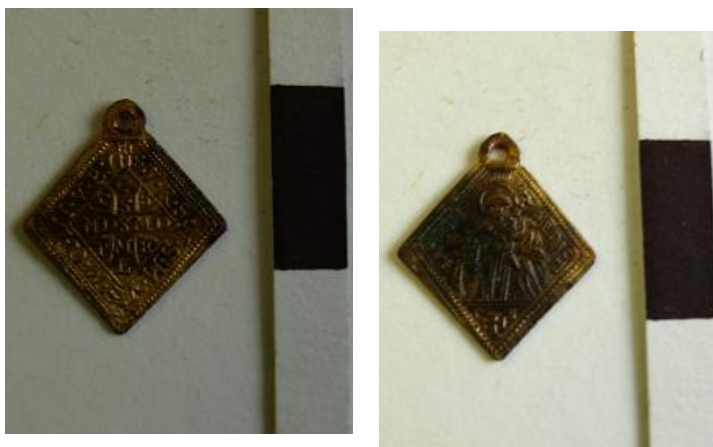
Stav zachování: Dobrý.

B) 23 x 23 mm, natavené poutko – 4 mm.

Čtvercový medailon s nataveným poutkem.

Avers: Pravděpodobně se jedná o benediktinský štítek, opis: ve středu plochy kříž vepsaný do čtverce, uvnitř ramen kříže, v úhlech mezi jeho rameny a

po obvodě umístěna písmena žehnání sv. Benedikta, ve svislém rameni CSSML, ve vodorovném rameni NDSMD, v úhlech mezi rameny CSPB, po obvodě čitelný opis IHS.V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B. – zkratka modlitby sv. Benedikta.

Revers: Polopostava sv. Benedikta, opis: SAN.BENEDICTU, dole CS.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Jedná se o neobvyklý typ benediktinského feniku, zvláště kvůli čtvercovému tvaru.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 045

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7004

Medailon z mědi: 37 x 33 mm, natavené poutko – 3 mm, nenatavené poutko – 7 mm.

Oválný s nataveným i nenataveným poutkem.

Avers: Madona s Ježíškem, oba s korunkou, v pozadí budovy (zřejmě město), opis: REG:BOH:M:C:B:V:D:MON:SI:

Revers: Dva modlící se andělé, nahoře v kruhu zřejmě svatá trojice, kolem paprsky, opis: SIAL.IL.SS SACRAM.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Pravděpodobně se jedná o svatohorský poutní medailon.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 152

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2004

Medailony z kovu (?).

A) 25 x 19 mm, natavené poutko – 5 mm.

Oválný s nataveným poutkem.

Avers: Stojící postava Panny Marie s Ježíškem po své pravici, oba oděni v široký, trojúhelníkový a bohatě zdobený trojúhelníkový šat – je pošíť pásy perel s medailony a se zavěšeným křížkem, madona má ještě plášť, oba korunky na hlavě, po stranách Panny Marie dva andělci, znázorňující její korunovaci, opis: téměř nečitelný, pouze ELL.

Revers: Postava (Josef ?) držící květinu (lilií?), vpravo další postava (dítě?).

Dle analogií by se mohlo jednat o medailonek upomínající na rakouské poutní místo ve Štýrsku Maria-Zell.

Stav zachování: Téměř nečitelný nápis, špatně dochovaná vyobrazení na obou stranách, patina.

B) 19 x 14 mm, natavené poutko – 3 mm, výčnělky – 2 mm.

Oválný s nataveným poutkem.

Avers: Polopostava muže z pravého profilu, hledícího na krucifix, špatně čitelný opis: CA?LVS?O?, ROMA.

Revers: Pravděpodobně ženská postava, nalévající tekutinu do nádoby, špatně čitelný opis: SANCTA??DIA.

Stav zachování: Špatně čitelné opisy po obou stranách.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Relikviáře

Číslo: 25

Hr.č. ?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Relikviář z kovu(?): 35 x 27 mm,
natavené poutko – 5 mm,
nenatavené poutko – 9 mm.

Oválný s nataveným i nenataveným poutkem.

Avers: Sklíčko, vevnitř se nachází (?).

Revers: Madona s Ježíškem, oba s korunkou, opis: S.MARIA. ETTAL.

Stav zachování: Velmi dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č. ?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Relikviář z kovu (?): 16 x 15 mm, natavené poutko – 5 mm, nenatavené poutko – 7 mm.

Oválný s nataveným i nenataveným poutkem. Je možné, že na přední straně se pravděpodobně nacházelo sklíčko.

Avers: Nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: Velmi špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Kříže

Číslo: 013

Hr.č. 22

Sonda: 6

Kříž: 34 x 9 mm, rameno – 20 mm, očko – 5 mm.

Korpus: rozpětí rukou – 12 mm, délka těla – 18 mm, šířka – 7 mm.

Kříž s trojlistým zakončením, z kovu (měď?), nahoře úchytné očko. V horní části kříže tabulka s nápisem INRI. Tělo Krista nepřilíš propracováno. Druhá strana je plochá.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Muž (dle morfoskopických znaků pánve, robusticity skeletu).

Věk: 21-25 (adultus I, dle maturace kostry, obrusu zubů, srůstu lebečních švů).

Číslo: 021

Hr.č. 41

Sonda: 2

Korpus: délka – 56 mm, šířka – max. 10 mm, rozpětí rukou – 43 mm.

Korpus ukřižovaného Krista z mědi. Hlava Krista mírně nakloněná k pravému rameni, na hlavě trnová koruna, tvář lemují vousy a vlasy, bederní rouška mírně propracovaná, dolní končetiny se nepřekrývají, pouze dole spojeny, v rukou a nohou otvory.

Stav zachování: Chybí kříž, dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele předmětů nebylo určeno.

Číslo: 024

Hr.č. 23

Sonda: 6

Kříž: 29 x 3 mm, rameno – 15 mm, natavené očko – 4 mm, nenatavené – 5 mm.

Korpus: rozpětí rukou – 12 mm, délka těla – 13 mm, šířka – 2 mm.

Kříž s trojlístým zakončením, z kovu (měď?), nahoře úchytné očko. V horní části kříže tabulka s částečně čitelným nápisem INRI. Tělo Krista nepropracováno, u nohou lebka se zkříženými hnáty.

Stav zachování: Celkem dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Žena (dle morfoskopických znaků pánve a lebky, výskytu poporodních změn).

Věk: žena – 40-44 let (*maturus I*, dle změn na symfyzeální plošce, srůstu lebečních švů), novorozenec – 10. lunární měsíc (*infans I*, dle délky femuru, srůstu obratlů).

Číslo: 040

Hr.č. 36

Sonda: 5

Kříž: 38 x 8 mm, rameno – 17 mm, očko – 4 mm.

Kříž s tenčími šikmými spojkami mezi příčným a vertikálním ramenem, z kovu (měď?), nahoře úchytné očko, v horní části kříže tabulka s nápisem INRI, dole pieta.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 046

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

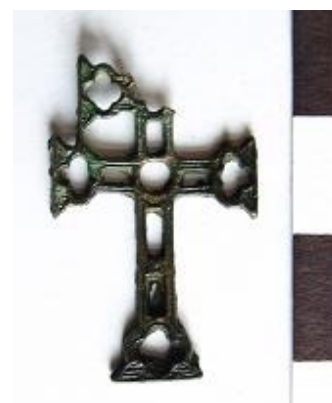
Kříž: 50 x 10 mm, delší rameno – 33 mm, kratší rameno – 10 mm.

Dvojitý kříž s tulipánovitými konci, z mědi.

Stav zachování: Část ulomena.

Dle analogií se jedná o prolamovaný kříž Caravaca.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 047

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7004

Kříž: 50 x 4 mm, rameno – 33 mm, natavené očko – 5 mm, nenatavené – 9 mm.

Korpus – rozpětí rukou – 27 mm, délka těla – 32 mm, šířka – 5 mm.

Kříž ze stříbra, s trojlistým zakončením, nahoře úchytná očka. Tělo Krista propracováno, hlava leží na pravém rameni.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 052

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Kříž: 110 x 8 mm, rameno – 70 mm.

Korpus – rozpětí rukou – 63 mm, délka těla – 67 mm, šířka – 13 mm.

Kříž z mědi. V horní části tabulka s nápisem INRI, tělo Krista propracováno, hlava leží na pravém rameni, u nohou lebka se zkříženými hnáty.

Pravděpodobně se jedná se o typ krucifixu, který sloužil k přichycení na podklad.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Mince

Číslo: 01

Hr.č. 29

Sonda: 5

Mince: 14 mm.

Avers: Nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: Špatný,
obě strany nečitelné.

Antropologické

**hodnocení skeletu v
hrobě:** Pohlaví majitele
nebylo určeno.

Číslo: 05

Sonda: 6

Vrstva: 6003

Mince: 19 mm.

Avers: Nečitelný

Revers: Nádoba a ornamenty.

Stav zachování: Avers
nečitelný, revers dobrý.

Číslo: 018

Sonda: ?

Mince: 20 mm.

Avers: 1 PFFNNIG 1806.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: Avers

čitelný, revers úplně poškozený, nečitelný.

Číslo: 26

Sonda: 3

Vrstva: 3001

Mince: 21 mm.

Avers: 10 PFFENNIG.

Revers: BUNDES
REPUBLIK
DEUTSCHLAND.

Stav zachování: Dobrý.

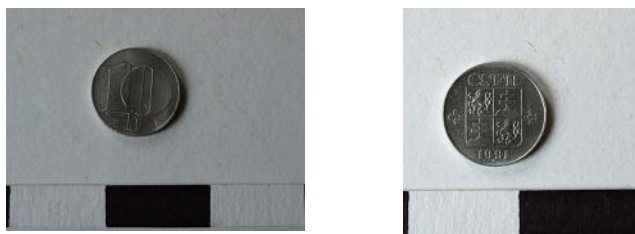
Číslo: 036

Sonda: ?

A) Mince: 18 mm.

Desetihalář z roku 1991.

Stav zachování: Dobrý.

B) Mince: 16 mm.

Pětihalář.

Stav zachování: Avers
čitelný, revers úplně
poškozený, nečitelný.

Pětihalář z roku 1925

Číslo: 36

Sonda: 8

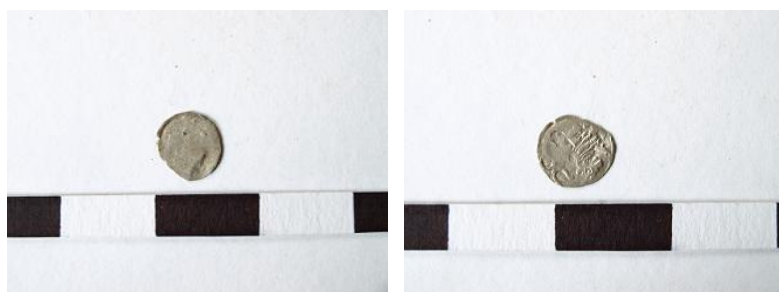
Vrstva: 8001

Mince: 14 mm.

Avers: Nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování: Špatný, obě strany nečitelné.

Číslo: 41

Sonda: 5

Vrstva: 5004

Mince: 16 mm.

Avers: Nečitelný.

Revers: Nečitelný.

Stav zachování:

Špatný, obě strany nečitelné.

Číslo: 055

Hr.č. 2

Sonda: 2

Mince: 12 mm.

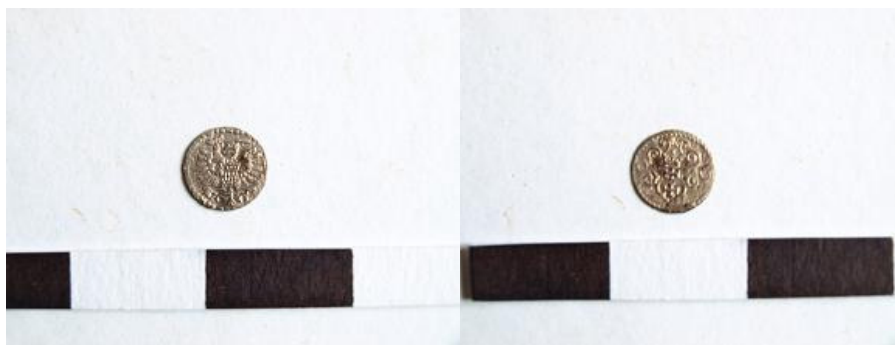
Avers: Orel
s mečem.

Revers: Koruna,
pod ní dva křížky a
ornamenty.

Stav zachování:

Poměrně dobrý,

z větší části čitelné obě strany.

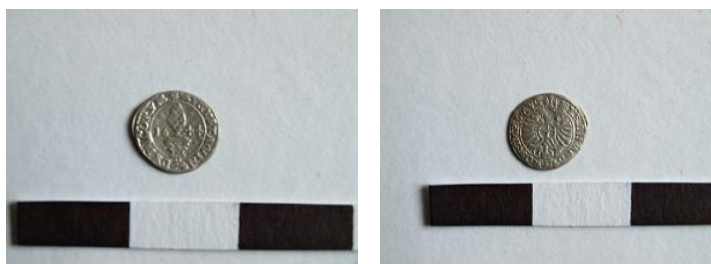
Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 154

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2002

Mince: 21 mm.

Avers: Datum 1644, opis: AVGVSTA.VIN D?IKORVM.

Revers: FERDINAND(?)ROM.IMP.SAVG.

Stav zachování: Poměrně dobrý, z větší části čitelné obě strany.

Ferdinand III.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Prsteny

Číslo: 060

Hr.č. ?

Sonda: 35

Vrstva: 5002

Prsten: 18 mm, šířka – 4 mm.

Prsten z kovu, pravděpodobně měď, zdobený po obvodu rýhami.

Stav zachování: Celkem dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Ozdoby hlavy

Číslo: 9

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Pohřební čepec: 125 x 6 mm, 115 x 6 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky měděných součástí patrně z pohřebního věnečku, z něhož se zachovaly dva proplétané drátky.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 31

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5002

Pohřební čepec a textilie: pásek – 20, 22, 46 mm x 10-15 mm, trn – 25 mm, květy – 55 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky textilií a kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovaly tři zlomky železného plechového pásku s nalepenými zbytky kovových ozdob. Dále se zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed květu se nachází zažloutlý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 32

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 6002

Pohřební čepec: pásek – max. 40 x 11 mm, květy – 48 mm, 24 mm, kámen – 22 x 15 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovaly tři zlomky železného plechového pásku s nalepenými zbytky kovových ozdob. Dále se zachovalo několik květů ze spirálovitě stočených drátků a narůžovělý čirý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 038

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: ?

Pohřební čepec ?

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepece, z nichž se zachovaly zlomky stočených drátků a jeden květ.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 55

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7002

Pohřební čepec: max. 44 mm, trn – 9 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepece, z nichž se zachovaly zlomky drátků stočených v květy.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 67

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Pohřební čepec: květ – 80 mm x max. 50 mm, trn – 14 mm, malý zlomek max. 23 mm.

Zbytek kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z něhož se zachoval jeden větší a menší květ. Větší květ má uprostřed čirý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě:

Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 68

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2012

Pohřební čepce: květy – max. 37 mm, kámen 14 mm, perlička – 6 mm, lístek – 20 x 19 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovaly zbytky kovových květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu, uprostřed květu se nachází perly a čirý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 73

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Pohřební čepce: květ – 26 mm x 24 mm, trn – 14 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovalo několik zlomků železných plechových pásků. Dále se zachoval

jeden velký květ a zbytky několika květů ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 78

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Pohřební čepce: 2 květy – 47 mm x 24 mm, kameny – 11 mm, 1 květ – 35 mm, trn – 13 mm, pásek – 25 x 5 mm.

Zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachoval několik zlomek železného plechového pásku. Dále se zachovaly dva velké květy a jeden květ ze spirálovitě stočených drátků, zadní strana je ve středu stažena do trnu.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě:

Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 170

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5002

Pohřební čepce: 7 mm.

Nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí patrně z pohřebního čepce, z nichž se zachovaly dva zbytky kovových prostředků květů, drátek a

čirý kámen.

Stav zachování: Torzo.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Pohřební oděv a jeho součásti

Číslo: 101

Hr.č. ?

Sonda: 6

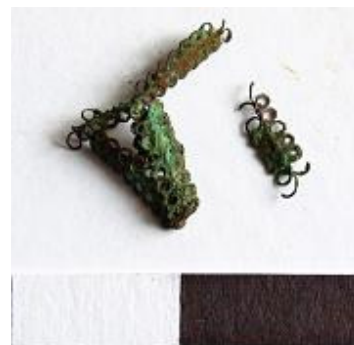
Vrstva: 6002

Pohřební oděv: max. 55 x 6 mm.

Ozdoba vyrobená ze spirálovitě stočeného kovového drátku.

Stav zachování: Torzo, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 04

Hr.č. 27

Sonda: 2

Špendlík: 23 mm.

Jeden špendlíky, patrně z mědi.

Stav zachování: Zlomený, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 101

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 6002

Špendlíky: A) 22 mm, 21 mm.

Dva špendlíky, patrně z mědi.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

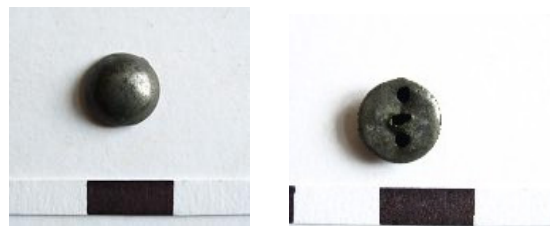
Číslo: 02

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2004

Knoflík: 18 mm.

Knoflík, povrch polokulovitý, hladký, vespod dvě díry na přišíť, patrně postříbřen.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 011

Hr.č. 27

Sonda: 2

Knoflík: 18 mm, očko – 17 mm

Knoflík, povrch polokulovitý, hladký, vespod očko na přišíť, patrně měděný.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 18

Hr.č. 56

Sonda: 6

Knoflíky: A) 23 mm, očko – 3 mm B) 19 mm, očko – 2 mm.

Velké a malé knoflíky. Dvanáct kusů velkých polokulovitých knoflíků zdobených ornamenty, vespod ploché s úchytnými očky. Dvanáct kusů malých oboustranně plochých knoflíků, vespod očko. Měděné, patrně pozlacené.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 23

Hr.č. ?

Sonda: 1

Vrstva: 1001

Knoflík: 17 mm x 17 mm.

Knoflíku, povrch hladký, patrně měděný.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 55

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7007

Knoflík: 9 mm.

Knoflík, hladký, uprostřed čtyři očka na přišití, patrně perleťový.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 101

Hr.č. ?

Sonda: 6

Vrstva: 6002

Knoflík: 13 mm x 20 mm.

Knoflík, dole ploché, nahoře vypouklé, s šesti symetrickými ploškami, patrně měděný.

Stav zachování: Dobrý, patina

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 145

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2002

Knoflík: 18 mm x 12 mm.

Zbytek knoflíku, povrch zdoben, patrně měděný.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Hřebíky

Číslo: 04

Hr.č. 27

Sonda: 2

Hřebíky: max. 42 mm x 7 mm.

Stav zachování: Zkorodováno, nekonzervováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 013

Hr.č. 22

Sonda: 6

Hřebík: 48 mm x 3 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: muž (dle morfoskopických znaků pánve, robusticity skeletu).

Věk: 21-25 (adultus I, dle maturace kostry, obrusu zubů, srůstu lebečních švů).

Číslo: 024

Hr.č. 23

Sonda: 6

Hřebík: 35 mm x 5 mm.

Stav zachování: Zkorodováno, nekonzervováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: žena (dle morfoskopických znaků pánve, výskytu poporodních změn).

Věk: 20-25 let (*adultus I*, dle maturace kostry).

Číslo: 036

Hr.č. ?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Hřebíky, plíšky, kusy železa, struska (?): max. 102 mm x 7 mm.

Stav zachování: Zkorodováno, nekonzervováno.

Pravděpodobně se jedná o předměty z navážky.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 052

Hr.č. ?

Sonda: 7

Vrstva: 7003

Hřebíky (?): max. 58 mm x 5 mm.

Stav zachování: Zkorodováno, nekonzervováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 059

Hr.č. 21

Sonda: 6

Hřebík: max. 62 mm x 3 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě:

žena (dle morfoskopických znaků pánve.)

Věk: 25-29 let (*adultus I*, dle srůstu lebečních švů, změn na aurikulární plošce).

Číslo: 060

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5002

Hřebíky: max. 59 mm x 3 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 145

Hr.č. ?

Sonda: 2

Vrstva: 2002

Hřebíky: max. 85 mm x 5 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 153

Hr.č. 27

Sonda: 1

Vrstva: 1001

Hřebíky: max. 105 mm x 5 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Číslo: 170

Hr.č. ?

Sonda: 5

Vrstva: 5002

Hřebík: max. 82 mm x 4 mm.

Stav zachování: Zkorodováno.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví nebylo určeno.

Neurčitelné a jiné předměty

Číslo: 04

Hr.č.27

Sonda: 2

Kulka: 17 mm.

Kulka do flinty.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 32

Hr.č.?

Sonda: 8

Vrstva: 8002

Hygienická potřeba: 47 x 2-4 mm.

Hygienická potřeba k odstranění mazu v uších, povrch zdoben rýžkami, na jednom konci otvor.

Stav zachování: Dobrý, patina.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 153

Hr.č.?

Sonda: 1

Vrstva: 1002

Náprstek: 17 mm.

Náprstek z mědi, povrch zdoben.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 153

Hr.č.?

Sonda: 1

Vrstva: 1002

Klíč: 50 x 5-14 mm.

Klíč z mědi a železa.

Stav zachování: Špatný, koroze, odlomen.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 145

Hr.č.?

Sonda: 2

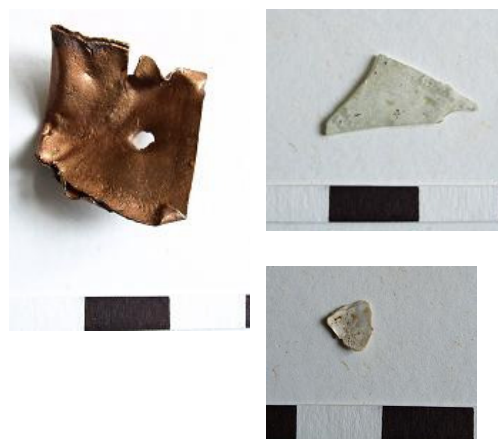
Vrstva: 2002

Neurčitelné předměty: max. 38 x 33 mm.

Měděný plech, zřejmě výrobní odpad, dále kousek skla a mušle.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 05

Hr.č.?

Sonda: 6

Vrstva: 6003

Neurčitelné předměty: max. 19 x 14 mm.

Slitek stříbra, zřejmě výrobní odpad.

Stav zachování: Špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 152

Hr.č.?

Sonda: 2

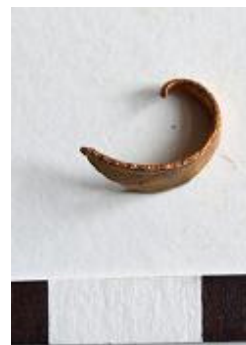
Vrstva: 2004

Neurčitelné předměty: max. 24 mm x 5 mm.

Zatočený (patrně měděný) plech, zřejmě výrobní odpad.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Neurčitelné předměty: max. 25 mm x 17 mm.

Zlomky skla.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: 032

Hr.č.?

Sonda: 6

Vrstva: 6002

Neurčitelné předměty: max. 55 mm x 25 mm.

Zlomky skla.

Stav zachování: Dobrý.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Číslo: ?

Hr.č.?

Sonda: ?

Vrstva: ?

Neurčitelné předměty

Zlomky skla, textilu, železa (hřebík ?).

Stav zachování: Špatný.

Antropologické hodnocení skeletu v hrobě: Pohlaví majitele nebylo určeno.

Závěr

Období 16.–18. století bylo dobou neklidu a nestability především z důvodu náboženských a politických nesvárů. Tyto události ovlivnily nejen každodenní životy lidí, ale promítly se také do pohřebního ritu. Do 1. poloviny 17. století byla patrná nejednotnost v pohřbívání. V průběhu 17. století se však ustálily určité pohřební zvyklosti v rámci celé střední Evropy. V době baroka docházelo k pompézním oslavám smrti, která byla pro společnost přítomna všude kolem v podobě různých předmětů, vyobrazeních aj. V myslích lidí neustále znělo heslo „Memento mori“, tedy pamatuj na smrt.

Důležitou se stala pečlivá příprava na smrt, k čemuž dopomáhaly knihy „ars moriendi“. Své místo v životech lidí stále zaujímaly také „Tance smrti“, které měly připomínat, že smrt si nevybírá mezi mladým či starým, bohatým či chudým. V této době navíc existovala jakási představa ideální smrti. Každý člověk usiloval o šťastnou či dobrou smrt, což znamenalo mít uzavřeny všechny pozemské záležitosti (např. testament) a v kruhu svých blízkých klidně očekávat, až si pro něj smrt přijde.

V polovině 18. století však nastala změna v chápání smrti. Sešlo z honosných a pompézních oslav smrti, protože ta začala být brána jako narušitel života a přinášela pouze zármutek a bolest. Doba absolutismu ale byla všeobecně proti velkým oslavám (nejenom smrti), protože kromě toho, že odváděly lidi od práce, byly finančně velmi nákladné. V době 16.–18. století došlo ke změnám i co se pohřebního ritu týče. Hřbitovy se z tržnic a velmi rušných míst v centru, měnily v místa uspořádaná, klidná a mimo město. V 18. století navíc začaly být hřbitovy upravovány systematicky, což zapříčinilo hlavně kupování si míst.

Hrobové jámy bývaly často uzpůsobeny tvaru rakve, která zase odpovídala velikosti nebožtíka. Ten byl v rakvi uložen většinou v ustálené poloze na zádech, s nataženými dolními končetinami. Poloha horních končetin se mohla lišit. Nebožtíci bývali pohřbeni v oblečení, přičemž nebyl dokázán jakýkoli „speciální oděv“. Nebožtíci mohli mít na sobě buď všední, nebo sváteční oděv. Záleželo to však i na majetnosti rodiny a zemřelého.

Při archeologických výzkumech jsou nejčastěji nalézány různé kovové součásti oděvu, jako zápony, přezky, háčky, špendlíky aj. Občas se objeví i zbytky textilií a obuv. Zvláštními nálezy, které by se daly zařadit do kategorie oděvu, jsou čelenky, věnečky či

čepce. Zpravidla s nimi byly pohřbíváni neprovdaní lidé, novici a někdy také děti. Tento zvyk je možno pozorovat ještě v následujícím století, kdy byli zemřelí ukládáni na poslední cestu s podobnými předměty (pohřební koruna).

Hroby z období 17. a 18. století charakterizuje bohatá výbava. Předměty byly do hrobů záměrně vkládány z různých důvodů. Mohly sloužit jako amulety či ochranné pomůcky bránící mrtvému v návratu, ale také jako předměty osobní zbožnosti či osobního charakteru. V době baroka došlo k obrovskému nárůstu devocionálií. Ty byly projevem žitého náboženství a svému majiteli umožňovaly každodenní modlení nebo jen upomínaly na poutní místo či událost. Devocionálie se v období baroka staly velmi oblíbenými snad u všech sociálních vrstev. Není tedy divu, že se dotkly i pohřebního ritu.

Hřbitov u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích sloužil městskému obyvatelstvu zhruba od 2. poloviny 13. století do jeho zrušení roku 1784. Díky písemným i hmotným pramenům je pravděpodobné, že zde byli pohřbíváni především bohatí měšťané.

Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích bylo objeveno množství pohřbů. Nalezení nebožtíci byli pohřbeni v dřevěných rakvích, položeni byli na zádech, orientace pohřbu byla hlavou k západu. Zemřelí měli ruce složené na hrudi nebo na břiše, často s růžencem. Nalezli se také součásti oděvů, jako knoflíky, zápony, přezky, nášivky aj. Dalšími nálezy byly artefakty nazývané jako náboženské medaile nebo tzv. svátostky. V hrobech nechyběly ani předměty osobního charakteru, které mohl nebožtík nosit každý den a nebo k nim mohl mít zvláštní vztah. V tomto případě se mohlo jednat o nejrůznější šperky, předávané z generace na generaci. Koneckonců i v našich rodinách ještě dodnes existují takovéto předměty, k nimž nás váže citový vztah spojený s našimi předky. Kromě záměrně vložených artefaktů se na pohřebišti našly i takové, které mohli jejich majitelé na hřbitovně pouze ztratit, jako například mince. Jiné předměty zase pocházely ze zásypů. Tyto předměty jsem do katalogu zařadila pouze z důvodu kompletnosti celého souboru a dále jsem jim nevěnovala pozornost.

Na pohřebišti u kostela sv. Mikuláše byly nejčastějšími nálezy medailony, přičemž převládaly „*Benediktuspfennige*“ (Benediktinské feniky). Druhou početnou skupinou objevující se v hrobech tvořily ozdoby hlavy. Ty byly až na jeden případ víceméně stejného zpracování. Třetí obdobně početná skupina se týkala nejrůznějších součástí oděvů (zápony, knoflíky, špendlíky, přezky, nášivky, aj.). O poznání méně se objevilo růženců, z nichž se

některé očividně skládaly z korálků, medailonu a kříže. Téměř stejné množství jako růženců se našlo křížů, avšak z některých zbyl již pouze korpus (ve většině případů do písmena Y). Početně nejméně zastoupenou skupinu na pohřebišti u kostela sv. Mikuláše pak tvořily prsteny, jež byly ve dvou případech opatřeny očkem (pravděpodobně i kamenem). Ostatní měly podobu jednoduchého kroužku či pásku. Zcela ojedinělým nálezem byla plomba, která však nemusela být nutně hrobovou výbavou, ale mohla být na pohřebišti ztracena či pohozena.

Z důvodu velmi častého překrývání hrobů nebylo možno provést podrobnější statistické vyhodnocení vztahů mezi devocionáliemi a pohřby, avšak velmi zajímavý je hrob číslo 28. V něm se dle antropologického určení nacházel muž ve věku 45-50 let, který měl u sebe šest kusů nejrůznějších medailonů. Podobně tomu bylo u hrobu číslo 33, u kterého však nebylo provedeno antropologické hodnocení. Jako poslední příklad pohřbu s bohatou pohřební výbavou uvádím hrob číslo 20. Ten je zajímavý z důvodu nálezu kříže Caravaca se středovým medailonem a dvou kusů prstenů. Bohužel ani v tomto případě nebylo stanoveno pohlaví pohřbeného. Všechny tyto případy mohou z hlediska hmotné kultury poukazovat na majetnost i zbožnost zemřelých či pozůstalých. Různé druhy medailonů v jednom hrobě mohou také znamenat to, že zemřelý za svého života podnikl hned několik poutí na stejná či různá poutní místa.

Soubor artefaktů z hřbitova u kostela sv. Mikuláše je přínosný nejen z důvodu početnosti, ale i díky velké rozmanitosti. Předměty se odlišují nejen barvou či materiálem, ale také kvalitou zpracování. Růžence byly vyrobeny ze skla či dřeva a měly různé barvy a tvary. Medailony nesly nejčastěji vyobrazení sv. Benedikta a jeho modlitbu, ve více případech pak zobrazovaly i Pannu Marii (svatohorskou) s Ježíškem. Medailony byly nejčastěji oválného a polygonálního (osmibokého) tvaru. Zajímavý je medailon (Benediktínský fenik), který je čtvercového tvaru, což na našem území není pro tento typ příliš obvyklé. Z nálezů křížů stojí za zmínku dva typy kříže Caravaca, a to se středovým medailonem a prolamovaný. Některé kříže se mohly objevovat samostatně a jiné byly součástí růžence. Neobvyklým nálezem byla olověná plomba. Tento artefakt je však velmi sporný, co se záměrného vložení týče. Plomba mohla být do hrobu vložena, ale stejně tak i pohozena či ztracena. Není tudíž jasné, jaký vztah měla k pohřební výbavě a k pohřbenému.

Nalezené artefakty pochází převážně ze 17.–18. století, avšak objevují se zde také nálezy starší i mladší datace. Ačkoli nebylo možné doložit absolutní data, přínos tohoto souboru tkví především v hmotné kultuře měšťanského obyvatelstva a jeho pohřebního ritu.

Hlavním cílem této práce bylo zhodnotit novověký měšťanský pohřební ritus a s ním spojenou pohřební výbavu, její funkci a význam. Od obecných poznatků jsem se přes příklad pohřebiště u kostela sv. Mikuláše dostala k detailnějšímu popisu pohřební výbavy. U mnoha artefaktů se mi navíc podařilo rozpoznat opisy a dohledat k nim předměty téměř stejné či podobné. Určení předmětů je vždy velmi obtížné, jelikož existují různé kombinace vyobrazení a pouhá změna motivu či písmen může způsobit to, že celkový charakter daného artefaktu zcela pozmění. V jiných případech to může značit kopii předmětu nepocházející z odkazovaného místa.

Od období středověku se hrobová výbava změnila od téměř nulové k velice bohaté. Zvláště 17.–18. století se v pohřebním ritu zapsalo velkým počtem devocionálií, šperků a dalších předmětů, které pozůstalí záměrně vkládali mrtvému do hrobu. Zvyky, jež se utvářely po staletí, nedokázaly vymístit ani různé reformy, jak světské, tak církevní. Obecně mnohé z nich přetrvaly do 19. století a s jistou nadsázkou snad lze říci, že na některých místech naší země se dochovaly v pozměněné formě až dodnes.

13. Literatura

- Adámek, J. – Fröhlich, J. 1996:* Krypty kostela sv. Kříže v Písku, Sborník společnosti přátel starožitností 4, Praha 167-179.
- Ariés, P. 2000:* Dějiny smrti I, II, Praha.
- Beneš, J. 1996:* Výzkumy archeologického pracoviště prachatického muzea v roce 1996, Zlatá stezka 3, Prachatice 273-278.
- Blažková-Dubská, G. 2005b:* Několik poznámek k archeologickému studiu novověkého pohřbívání v Čechách (Úvod ke studiu novověkých pohřebišť na Pražském hradě), Castrum Pragense 7, Praha 201-216.
- Beranová, M. 1989:* Kovové vínky pražských dívek ze 17. a první poloviny 18. století, Archaeologia Pragensia 10, Praha 269-280.
- Borkovský, I. 1975:* Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě, Praha.
- Bravermanová, M. – Březinová, H. – Hlaváček, P. 1998:* Soubor renesančních bot ze studny u kostela Všech svatých na Pražském hradě, Archaeologia historica 23, Brno 471-492.
- Březinová, H. 2007:* Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů, Praha – Brno.
- Burke, P. 2005:* Lidová kultura v raně novověké Evropě, Praha.
- Bůžek, V. 1991:* Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době, Opera Historica 1, České Budějovice 43-73.
- Bůžek, V. 2007:* Přípitek ve společnosti raného novověku. In: Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 189-213.
- Bůžek, V. – Hrdlička, J. – Král, P. – Vybíral, Z. 2002:* Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha – Litomyšl.
- Bůžek, V. – Bůžková, H. – Stejskalová, J. 1990:* Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu), Jihočeský sborník historický 59, České Budějovice 113-128.
- Cimbůrková, P. 2004:* Antropologický rozbor kosterního materiálu z krypty kostela svatého Mikuláše ve Znojmě. Nепublikovaná diplomová práce, PřF MU Brno.
- Dibelka, J. 2007:* Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století, Opera historica 12, České Budějovice 315-332.

- Diezenbacher, P. 2004: Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očištec ve středověku, Praha.*
- Delumeau, J. 1998: Hřích a strach, Praha.*
- van Dülmen, R. 1999: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I., Praha.*
- van Dülmen, R. 2005: Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku, Praha.*
- van Dülmen, R. 2006: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) II., III., Praha.*
- Effenberková, Z. – Chvojka, O. 2001: Archeologický výzkum kostela sv. Jiří, Výzkumy v Čechách 2003, Praha 56.*
- Fassbinder, S. 2003: Wallfahrt, Andacht und Magie. Religiöse Anhänger und Medaillen Beiträge zur Neuzeitlichen Frömmigkeitsgeschichte Südwestdeutschlands aus Archäologischer sicht, Bonn.*
- Flek, F. – Kubálek, P. – Omelka, M – Podliska, J. 2009: Excavation of the Early Modern period cemetery on the grounds of the former Capuchin monastery at St. Joseph's in Prague's New Town, Studies in Post-Medieval Archaeology, Praha 407-452.*
- Fuhrmann, H. 2006: Středověk je kolem nás, Jinočany.*
- Van Gennep, A. 1997: Přejímové rituály. Systematické studium rituálů, Praha.*
- Grubhoffer, V. 2007: Pamět rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenberků v občanské době. In: Pamět urozenosti, Praha 188-208.*
- Hanušová, V. 2008: Archeologie a pohřební ritus (hmotné doklady pohřbívání v pozdním středověku a novověku v jižních Čechách). Nepublikovaná bakalářská práce FF JCU, České Budějovice.*
- Hirš, J. 2009: Svátostky na Znojemsku ve vztahu k poutním místům. Nepublikovaná diplomová práce PF MU, Brno.*
- Hoffman, F. 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě, Praha.*
- Hradilová, M. 1992: Soběslavské kšafy z let 1455–1523, Táborský archiv 4, Tábor 47-103.*
- Hrdlička, J. 2007: Měšťan. In: Člověk českého raného novověku, Praha 140-165.*
- Hrdlička, L – Richter, M. 1974: Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad, Památky archeologické 23, č. 1, Praha 69-79.*

- Hričková, J. – Křížová, A. 2009: Oděvní spínadla jako archaický typ lidového šperku. In: Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury, Brno 196-212.*
- Hrubá, M. 2002: Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem.*
- Hunka, J. 1996: Mince najdené v stredovekých církevných komunitách na Slovensku, Archaeologia historica 21, Praha 505-508.*
- Jakubec, O. a kol. 2007: Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích, Olomouc.*
- Janota, M. – Linhart, K. 1984: Zapomenutá řemesla, Praha.*
- Kalista, Z 1892: Tvář baroka, Praha.*
- Kafka, L. 2009: Dárek z poutí. Poutní a pouťové umění, Praha.*
- Kilián, J. 2008: Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648, České Budějovice.*
- Klobouková, L 2008: Církevní svátostky z období baroka na Olomoucku. Nepublikovaná bakalářská práce PF MU, Brno.*
- Koldinská, M. 2001:Každodennost renesančního aristokrata, Praha.*
- Kopáček, J. 2005: Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice.*
- Kozlíková, M. 1997: Kulturní úroveň českobudějovických měšťanských domácností v 17. a na počátku 18. století. Nepublikovaná diplomová práce HU JCU, České Budějovice.*
- Král, R. 2001: Expertní analýza materiálu v rámci hřbitova u kostela sv. Mikuláše – České Budějovice, nepublikovaný rkp (uloženo v JČM), Tábor 1-9.*
- Krajíc, R. 2007: Archeologie postmedieválního období. Současný stav a perspektivy výzkumu v jižních Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách–Supplementum 4, České Budějovice 137-174.*
- Krajíc, R. 2007: Archaeology of the Post-Medieval period. The current state of research and research perspectives in Southern Bohemia. In: Stuies in Post-Medieval Archaeology, Praha 57-96.*
- Král, P. 2000: Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, Opera historica 8, České Budějovice 315-332.*
- Král, P. 2002: Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650, České Budějovice.*
- Král, P. 2004: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice.*

- Král, P. 2007: Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku. In: Paměť urozenosti, Praha 173-187.*
- Králíková, M. 2004: Devocionálie jako předměty zbožnosti v hrobech ze 17.–19. století. Nepublikovaná disertační práce PřF MU, Brno.*
- Králíková, M. 2006: Pohřební ritus 16.–18. století na Moravě a ve Slezsku s přihlédnutím k území střední Evropy. Nepublikovaná disertační práce PřF MU, Brno.*
- Králíková 2007: Pohřební ritus 16.–18. století na území střední Evropy, Brno.*
- Králíková, M. – Králík, M. 2009: Devocionálie jako předměty religiózní i dekorativní povahy. In: Ornamet – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury, Brno 170-186.*
- Kubák, J. 1965: Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století, Jihočeský sborník historický 24, České Budějovice 96-103.*
- Kudláčková, A. 2006: Pohřbívání v kostelech na Moravě a ve Slezsku v 9.–15. století. Nepublikovaná diplomová práce PřF MU, Brno.*
- Kuchař, M. 2006: Antropologická analýza kosterního materiálu ze hřbitova okolo kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Nepublikovaná diplomová práce PřF MU, Brno.*
- Kvítková, N 1991(edd.): Jan Amos Komenský. Orbis Sensualium Pictus, Praha.*
- Le Goff, J. 1999 : Středověký člověk a jeho svět, Praha.*
- Le Goff, J. – Schmitt, J.C. 2002: Encyklopedie středověku, Vyšehrad.*
- Llwellyn, N. 1991: The Art of Death. Visual Culture in the English Death Ritual c. 1500–c. 1800, London.*
- Macháňová, L. 2009: Kovové součásti středověkých oděvů získané archeologickými výzkumy v Jihlavě. In: Ornamet – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury, Brno 160-169.*
- Marek, P. 2007: Česká katolická šlechta a centralistická politika císaře Ferdinanda II., Opera historica 12, České Budějovice 33-64.*
- Měřínský, Z. 2003: Olovená plomba se znakem Lucemburků z hradu Rokštejna, Ad vitam et honorem, Sborník k 75. výročí J. Mezníka, Brno 629-637.*
- Mihola, J. 2003: K podílu Paulánského řádu na rekatolizaci Českých zemí. In: Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci, Praha 76-87.*
- Mikulec, J. 2000: Barokní náboženská bratrstva v Čechách, Praha.*

- Mikulec, J. 2000: Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti, Opera historica 8, České Budějovice, 345-358.*
- Mikulec, J. 2008: Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím. In: Církev a zrod moderní racionality. Víra – pověra – vzdělanost – věda v raném novověku, Folia historica Bohemica 23, Praha 143-163.*
- Muir, E. 2005: Ritual in Early Modern Europe, Cambridge.*
- Navrátilová, A. 2004: Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha.*
- Ohler, N. 2002: Náboženská poutě ve středověku a novověku, Praha.*
- Ohler, N. 2001: Umírání a smrt ve středověku, Jinočany.*
- Pánek, J. 1997: Česká náboženská tolerance na přelomu středověku a novověku, Dějiny a současnost 4, Praha 13-18.*
- Omelka, M. 2006: Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže sv. Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice č.p. 322/III v Praze, Archaeologia Pragensia 12, Praha 143-151.*
- Omelka, M. – Řebounová, O. 1998: Poznámky k pohřební výbavě a její symbolický význam pro obyvatele barokních Čech a Moravy, Archaeologia historica 23, Brno 591-604.*
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2008: Soubor korálků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), Archeologie ve středních Čechách 12, Praha 887-961.*
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), I. Obecné formy kříže, Archeologie ve středních Čechách 13, Praha 1001-1083.*
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2010: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), II. Speciální kříže, Archeologie ve středních Čechách 14, Praha 467-520.*
- Omelka, M. – Šlancarová, V. 2007: Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá strana), Archeologie ve středních Čechách 11, Praha 671-709.*
- Pavel, J. – Šamánková, E. 1979: České Budějovice, Praha.*
- Peck, E. 1896: Lid na Vyzovsku. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 13, Olomouc.*
- Petráň, J. a kol. 1985, 1997: Dějiny hmotné kultury I, Praha.*
- Petráň, J. 1995: Dějiny hmotné kultury II, Praha.*

- Prokeš, L. 2007: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami), Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana, Supplementum 1, Brno.*
- Prokopová, Z. 2007: Poutník. In: Člověk českého raného novověku, Praha 255-275.*
- Příbyl, B. 1932: Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů, Numismatický časopis československý, Praha 1932.*
- Royt, J. 1999: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha.*
- Schmitt, J. C. 1994: Revenanti, Praha.*
- Schuler, P. J. 1987: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, Sigmaringen.*
- Smejkalová, E. 2008: K fragmentům obuvi nalezeným v kryptě kostela sv. Hapollita ve Znojmě-Hradišti. Nepublikovaná diplomová práce PF MU, Brno.*
- Smetánka, Z. 1995: Hmotná kultura. In: Kultura středověku, Praha 9-43.*
- Stejskalová, J. 1991: Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti, Opera Historica 1, České Budějovice 74-80.*
- Šlancarová, V. – Křížová, A. 2009: Podoba středověkého šperku (s přihlédnutím ke sbírkám a nálezům na jižní Moravě). In: Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury, Brno 141-159.*
- Thoma, J. 1995: Archeologický výzkum okolí kostela Panny Marie, Výzkumy v Čechách 1997, Praha 302.*
- Thoma, J. 1996: Archeologický výzkum kostela sv. Jana Křtitele, Výzkumy v Čechách 1998, Praha 37.*
- Thoma, J. 1996: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích, Výběr 33, České Budějovice 85-90.*
- Thomová, Z. 1993: Archeologický výzkum v Linecké ulici na bývalém hřbitově u kaple sv. Martina, Výzkumy v Čechách 1997, Praha 36.*
- Thomová, Z. 2004: Nález stříbrného prstenu s magickým nápisem v kostele sv. Prokopa ve Křtěnově, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, České Budějovice 261-266.*
- Thomová, Z. 2005: Příspěvek k dějinám hmotné kultury novověkých Českých Budějovic, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, České Budějovice 285- 287.*

Thomová, Z. 2005: Dokumentace z archeologického výzkumu u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích z roku 2005, (uloženo v JčM), České Budějovice.

Unger, J. 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, Brno.

Unger, J. 2000: Pohřební ritus městského obyvatelstva 13.-18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, Archaeologia Historica 25, Brno 335-356.

Villarri, R. 2004: Barokní člověk a jeho svět, Vyšehrad.

Vlnas, V. 2001: Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století, Praha.

Winter, Z. 1895: Život církevní v Čechách. Kulturně historický obraz XV. a XVI. století, Praha.

Winter, Z. 1991: Zlatá doba měst českých, Praha.

Žilina, M. 1981 (edd.): Václav Hájek z Libočan. Kronika česká, Praha.

www. archeologicke.misto.cz

www.hrobky.info.cz

www.dodedans.com

14. Přílohy

Příloha 1

Náklady na pohřeb Anny Peroutkové v Litoměřicích roku 1606

Za sukničku 10 loket barchetu...1 kopa grošů míšenských

Od ušití sukničky...16 grošů míšenských

Za truhlu truhláři...44 grošů míšenských

Od písničky v domě...8 grošů míšenských

Za svíčky voskový...4 groše míšenské

Od písničky u hrobu...4 groše míšenské

Žákům od průvodu...15 grošů míšenských

Od kříže...1 groš míšenský

Hrobníkům od hrobu...24 grošů míšenských

Od mar přinešení...1 groš míšenský 5 dukátů

Zvoníkovi sv. Jiřskému...12 grošů míšenských

Na hlídání nebožky...2 groše míšenské

Suma toho nákladu 3 kopy...21 grošů míšenských 5 dukátů

(Hrubá 2002, 141)

Příloha 2

Analogie předmětů

- *Beranová, M. 1989:* Kovové vínky pražských dívek ze 17. a první poloviny 18. století, *Archaeologia Pragensia* 10, Praha 269-280.
- *Borkovský, I. 1975:* Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě, Praha.
- *Březinová, H. 2007:* Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů, Praha–Brno.
- *Fassbinder, S. 2003:* Wallfahrt, Andacht und Magie. Religiöse Anhänger und Medaillen Beiträge zur Neuzeitlichen Frömmigkeitsgeschichte Südwestdeutschlands aus Archäologischer sicht, Bonn.

- *Flek, F. – Kubálek, P. – Omelka, M – Podliska, J. 2009:* Excavation of the Early Modern period cemetery on the grounds of the former Capuchin monastery at St. Joseph's in Prague's New Town, *Studies in Post-Medieval Archaeology*, Praha 407-452.
- *Hirš, J. 2009:* Svátostky na Znojemsku ve vztahu k poutním místům. Nepublikovaná diplomová práce PF MU, Brno.
- *Hričková, J. – Křížová, A. 2009:* Oděvní spínadla jako archaický typ lidového šperku. In: *Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury*, Brno 196-212.
- *Hunka, J. 1996:* Mince najdené v stredovekých církevných komunitách na Slovensku, *Archaeologia historica* 21, Praha 505-508.
- *Klobouková, L 2008:* Církevní svátostky z období baroka na Olomoucku. Nepublikovaná bakalářská práce PF MU, Brno.
- *Krájíc, R. 2001:* Expertní analýza materiálu v rámci hřbitova u kostela sv. Mikuláše – České Budějovice, nepublikovaný rkp (uloženo v JČM), Tábor 1-9.
- *Králíková, M. 2004:* Devocionálie jako předměty zbožnosti v hrobech ze 17.–19. století. Nepublikovaná disertační práce PřF MU, Brno.
- *Králíková, M. 2006:* Pohřební ritus 16.–18. století na Moravě a ve Slezsku s přihlédnutím k území střední Evropy. Nepublikovaná disertační práce PřF MU, Brno.
- *Králíková 2007:* Pohřební ritus 16.–18. století na území střední Evropy, Brno.
- *Králíková, M. – Králík, M. 2009:* Devocionálie jako předměty religiózní i dekorativní povahy. In: *Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury*, Brno 170-186.
- *Macháňová, L. 2009:* Kovové součásti středověkých oděvů získané archeologickými výzkumy v Jihlavě. In: *Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury*, Brno 160-169.
- *Měřínský, Z. 2003:* Olověná plomba se znakem Lucemburků z hradu Rokštejna, *Ad vitam et honorem*, Sborník k 75. výročí J. Mezníka, Brno 629-637.
- *Omelka, M. – Řebounová, O. 1998:* Poznámky k pohřební výbavě a její symbolický význam pro obyvatele barokních Čech a Moravy, *Archaeologia historica* 23, Brno 591-604.
- *Omelka, M. 2006:* Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže sv. Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice č.p. 322/III v Praze, *Archaeologia Pragensia* 12, Praha 143-151.

- *Omelka, M. – Řebounová, O. 2008: Soubor korálků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), Archeologie ve středních Čechách 12, Praha 887-961.*
- *Omelka, M. – Šlancarová, V. 2007: Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá strana), Archeologie ve středních Čechách 11, Praha 671-709.*
- *Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), I. Obecné formy kříže, Archeologie ve středních Čechách 13, Praha 1001-1083.*
- *Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2010: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha–Malá Strana), II. Speciální kříže, Archeologie ve středních Čechách 14, Praha 467-520.*
- *Šlancarová, V. – Křížová, A. 2009: Podoba středověkého šperku (s přihlédnutím ke sbírkám a nálezům na jižní Moravě). In: Ornament – Oděv – Šperk. Archaické projevy materiální kultury, Brno 141-159.*
- *Thomová, Z. 2004: Nález stříbrného prstenu s magickým nápisem v kostele sv. Prokopa ve Křtěnově, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, České Budějovice 261-266.*
- *Thomová, Z. 2005: Příspěvek k dějinám hmotné kultury novověkých Českých Budějovic, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, České Budějovice 285- 287.*
- *Thomová, Z. 2005: Dokumentace z archeologického výzkumu u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích z roku 2005, (uloženo v JčM), České Budějovice.*
- *Unger, J. 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, Brno.*
- *Unger, J. 2000: Pohřební ritus městského obyvatelstva 13.–18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, Archaeologia Historica 25, Brno 335-356.*